

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΑΡΙΟΛΗΣ

ΕΝΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΝΕΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Δ. ΚΟΡΟΝΤΖΗ
ΑΘΗΝΑ 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	11
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	15

I ΕΙΣΑΓΩΓΗ

I.1. Έποψη	17
I.2. Η Τεχνική Βάση του Προγράμματος	19
I.3. Ο Χαρακτήρας του Προγράμματος	22
I.4. Κύρια Αντίθεση και Πόλος	23

II ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ONE

II.1. Ιδεοληψίες και Δεδομένα	28
II.1.1. Ανεργία	31
II.1.2. Αποταμιεύσεις και Επενδύσεις	32
II.1.3. Δημόσια Οικονομικά	38
II.1.4. Εσωτερική Υποτίμηση	40
II.1.5. Δομή Οικονομίας και Διεθνές Εμπόριο	41
II.1.5.1. Γενικά Χαρακτηριστικά	41
II.1.5.2. Σωρευτική Αιτιότητα	44
II.1.5.3. Οι Διαφοροί στον Εξωτερικό Τομέα	47
II.1.6. Διαταξική Κατανομή Εισοδήματος και Τεχνική Μεταβολή	59
II.1.7. Τραπεζικό Σύστημα	63
II.2. Το Ζήτημα της Ανάπτυξης	66
II.3. ONE: Η Διαλεκτική Μέσου-Σκοπού	84

III Η ΔΙ-ΕΞΟΔΟΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ONE ΚΑΙ Η ΝΟΠ

III.1. Το Γενικό Πλαίσιο της ΝΟΠ	97
III.2. Άμεσες Συνέπειες	100
III.2.1. Πληθωρισμός Κόστους και Διεθνής Ανταγωνιστικότητα	100
III.2.2. Ανάπτυξη και Αναδιανομή Εισοδήματος	106
III.3. Κλαδική Πολιτική	109
III.3.1. Περιορισμοί και Ζητούμενα	109
III.3.2. Δεδομένα και Άξονες	110
III.3.2.1. Πολλαπλασιαστές Αυτόνομης Ζήτησης	110

Copyright © Εκδόσεις Δ. Κοροντζή

Επιμέλεια - διόρθωση: Αριάδνη Αλαβάνου

Τυπογραφικός

σχεδιασμός: Κώστας Θεοδωρίμπασης
Φλέμινγκ 31, 16231 Βύρωνας
Τ: 210-760-9080 • Φ: 210-760-9081
www.reo.gr

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αναπαραγωγή, ολική, μερική ή περιληπτική, ή η απόδοση κατά παράφραση ή διασκευή του περιεχομένου του βιβλίου με οποιονδήποτε τρόπο, μηχανικό, ηλεκτρονικό, φωτοτυπικό, ηχογράφησης ή άλλο, χωρίς προηγούμενη γραπτή άδεια του εκδότη. Νόμος 2121/1993 και κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που ισχύουν στην Ελλάδα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ Δ. ΚΟΡΟΝΤΖΗΣ

Κασαμπά 58, Καισαριανή
16122 Αθήνα
Τηλ. 215-53.04.935
e-mail: ekdosiskorontzi@yahoo.gr
www.ekdosiskorontzi.gr

ISBN: 978-618-5042-39-4

III.3.2.2. Αξονες Κλαδικής Πολιτικής.....	115
III.3.3. Αποτελέσματα	116
III.3.4. Υλοποίηση	117
III.4. Συναλλαγματική Πολιτική	125
III.4.1. Το Τρίλημμα της Ανοικτής Οικονομίας.....	125
III.4.2. Κυνήσεις Κεφαλαίων και Κρίσεις	126
III.4.3. Πολλαπλές Ισοτιμίες και «Νόμος Προσφοράς-Ζήτησης».....	129

IV

ΣΥΝΟΨΗ	133
---------------------	-----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα I: Οι Βασικές Μακροοικονομικές Σχέσεις	143
Παράρτημα II: Στατιστικά Στοιχεία και Δείκτες Δαπάνης και Εξωτερικού Τομέα	146
Παράρτημα III: Ο Θεμελιώδης Οικονομικός Νόμος της Ευρωζώνης	164
Παράρτημα IV: Εκτιμήσεις Πολλαπλασιαστών Αυτόνομης Ζήτησης	168
Παράρτημα V: Περί «Δευτέρου Νομίσματος» και «Κρυπτο-χρήματος».....	177
Παράρτημα VI: Η «Άμεση Μέθοδος» Μεταβολής της Διατομεακής Δομής	184

Αναφορές

Ελληνόγλωσσες	192
Ξενόγλωσσες	195

*Στη μνήμη του
Ντονάλα Μάνγκα Μπελλ
(1873-1914)*

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το παρόν κείμενο κωδικοποιεί τα βασικά σημεία ενός προγράμματος οικονομικής πολιτικής για την Ελλάδα, το οποίο στοχεύει στην ανάταξη και, εν συνεχείᾳ, ανάπτυξη της κοινωνικής παραγωγής και, τελικά, των παραγωγικών δυνάμεων.

Εκείνο που θα πρέπει να απασχολεί δεν είναι εάν το –οποιοδήποτε– πρόγραμμα αναφέρεται σε κάθε ζητήμα, υφιστάμενο ή διανοήσιμο, αλλά τα ακόλουθα ερωτήματα:

- Διαθέτει το πρόγραμμα ρητώς και καλώς ορισμένα αναλυτικά θεμέλια;
- Διαχωρίζει τα ζητήματα σε πρώτης και δευτέρας τάξεως;
- Περιέχει αντιφάσκουσες προτάσεις;
- Περιέχει μη αποδεδειγμένες προτάσεις;
- Υπάρχει αποδείξιμη πρόταση, η οποία δεν δύναται να παραχθεί από τα αναλυτικά θεμέλια του προγράμματος ή, έστω, διά ευσταθίους διεύρυνσης αυτών των θεμελίων;

Η διανοητική διεύρυνση ενός προγράμματος, βάσει της καθ' υπόθεση ύπαρξης κάποιου πληρέστερου, απολήγει, επαγωγικά, στην παράβλεψη κάθε προγράμματος. Πρόκειται για αυθόρμητη, αλλά στην πραγματικότητα παραγωγικοινωνικά προσδιορίσιμη, λογική. Στην καλύτερη δε «στιγμή» της υλοποιεί ένα άρρητο αίτημα, το οποίο διαθέτει πολύ συμπαγείς, ιστορικά και

φιλοσοφικά, ρίζες: να περατωθεί η διαδικασία της Γνώσης προτού αυτή εκκινήσει. Η μοναδική απουσιάζουσα «λεπτομέρεια» είναι η Πράξη.

Το υλικό της έρευνας δομείται σε δύο κεντρικές ενότητες. Η κατά σειρά πρώτη ενότητα εστιάζει στην κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, στο ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης και, τέλος, στην «Ευρωπαϊκή – Οικονομική και Νομισματική – Ένωση». Η δεύτερη ενότητα προσδιορίζει το απαιτούμενο μείγμα οικονομικής πολιτικής. Επειδή αυτή η πολιτική χαρακτηρίζεται, εκ των πραγμάτων, από κρίσιμα σημεία ασυνέχειας ως προς την έως τώρα εφαρμοζόμενη αποκαλείται: *Νέα Οικονομική Πολιτική*.

Κάθε κείμενο δεν συνιστά –«μεγάλο ή μικρό»– Αφργγημα. Έχει, ωστόσο, αφηγηματικές διαστάσεις, ενώ κάθε αφργγηση δύναται να είναι ή να αποδειχτεί «σύστημα παγίδων» (Louis Marin). Έτσι, διευκριγίζεται εξαρχής ότι, στο παρόν κείμενο, η ανάγκη της συντομίας, αλλά και η επιθυμία αφ' ενός της σαφήνειας και αφ' ετέρου της επικέντρωσης στους κόμβους του προβλήματος επέβαλαν ορισμένες εναλλαγές αφηγηματικών τεχνικών μεταξύ *in medias res*, εγκιβωτισμού και *ab ovo*. Κρίνεται, όμως, ότι δεν θα προξενήσουν δυσκολίες κατά την ανάγνωση.

Ο Ιάμβλιχος παρατήρησε, στο *Περί των Αιγυπτίων Μυστηρίων*, ότι «οι Έλληνες είναι εκ φύσεως νεωτεριστές και κινούνται παντού με ορμή, χωρίς να διαφυλάσσουν ότι τυχόν παραλάβουν από άλλους, αλλά εγκαταλείποντας και αυτό γρήγορα, όλα τα μεταπλάθουν σύμφωνα με την άστατη λεκτική εφευρετικότητά τους». Στην Ιταλία, πριν από τέσσερις δεκαετίες, μια φάρσα πλήρης θεωρητικών ασαφειών, ο αποκαλούμενος «Ιστο-

ρικός Συμβιβασμός», κατέληξε, συν τω χρόνω, σε διάφορες, διαδοχικές αυτοχειρίες στον ευρωπαϊκό χώρο. Οι Έλληνες μαθητές επέτυχαν, σε πολύ λιγότερο χρόνο, το αντίστροφο. Εκκίνησαν από μια διαχρονική, θα λέγαμε, ευρω-τραγωδία, αυτήν της πατρίδας μας, για να καταλήξουν στην αλχημιστική φάρσα: τον Ιούλιο του 2015, 3.558.450 «Όχι» του ελληνικού λαού μεταστοιχειώθηκαν σε ένα άνευ όρων «Ναι». Έτσι, ωστόσο, κατέστη πρόδηλο εκείνο, ακριβώς, το οποίο η Κριτική Πολιτική Οικονομία είχε αποδείξει *ante factum*. Ότι, δηλαδή, οι εξαγγελίες-διακηρύξεις περί «άλλης Ευρώπης» εξατμίζονται μόλις έρθουν σε επαφή με την πραγματικότητα. Η δι-έξοδος από την ευρωενωσιακή *TINA* («*There Is No Alternative*») έχει ως αναγκαία συνθήκη τη συγκρότηση συνεκτικών και αναπτυξιακά προσανατολισμένων προγραμμάτων, τα οποία οφείλουν, επιπλέον, να είναι κατ' αρχήν εθνικά και –μόνο– κατά δεύτερον διεθνικά.

Ειδικότερα, προαπαιτούνται, κατά σειρά, τα εξής:

- Εφαρμογή διεθνικά ενιαίου συστήματος διαγνωστικών εργαλείων και εφικτών παρεμβάσεων οικονομικής πολιτικής.
- Αξιολόγηση των ευρημάτων της εφαρμογής και, εν συνεχείᾳ, συγκρότηση εθνικών προγραμμάτων.
- Προσδιορισμός και επεξεργασία των σχέσεων, οι οποίες υφίστανται μεταξύ των επιμέρους εθνικών προγραμμάτων, δίνοντας έμφαση σε εκείνες, αφ' ενός, της αλληλοεπικάλυψης και, αφ' ετέρου, της συμπληρωματικότητας.
- Τέλος, διασυντονισμός των εθνικών προγραμμάτων προς συγκρότηση διεθνικού προγράμματος, χωρίς, βεβαίως, αυτό να συνεπάγεται την αναστολή των

εθνικών πρωτοβουλιών, οι οποίες απορρέουν από το αντίστοιχο πρόγραμμα, έως τη «στιγμή» διαμόρφωσης διεθνικού προγράμματος.

Καίτοι το εδώ προτεινόμενο πρόγραμμα αφορά μόνο την ελληνική οικονομία, θα παρουσίαζε πρόσθετο ενδιαφέρον, και εύχομαι να αναληφθεί στο ορατό μέλλον, η εφαρμογή του ενεχόμενου συστήματος διάγνωσης-παρεμβάσεων σε κάθε μία από τις εθνικές οικονομίες της Ευρωζώνης ή, μάλλον, της «Ευρωπαϊκής Ένωσης».

Θ.Μ.

Πάντειο Πανεπιστήμιο,
και Ι.Κ.Ε. Δημήτρης Μπάτσης
1 Μαΐου 2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Τμήματα του παρόντος κειμένου προετοιμάστηκαν για εργαστήρια του *Study Group on Sraffian Economics*, στο Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης του Παντείου Πανεπιστημίου, και για ανακοινώσεις του «Ινστιτούτου Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης». Δημοσιοποιήθηκαν σε περιληπτική συναρμογή λίγο πριν τις εθνικές εκλογές του Σεπτεμβρίου του 2015, η οποία παρουσιάστηκε, εν συνεχεία, σε δύο συνέδρια: «Παραγωγική Ανασυγκρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το Παρελθόν, Σχεδιάζουμε το Μέλλον», το οποίο διοργάνωσαν Τμήματα ΑΕΙ και ΤΕΙ, η «Έταιρεία Οικονομολόγων Θεσσαλονίκης», το «Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης» και το *Political Economy Research Group*, στη Θεσσαλονίκη, στις 27-28 Νοεμβρίου 2015, και: «Ευρωζώνη, Λαϊκή Κυριαρχία και Εθνικό Νόμισμα», το οποίο διοργάνωσε ο «Μαρξιστικός Χώρος Μελέτης και Έρευνας», στην Αθήνα, στις 15-17 Ιανουαρίου 2016. Τέλος, το εξειδικευμένο στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας και στη βιομηχανική πολιτική τεχνικό τμήμα του κειμένου παρουσιάστηκε στο εργαστήριο: «*What is the future for Europe?*», το οποίο διοργάνωσε το *European Research Network on Social and Economic Policy*, στη Θεσσαλονίκη, στις 26-27 Απριλίου 2016.

Οφείλονται ευχαριστίες στις/στους συμμετέχοντες, σε όλες τις προετοιμασίες και παρουσιάσεις, για ορισμένα εύστοχα ερωτήματα και σχόλια, τα οποία λήφθηκαν υπόψη. Περαιτέρω, για κριτικές παρατηρήσεις, προτά-

σεις ή/και αναλυτικές συζητήσεις επί διαφόρων ζητημάτων τα οποία αναπτύχθηκαν σε προπαρασκευαστικές μελέτες, εσωτερικές εκθέσεις και προπλάσματα του κειμένου, είμαι υπόχρεος σε όχι λίγους συναδέλφους και φίλους/ες. Εδώ, αναφέρονται: Χαράλαμπος Αλεξάνδρου, Λεωνίδας Βατικιώτης, Amit Bhaduri, Marjorie Cambanis, Gabriel Colletis, Γρηγόρης Ζαρωτιάδης, Ιωάννης Θεοδοσίου, Δημήτρης Καλτσώνης, Heinz D. Kurz, Κώστας Λαπαβίτσας, Guido Montani, Θωμάς Μούτος, Νίκος Ντεμίρογλου, Carlo Panico, Μαρία Παντζαρτζίδου, Κώστας Παπουλής, Louis-Philippe Rochon, Νίκος Ροδουσάκης, Γιώργος Σώκλης, Θέμης Τζήμας, Μανώλης Τζουβελένας, Λευτέρης Τσουλφίδης, Peter Flaschel, Χριστίνα Χριστοδούλιδου, Ariel Luis Wirkierman, ένας ανώνυμος κριτής του ελληνικού «Κέντρου Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών» και, τέλος, οι ανώνυμοι κριτές και οι εκδότες των περιοδικών *Evolutionary and Institutional Economics Review*, *Modern Economy*, *Review of Keynesian Economics*, *Review of Political Economy*, και *Social Cohesion and Development*. Δεν απαιτείται να τονιστεί ότι οι προαναφερθέντες δεν συμφωνούν κατ' ανάγκην με ό,τι υποστηρίζεται, ειδικά ή γενικά, ενώ οι δύοιες αστοχίες είναι δικές μου.

Ευχαριστώ την Αριάδνη Αλαβάνου για την επιμέλεια-διόρθωση του χειρογράφου και τις εκδόσεις Δ. Κοροντζή για τη δημοσίευσή του.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Πεπαιδευμένου γάρ έστιν ἐπὶ τοσοῦτον τάκριβες ἐπιζητεῖν καθ' ἕκαστον γένος, ἐφ' ὅσον ἡ τοῦ πράγματος φύσις ἐπιδέχεται.

I.1. Εποψη

Εκκινώντας όχι μόνο από τους συγχυριακούς αλλά και από τους δομικούς περιορισμούς της ελληνικής οικονομίας, το παρόν κείμενο κωδικοποιεί τα –με την αλγεβρική έννοια του όρου– βασικά σημεία ενός προγράμματος οικονομικής πολιτικής για την Ελλάδα.

Το πρόγραμμα στοχεύει στην ανάταξη και, εν συνεχείᾳ, ανάπτυξη της κοινωνικής παραγωγής και, τελικά, των παραγωγικών δυνάμεων, με γνώμονα τα γενικά εθνικά συμφέροντα, αλλά δίνοντας, όταν απαιτείται, προτεραιότητα σε εκείνα των μισθωτών εργαζομένων. Διότι, όπως συνάγεται, μόνο αυτά αντιστοιχούν εν δυνάμει στην ολότητα των στόχων ενός τέτοιου προγράμματος.

Το υλικό της έρευνας δομείται σε δύο κεντρικές ενότητες. Εκκινώντας μεροληπτικά, ομολογουμένως, από την υφιστάμενη δυναμική της ανεργίας, η πρώτη ενότητα εστιάζει στην κατάσταση της ελληνικής οικονομίας, στο ζήτημα της ανάπτυξης και στην «Ευρωπαϊκή –Οικονομική και Νομισματική – Ένωση» (ONE). Υποστηρίζει ότι η παραμονή της χώρας στην –υπαρκτή– ONE εί-

ναι ασυμβίβαστη με την υλοποίηση προγράμματος πολυκαλαδικής και επιταχυνόμενης ανάπτυξης. Η δεύτερη ενότητα προσδιορίζει το απαιτούμενο μείγμα οικονομικής πολιτικής, η οποία χαρακτηρίζεται από κρίσιμα σημεία ασυνέχειας ως προς την έως τώρα εφαρμοζόμενη και, συνεπώς, αποκαλείται «Νέα Οικονομική Πολιτική» (ΝΟΠ).

Η προτεινόμενη ΝΟΠ βασίζεται στη διαδοχική χρησιμοποίηση των ακολούθων τεσσάρων «μοχλών» εντός μηχανισμού σταθεροποιητικών και, ταυτοχρόνως, αναπτυξιακά προωθητικών φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων:

- Νομισματική υποτίμηση.
- Στοχευμένη νομισματική χρηματοδότηση, αλλά και ανακατανομή δημοσίων δαπανών.
- Βιομηχανική πολιτική υποκατάστασης εισαγωγών και ανάπτυξης της παραγωγής εμπορευμάτων υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης.
- Αύξηση της παραγωγικότητας στον πρωτογενή τομέα της οικονομίας.

Οι πρώτοι δύο μοχλοί αντιστοιχούν στο βραχυ-μεσοχρόνιο σκέλος του προγραμματισμού, το οποίο αφορά στην τόνωση της συνολικής ενεργού ζητήσεως, ενώ οι υπόλοιποι δύο αντιστοιχούν, κυρίως, στο μακροχρόνιο σκέλος του, το οποίο αφορά στη δομική, διατομεακή μεταβολή του συστήματος. Όλα τα άλλα ζητήματα, μέσα και ρυθμίσεις, τα οποία είτε θίγονται εδώ είτε θα άξιζε να εκτεθούν μόνο σε εξαιρετικά διευρυμένη εκδοχή του κειμένου, κρίνονται ως δευτέρας τάξεως ή περιφερειακά.

I.2. Η Τεχνική Βάση του Προγράμματος

Η δομή και οι προτάσεις του προγράμματος έχουν συγκροτηθεί βάσει παρισμάτων θεωρητικών και εμπειρικών μελετών της ελληνικής οικονομίας, οι οποίες περιέχονται –κυρίως– στους τόμους Μαριόλης (2011, 2016α). Οι άξονες του αναλυτικού πλαισίου εκείνων των μελετών είναι, κατά λογική σειρά, οι ακόλουθοι:

- i. Η «καμπύλη ωρομισθίου-ποσοστού κέρδους», δηλαδή, ο γεωμετρικός τόπος των εφικτών συνδυασμών των δύο, βασικών, μεταβλητών της διαταξικής κατανομής του κοινωνικού εισοδήματος (Sraffa, 1960 – βλέπε, περαιτέρω, Mariolis and Tsoulfidis, 2016a, chs 2 and 5, και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία). Κάθε διαχρονική αύξηση (μείωση) της τιμής του εμβαδού, το οποίο περικλείεται από αυτήν την καμπύλη και τους άξονες συντεταγμένων της, υποδηλώνει μάλλον διεύρυνση (συρρίκνωση), σε συνολικούς όρους, των τεχνικο-παραγωγικών δυνατοτήτων του συστήματος και, άρα, των δυνατοτήτων αναδιανομής του κοινωνικού εισοδήματος κατά μήκος του χρόνου (βλέπε Marzi, 1994, Degasperi and Fredholm, 2010).
- ii. Εξισώσεις-χρονικές προβολές των σχέσεων ανάμεσα στον μέσο ρυθμό μεγέθυνσης της παραγωγής και στο ύψος της απασχόλησης της εργασίας ή του ποσοστού ανεργίας. Υποδεικνύουν τον ρυθμό μεγέθυνσης της παραγωγής, ο οποίος είναι συμβατός με τη συμπίεση του ποσοστού ανεργίας σε ορισμένο, «επιθυμητό» επίπεδο, καθώς και τη χρονική περίοδο εντός της οποίας είναι εφικτή αυτή η συμπίεση (βλέπε Μαριόλης, 1997).

- iii. Εναλλακτικά δυναμικά τιμιακά υποδείγματα εισροών-εκροών (βλέπε Solow, 1959, De Clementi *et al.*, 1988). Εκτιμούν τις επιπτώσεις της ονομαστικής υποτίμησης του νέου νομίσματος στον πληθωρισμό κόστους, στη διεθνή ανταγωνιστικότητα και στο εξωτερικό ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (βλέπε Μαριόλης *et al.*, 1997, Katsinos and Mariolis, 2012). Σε συνδυασμό με την καμπύλη ωρομισθίου-ποσοστού κέρδους, και όταν τα απαιτούμενα πρωτογενή στατιστικά στοιχεία είναι διαθέσιμα, εκτιμούν, επίσης, τις επιπτώσεις της υποτίμησης στην κατανομή του εισοδήματος και τις αντικειμενικά υφιστάμενες δυνατότητες διατάξικης αναδιανομής αυτού.
- iv. Το υπόδειγμα εξωτερικού ισοζυγίου-ρυθμού μεγέθυνσης του Thirlwall (1979, 2011). Αυτό το υπόδειγμα εφοδιάζεται με ευρήματα των ως άγνω εξισώσεων-προβολών (ii) και του τιμιακού υποδείγματος (iii), και οδηγεί, έτσι, στην εκτίμηση εναλλακτικών ποσοτικών συνδυασμών ανάμεσα στα εφικτά ύψη του ποσοστού ονομαστικής υποτίμησης-ρυθμού μεγέθυνσης της οικονομίας-εξωτερικής χρηματοδότησης (δηλαδή, χρηματοδότησης του εξωτερικού ελλείμματος αγαθών και υπηρεσιών). Όσο χαμηλότερο είναι το ποσοστό της ονομαστικής υποτίμησης του ημεδαπού νομίσματος και όσο περιορίζεται η από την αλλοδαπή χρηματοδότηση της ημεδαπής οικονομίας, τόσο μειώνεται ο ρυθμός με τον οποίο η τελευταία δύναται να μεγεθυνθεί.
- v. Ένα σύστημα δώδεκα εμπορευματικών δεικτών διάγνωσης των παραγωγικής φύσης δομικών ανι-

σορροπιών της δαπάνης και του εξωτερικού τομέα μιας εθνικής οικονομίας (Μαριόλης, 2016β, Mariolis, 2016a). Πέντε από αυτούς τους δείκτες αφορούν τα συστατικά στοιχεία της ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής: ενδιάμεση ανάλωση (ενδιάμεσες εισροές-εκροές), συνολική (δημόσια και ιδιωτική) τελική καταναλωτική δαπάνη, ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου και μεταβολές αποθεμάτων), εξαγωγές και, τέλος, εισαγωγές. Ένας δείκτης αφορά τις ακαθάριστες εγχώριες αποταμιεύσεις, και τρεις δείκτες επιμέρους, κατ' αρχήν διακριτά μεταξύ τους, χαρακτηριστικά του εξωτερικού εμπορίου: εμπορικό ισοζύγιο, συγκριτικό πλεονέκτημα, ενδοχλαδικό ή, αλλιώς, ενδοεμπορευματικό εμπόριο. Τέλος, τρεις δείκτες αφορούν τους βαθμούς αυτάρκειας και εξάρτησης της ημεδαπής οικονομίας ως προς και από, αντιστοίχως, τον υπόλοιπο κόσμο, ήτοι εξάρτησης από εισαγωγές σε συνολικούς όρους, γενικά, και σε όρους μέσων παραγωγής, ειδικά.

Οι εμπορευματικοί και κλαδικοί πολλαπλασιαστές «αυτόνομης ενεργού ζητήσεως» (Metcalfe and Steedman, 1981, Kurz, 1985, Mariolis, 2008a), οι οποίοι αποτελούν, επίσης, ένα σύστημα διάγνωσης, καίτοι κατ' αρχήν διαφορετικό ως προς το προαναφερθέν. Κατά πρώτον, εντοπίζουν τα «εμπορεύματα και κλάδους-κλειδιά» (τα «εμπορεύματα και κλάδους-αντί-κλειδιά») για την τόνωση (τη μη τόνωση) της ενεργού ζητήσεως. Εν συνεχείᾳ, σε συνδυασμό με τα ως άνω υποδείγματα (iii)-(iv) και τους δείκτες (v), προσδιορίζουν τις

- κατευθύνσεις της δημοσιονομικής, νομισματικής και βιομηχανικής πολιτικής, καθώς και τα αντικείμενικά δριά τους. Τέλος, δύνανται να συμβάλουν καθοριστικά στον προσδιορισμό της συναρμόζουσας φορολογικής πολιτικής.
- vii. Εξισώσεις-προβολές της εξέλιξης του δημοσίου και του εξωτερικού χρέους (Akyüz, 2007, Μαριόλης, 2011, Δοκίμιο 10). Χρησιμεύουν στην ανάδειξη τόσο ορισμένων εκ των συνεπειών που έχει η παραμονή της χώρας στην ΟΝΕ, όσο και ορισμένων εκ των περιορισμών με τους οποίους έρχεται αντιμέτωπη η ΝΟΠ.
- viii. Το «Ασύμβατο Τρίγωνο ή Τρίλημα της Ανοικτής Οικονομίας» του Mundell (1963). Υποδεικνύει την απαιτούμενη συναλλαγματική πολιτική.
- ix. Τέλος, το υπόδειγμα προγραμματιζόμενης μεγέθυνσης και ανάπτυξης Fel'dman (1928)-Mahalanobis (1953, 1955) (βλέπε, επίσης, Μαριόλης, 2016α, Δοκίμια 6 και 17). Σε συνδυασμό με τα ευρήματα των ως άνω συστημάτων διάγνωσης (v) και (vi), υποδεικνύει την κύρια μακροχρόνια κατεύθυνση της ΝΟΠ.

I.3. Ο Χαρακτήρας του Προγράμματος

Πρόκειται για πρόγραμμα ανοικτό, καίτοι μόνο ως προς (i) την περαιτέρω εξειδίκευση επιμέρους σημείων του, (ii) τη διεύρυνση του συνόλου των πραγματευομένων ζητημάτων, και (iii) τη «συνεχή» επικαιροποίηση των προσαναφερθεισών εμπειρικών μελετών και, έτσι, την ανατροφοδότηση της ποσοτικής διάστασής του. Όποτε εντοπίζονται νέα ποσοτικά ευρήματα, τα οποία υπο-

δηλώνουν την ύπαρξη κομβικών ποιοτικών μεταβολών, απαιτείται ανασχεδιασμός του προγράμματος.

Υπογραμμίζεται, επίσης, ότι είναι πρόγραμμα Οικονομικής Πολιτικής και όχι Πολιτικής Οικονομίας. Αντικείμενό του είναι, επομένως, τα εφικτά μέσα και μέθοδοι ανακατεύθυνσης του συστήματος σε τροχιά ευσταθούς, πολυκλαδικής και «διευρυνόμενης αναπαραγωγής» (K. Marx), και όχι οι –ενδεχομένως– απαιτούμενες για την επίτευξη αυτού του στόχου μεταβολές των υφιστάμενων εθνικών κοινωνικών σχέσεων παραγωγής. Ούτε, επομένως, το σύστημα και τα όργανα μεταβολής αυτών των σχέσεων. Πριν από την πραγμάτευση του κατά σειρά πρώτου ζητήματος, το εγχείρημα πραγμάτευσης του δευτέρου είναι άτοπο. Ή, διαφορετικά ειπωμένο, είναι μόνον η πραγμάτευση του πρώτου ζητήματος, η οποία οδηγεί στον προσδιορισμό των ενδεχομένως απαιτούμενων μεταβολών στις παραγωγικές σχέσεις και, εν συνεχεία, στο πολιτικό, νομικό και ιδεολογικό «εποικοδόμημα». Όχι αντιστρόφως, εκτός εάν ολισθήσουμε στο πεδίο του αμόλυντου Ιδεαλισμού.

I.4. Κύρια Αντίθεση και Πόλος

Εάν το επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό υπερβαίνει εκείνο, το οποίο αντιστοιχεί στις υφιστάμενες εθνικές κοινωνικές σχέσεις παραγωγής και, ειδικότερα, οι τελευταίες «έχουν μετατραπεί από μορφές ανάπτυξης σε δεσμά» (Marx) των πρώτων, τότε, όπως συνάγεται από τον θεμελιώδη νόμο του Ιστορικού-Διαλεκτικού Γλισμού, ήτοι τον «νόμο της υποχρεωτικής αντιστοιχίας των σχέσεων παραγωγής προς τον χαρακτήρα των παραγωγικών

δυνάμεων», η σοσιαλιστική επανάσταση συνιστά αντικειμενική αναγκαιότητα. Όσοι υποστηρίζουν το συμπέρασμα, οφείλουν να αποδείξουν την προκείμενη ή, με άλλα λόγια, ότι το ακόλουθο *locus classicus* ισχύει, από το τέλος έως και την αρχή του, για τον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό:

[Σ]το πλαίσιο του κεφαλαιοκρατικού τρόπου παραγωγής, η παραγωγή φθάνει σε ένα τόσο υψηλό επίπεδο, όπου η κοινωνία δεν μπορεί να καταναλώσει τα μέσα της ύπαρξης, απόλαυσης και ανάπτυξης, τα οποία έχουν παραχθεί, επειδή για την μεγάλη μάζα των παραγωγών η πρόσβαση σε αυτά τα μέσα έχει εμποδιστεί τεχνητά και βίαια. Έτσι, κάθε δέκα χρόνια μία κρίση επαναφέρει την ισορροπία καταστρέφοντας όχι μόνο τα μέσα της ύπαρξης, απόλαυσης και ανάπτυξης, τα οποία έχουν παραχθεί, αλλά και ένα μεγάλο μέρος των ίδιων των παραγωγικών δυνάμεων. Συνεπώς, ο λεγόμενος αγώνας για την ύπαρξη λαμβάνει την ακόλουθη μορφή: Προστασία των προϊόντων και των παραγωγών δυνάμεων, τα οποία παρήχθησαν από την αστική κεφαλαιοκρατική κοινωνία, από την καταστροφική επίπτωση του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού καθεστώτος, διά της απόσπασης του ελέγχου της κοινωνικής παραγωγής και κατανομής από τα χέρια της άρχουσας κεφαλαιοκρατικής τάξης, η οποία έχει καταστεί ανίκανη για αυτήν τη λειτουργία, και της μεταβίβασής του στις μάζες που παράγουν. Αυτό είναι η σοσιαλιστική επανάσταση. (Engels, 1883)¹

¹ Άλλα και όσοι θεωρούν ότι αυτό αναμφίβολα ισχύει για αρχετούς άλλους εθνικούς κοινωνικούς σχηματισμούς του σύγχρονου κόσμου, δεν θα ζημιώθούν εάν μελετήσουν το έργο του Konstantin

Κατά τη θεώρησή μου, τα δεδομένα υποδεικνύουν ότι η κύρια αντίθεση του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού συνίσταται στο εξής: ενώ αυτός είναι κεφαλαιοκρατικός, δεν δύναται να αναπτυχθεί περαιτέρω εντός του ευρωενωσιακού, ή, γενικότερα, «παγκοσμιοποιητικού», κεφαλαιοκρατικού πλαισίου. Και κύριος «πόλος» αυτής της αντίθεσης είναι ο κατά σειρά δεύτερος, δηλαδή το «εντός». Επομένως, στο ορατό μέλλον της Ευρωζώνης (EZ), και γενικότερα της ΟΝΕ, ενέχονται δύο, κατά βάση, εναλλακτικές, αλλά ασυμβίβαστες μεταξύ τους, προοπτικές:

- **Πρώτη:** Η ανάδυση εθνικού και, εν συνεχείᾳ, διεθνικού προτύπου ανάπτυξης νέου τύπου, το οποίο θα βασίζεται σε μετα-κεφαλαιοκρατικές σχέσεις παραγωγής. Ο *a priori* προσδιορισμός των ιδιαίτερων γνωρισμάτων εκείνων των διεθνικών σχέσεων παραγωγής είναι αδύνατος, εκτός εάν επιθυμεί κανείς να «κηρύγγει στην έρημο» (Engels).
- **Δεύτερη:** Η -διά μετάβασης στο στάδιο της «Πλή-

Kurtovich Val'tukh (1994, 2005), επικεφαλής του Ινστιτούτου Οικονομικών και Οργάνωσης της Βιομηχανικής Παραγωγής του Σιβηρικού Τμήματος της Ρωσικής Ακαδημίας Επιστημών. Πρέπει, περαιτέρω, να σημειωθεί ότι υφίστανται αναλύσεις, οι οποίες αντιπαρέχονται, μάλλον πλήρως, τον νόμο της «υποχρεωτικής αντιστοιχίας σχέσεων-δυνάμεων παραγωγής», αλλά καταλήγουν σε κατασκευές-προτάσεις εναλλακτικών, ως προς το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, οικονομικών υποδειγμάτων, τα οποία και χαρακτηρίζουν ως σοσιαλιστικά. Αν και θεωρώ ότι αυτές οι αναλύσεις είναι κατ' αρχήν ιδεαλιστικές, κάθε άλλο παρά δεν προσπαθώ να διδάσκομαι από τη συμβολή τους σε -σημαντικά και πολύπλοκα- οικονομολογικά ζητήματα (ιδίως από εκείνην του Ρέμερ, 1995).

ρους Οικονομικής (Κεφαλαιοκρατικής) Ολοκλήρωσης/Πολιτικής Ενοποίησης»— μεταστοιχείωση της Ελλάδας και, γενικότερα, του ευρωπαϊκού «Νότου» των εθνών αλλά και των εθνικών περιφερειών (είτε αυτές ανήκουν σε προηγμένες οικονομίες είτε όχι), σε κάτι ανάμεσα στην Πολιτεία του «Μισισίπι» και στο «Χαμπερστόουν-Ατακάμα» της EZ, με ορισμένες «νησίδες» τύπου «Μαϊάμι» (το τελευταίο ισχύει ιδίως για την Ελλάδα).

Η κατά σειρά πρώτη προοπτική οδηγεί στην επίλυση της κύριας αντίθεσης. Η δεύτερη οδηγεί στην πολιτική, ιδεολογική και δικαιική επισκόπιση της και, όχι παραδόξως, εάν θέλουμε να αναλογιστούμε την μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδίως, ιστορία, υποστηρίζεται (και) από τα συντριπτικά μεγαλύτερά τμήματα της –επονομαζόμενης– Ευρωπαϊκής Αριστεράς.¹ Το μόνο λογικό παράδοξο είναι ότι ορισμένα από αυτά τα τμήματα επικαλούνται, ταυτοχρόνως, και τη σοσιαλιστική επανάσταση.

Τελικά, δεν μου είναι καθόλου σαφές εάν όλοι όσοι δεν κάνουν χωρίς Επανάσταση, έχουν επίγνωση του γεγονότος ότι, όπως έχει σοφά γραφεί, αυτή «είναι ο όλεθρος της γενιάς που την εκτελεί». Ό,τι πάντως και να

ισχύει, για το σύνολο των προαναφερθέντων ζητημάτων, η νεότερη Ιστορία δεν «γέννησε» μόνο ή μονοβηματικά τη σοσιαλιστική επανάσταση ούτε είναι βέβαιον ότι δεν θα γεννήσει επαναστάσεις νέου τύπου. Είναι, άραγε, οπωσδήποτε εσφαλμένο ότι, στη μετά το 2008-2009 συγκυρία, η EZ-ONE αποτελεί, σε αντικειμενικούς αλλά όχι υποκειμενικούς όρους, τον «αδύναμο κρίκο» του διεθνούς κεφαλαιοκρατικού συστήματος, ενώ η Ελλάδα μάλλον αποτελεί, αντιστοίχως, το πλέον εύθραυστο «τόξο» αυτού «κρίκου»; Εάν όχι, τότε ποιες είναι οι συνεπαγωγές;

1 Με το «επονομαζόμενης» δεν θέλω να δηλώσω ότι δεν είναι «πραγματική Αριστερά», αλλά μόνο ότι η έννοια «Αριστερά» (όπως, ακριβώς, και «Δεξιά» ή «Κέντρο») είναι επιστημολογικά α-νόητη. Ωστόσο, το σε τι εξυπηρετεί αυτή η «έννοια», σε συνδυασμό, μάλιστα, με το «Ευρωπαϊκή», μόνο η μετά τη συγκρότηση του Επιστημονικού Σοσιαλισμού-Κομμουνισμού και την Οκτωβριανή Επανάσταση, αντιστοίχως, γενεαλογία της μπορεί να το δείξει.

II

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ, ΟΝΕ

Oh yes, the money is there, il danaro c'è, said Pellegrini (very peculiar under the circs).

II.1. Ιδεοληψίες και Δεδομένα

- **Ιδεοληψίες**

Η βαθιά ύφεση της ελληνικής οικονομίας, η επακόλουθη υπερακόντιση της ανεργίας, της υποαπασχόλησης και υπαξιώσης των υποκειμενικών και αντικειμενικών παραγόντων της παραγωγής, καθώς και η πολωτική αναδιανομή του εισοδήματος εις βάρος των μισθωτών, ήων αυτοαπασχολούμενων και των συνταξιούχων, είναι, με διεθνή μέτρα και σταθμά, πρωτοφανείς. Φαινομενικά πιο εντυπωσιακό, δύμας, είναι ότι το υπ' αριθμόν ένα ζήτημα για τις «μνημονιακές κυβερνήσεις» ήταν και είναι η εφαρμογή μέτρων τα οποία εντείνουν, στον ένα ή στον άλλο βαθμό, την ύφεση και την αποσάθρωση της παραγωγικής βάσης της χώρας. Παραλλήλως, και όχι μόνο από τις εν λόγω κυβερνήσεις, αυτή η εφαρμογή συσκοτίζεται με κάθε είδους ιδεοληψία. Από τη μία πλευρά, «ευρωπαϊσμός και κοσμοπολιτισμός», «μεταρρυθμίσεις και εκσυγχρονισμός», «διεφθαρμένοι και σπάταλοι λαοί» (του «Νότου», βεβαίως!), «επιστροφή στην εθνι-

κή παραγωγή-αυτάρκεια» και «κατοχική δραχμή-δραχμή σημαίνει καταστροφή». Από την άλλη πλευρά, και εξίσου αντιπροσωπευτικά, «νιοστή βιομηχανική επανάσταση», «αποβιομηχάνιση της Δύσης (ή του Βορρά)», «ευρωπαϊκό (ή παγκόσμιο) πρόβλημα χρέους», «ιμπεριαλιστική εκμετάλλευση μέσω μεταφοράς-μεταβίβασης αξίας και υπεραξίας», «νόμος της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους με, ή χωρίς, μακρά, ή διαφόρων μηχάνων και πλατών, κύματα εξέλιξης», «παγκόσμια κρίση και παγκόσμια επανάσταση» και «κατοχική δραχμή-δραχμή σημαίνει καταστροφή».

Η κατά σειρά πρώτη πλευρά μάλλον υπάγεται στον Περσοναλισμό, ενώ η δεύτερη στον Αντικειμενικό Ιδεαλισμό. Κατά *sui generis* τρόπο, ωστόσο, το «κατοχική δραχμή-δραχμή σημαίνει καταστροφή» συνιστά εγκάρσιο γνώρισμα των δύο πλευρών, ενώ το ίδιο ακριβώς ισχύει, εξαιρώντας κάποιες αοριστολογίες, και για την μη τοποθέτηση ή, έστω, επεξεργασία του φαινομενικά αφελούς, αλλά πραγματικά θεμελιώδους, ερωτήματος: «Τι είναι η ΟΝΕ, ποιοι οι στόχοι και ποια τα μέσα της;». Τρόπον τινά, λοιπόν, τα πάντα αναλύονται και τα πάντα είναι προς ανάλυση, εκτός από αυτό το ερώτημα.

Αν και με τις περισσότερες από αυτές τις ιδεοληψίες, όπως και με το προαναφερθέν ερώτημα, έχουμε ασχοληθεί προκαταβολικά, από τα τέλη της δεκαετίας του 1990,¹ θα άξιζε να εξεταστούν διακριτά, και σε συσχετισμό με τα περί «διαφθοράς», οι ηθικολογικές αιτιάσεις του «λευκού ανθρώπου» κατά διαφόρων γη-

¹ Βλέπε, μεταξύ άλλων, Μαριόλης *et al.* (1997), Μαριόλης και Σταμάτης (1999, 2000), Μαριόλης (2000, 2010, Δοκίμια 10 και 11, 2011, 2014, 2016α, Δοκίμια 5, 7, 9, 10 και 30), Mariolis (2014).

γενών πληθυσμών, ακόμα και στο όχι και τόσο μακρινό παρελθόν, οι οποίες έδωσαν τη θέση τους, μετά την ανάπτυξη εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων, σε θεωρίες περί «αλληλεξάρτησης των λαών αποικιών-μητροπόλεων», προοδευτικής αναγκαιότητας «εξευρωπαϊσμού» ή «εξαμερικανισμού» των αποικιών και «ιστορικά ξεπερασμένης εθνικής κυριαρχίας ή εθνικής αναδίπλωσης» (για ύστερες, παραλλαγμένες συμβολές, βλέπε Sorman, 1988, σελ. 126 και 157, και Καστοριάδης, 1991).

Τότε, δηλαδή στα τέλη της δεκαετίας του 1990, υποστηρίζαμε ότι: «η ενσωμάτωση της χώρας μας στην ΟΝΕ και, εντέλει, στη “χωρίς εθνικά σύνορα παγκοσμιοποιημένη οικονομία” δεν είναι παρά ένας “έξυπνος” και παραπλανητικός τρόπος για την επαναφορά του [“άσπιλου”, δηλαδή χωρίς εξωαγοραίους-κοινωνικούς περιορισμούς] καπιταλισμού του 19ου αιώνα – έξυπνος για εκείνους που επιδιώκουν την εν λόγω μεταφορά, επειδή θα έχουν οφέλη απ’ αυτή, και παραπλανητικός για εκείνους που θα την υποστούν». Επίσης, προβλέφαμε, βάσει ορισμένης ανάλυσης του δίπολου «Βορράς-Νότος» του διεθνούς οικονομικού συστήματος, δύο πράγματα: (i) την έλευση, αργά ή γρήγορα, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) στο «Νότο» της EZ, με πρώτη υποψήφια την Ελλάδα, και (ii) την αναγκαιότητα συντονισμένης μη-ευθυγράμμισης χωρών χαμηλής και μέσης ανάπτυξης με την ιδεολογία (ή, αλλιώς, τα αναπόδεικτα θεωρήματα) της «παγκοσμιοποίησης». Πράγματι, όχι μόνο ιδρύθηκε, στις 14 Δεκεμβρίου 2004, η «Μπολιβαριανή Συμμαχία για τους Λαούς της Αμερικής μας» (βεβαίως, υπήρξαν, «ως τέκνο της ανάγκης», και άλλες περιπτώσεις μη-ευθυγράμμισης,

πριν και μετά), αλλά και στις 12 Φεβρουαρίου 2010 δημοσιοποιήθηκε ότι η Ελλάδα πρόκειται να τεθεί υπό την τριπλή εποπτεία της Κομισιόν, της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας και του ΔΝΤ, όπως και τέθηκε στις 8 Μαΐου 2010 (έκτοτε το ΔΝΤ εποπτεύει, ως γνωστόν, και άλλες χώρες της EZ).

• Δεδομένα

Τώρα, τα δεδομένα της ελληνικής οικονομίας έχουν ως εξής:

II.1.1. Ανεργία

Υπολογισμοί δείχνουν ότι, για να αρχίζει να μειώνεται, έστω ασθενώς, η μη-αλχημιστικά μετρούμενη ανεργία, πρέπει να σημειωθούν ρυθμοί αύξησης του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ) άνω του 2%. Ενδεικτικά, η εντός περιόδου 5 ετών συμπίεση της ανεργίας στο ποσοστό του 10% προαπαιτεί μέσο ετήσιο ρυθμό αύξησης του ΑΕΠ κατά 5,4% και δημιουργία 181 χιλ. θέσεων εργασίας ανά έτος (Μαριόλης, 2016a, Δοκίμιο 24). Μετά από εκείνο για την ΟΝΕ, το κατά σειρά δεύτερο, αλλά εξίσου φαινομενικά αφελές-πραγματικά θεμελιώδες, ερώτημα είναι: «Ενδιαφέρεται κανείς, και πρώτα οι εθνικές αρχές οικονομικής πολιτικής, για την επίτευξη αυτών των ρυθμών; Εάν ναι, τότε πώς θα επιτευχθούν; Εάν όχι, γιατί?».

Οι ως άνω εκτιμήσεις ενσωματώνουν την περίπτωση επήσιας μείωσης του διαθέσιμου εργατικού δυναμικού, λόγω μετανάστευσης, με ρυθμό 1% (δηλαδή, όσο, περίπου, και της περιόδου της μαζικής μετανάστευσης,

1961-1971) και ετήσιας αύξησης της μέσης παραγωγικότητας της εργασίας με ρυθμό 3% (δηλαδή, δύο και της περιόδου 1995-2004). Δεν χρειάζεται να σταθούμε στο τι σημαίνουν, για τη χώρα, υψηλότεροι ρυθμοί μείωσης του εργατικού δυναμικού (και, μάλιστα εκ των πραγμάτων, υψηλής εξειδίκευσης), ενώ χαμηλότεροι ρυθμοί αύξησης της παραγωγικότητας εργασίας αποτελούν πηγή αστάθειας για την ευρωζωνική, ιδίως, ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας και, άρα, για τον εξωτερικό τομέα αυτής (έχει εκτιμηθεί ότι, παρά την ταχεία αύξηση της παραγωγικότητας, κατά τη χρονική περίοδο 1995-2004, το απόλυτο ύψος της ήταν το δεύτερο χειρότερο στην EZ του έτους 2004, δηλαδή ανώτερο μόνο από εκείνο της Πορτογαλίας). Σε κάθε περίπτωση, τα εμπειρικά δεδομένα δύνης της εντός-ευρώ περιόδου δείχνουν ένα μάλλον υψηλό συντελεστή συσχέτισης, της τάξης του 86%, μεταξύ ποσοστιαίων ρυθμών μεταβολής του ΑΕΠ και του ποσοστού απασχόλησης της εργασίας στην ελληνική οικονομία (Καλνελόπουλος, 2016, σελ. 32).

II.1.2. Αποταμίευσης και Επενδύσεις

Μετά την είσοδο στην EZ, η ετήσια καθαρή εθνική αποταμίευση είναι συστηματικά αρνητική (από το έτος 1960, για το οποίο υπάρχουν συμβατά στατιστικά στοιχεία, έως την εν λόγω είσοδο ήταν μόνο θετική). Η ελληνική οικονομία είναι η μοναδική της EZ με αυτό το γνώρισμα, το οποίο συνεπάγεται, πρώτα από όλα, ότι, εάν *ceteris paribus* αυτή ήταν κλειστή ως προς τη διεθνή οικονομία, εάν, δηλαδή, δεν διευρυνόταν, αντιστοίχως, ο εξωτερικός δανεισμός της, τόσο για επενδύσεις όσο και για κατανάλωση, τότε θα είχε ταχέως εισέλθει σε

οξεία «κρίση αναπαραγωγής» λόγω αρνητικών καθαρών επενδύσεων.¹

Ειδικότερα, σύμφωνα με στοιχεία και εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ, οι αθροιστικές καθαρές αποταμεύσεις της περιόδου 2008-2014 ανέρχονται σε μείον 145,9 δισ. ευρώ (ετήσιος μέσος όρος: μείον 20,8 δισ. ευρώ). Οι καθαρές επενδύσεις εμφανίζουν έντονη κάμψη μετά το έτος 2008, και καθίστανται αρνητικές από το έτος 2011: μείον 5,7 δισ. το 2011, μείον 12,5 δισ. το 2012, μείον 13,9 δισ. το 2013, μείον 10,9 δισ. το 2014 (ετήσιος μέσος όρος: μείον 10,7 δισ. ευρώ). Η αρνητικότητα των καθαρών επενδύσεων αποτελεί νέο ποιοτικό δεδομένο με πολλαπλές συνεπαγωγές, διότι δηλώνει, κατ' αρχήν, ότι το σύστημα έχει εισέλθει σε διαδικασία φθίνουσας αναπαραγωγής.

Σύμφωνα με εκτιμήσεις του Olenov (2015), οι οποίες βασίζονται σε «υπόδειγμα χρονολογημένου αποθέματος κεφαλαίου» (*vintage capital model*), η μέση ηλικία του αποθέματος κεφαλαίου στην ελληνική οικονομία αρχίζει να αυξάνεται από το έτος 2007, ενώ το δυνητικό προϊόν της αρχίζει να μειώνεται από το έτος 2013. Για την αντιμετώπιση του συμπτώματος, και δεδομένης της συμμετοχής της χώρας στην EZ, ο συγγραφέας προτεί-

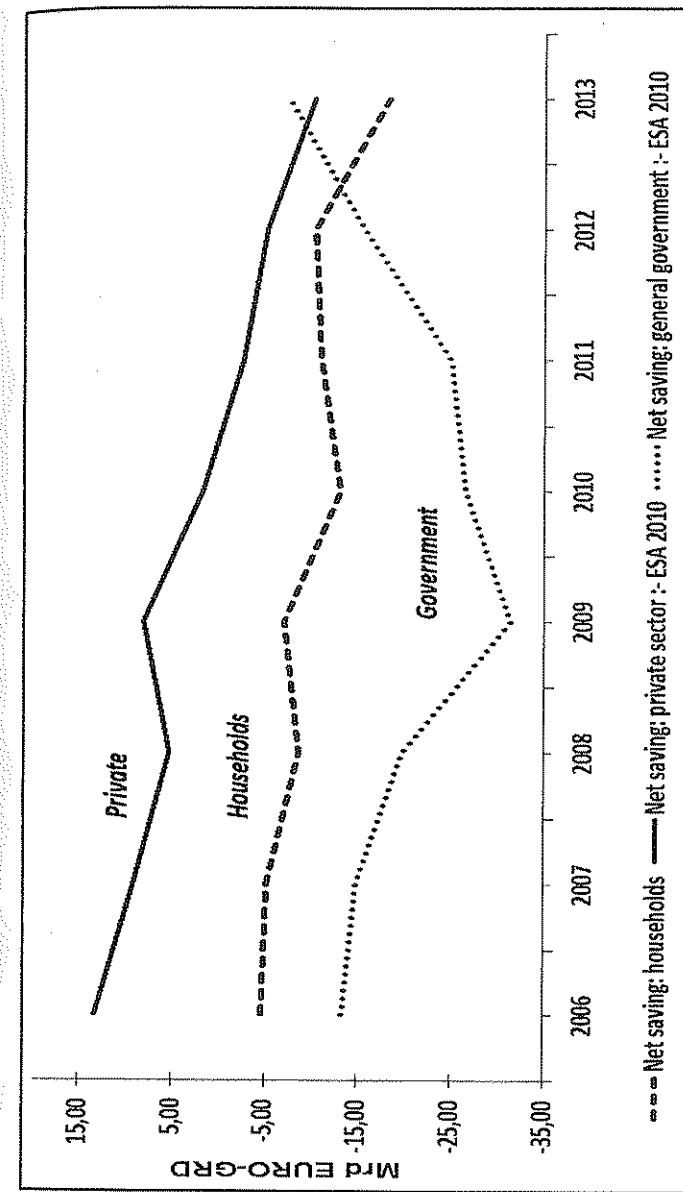
1. Επειδή είναι χρήσιμο και για ζητήματα που έπονται, στο Παράρτημα I του παρόντος υπενθυμίζονται, εν συντομίᾳ, οι βασικές μακροοικονομικές σχέσεις μεταξύ εθνικής αποταμίευσης, επενδύσεων, ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών και εξωτερικής χρηματοδότησης-δανεισμού (επίσης, βλέπε Μαριόλης, 2016α, Δοκίμιο 5). Για μια ενδιαφέρουσα ανάλυση της διαχρονικής τάσης των αποταμιεύσεων της ελληνικής οικονομίας, καθώς και των συναρτήσεων και συνεπειών αυτής της τάσης, βλέπε Katsimi and Moutos (2010).

νει την αύξηση της φορολογίας επί των αποθεμάτων κεφαλαίου μεγάλης ηλικίας.

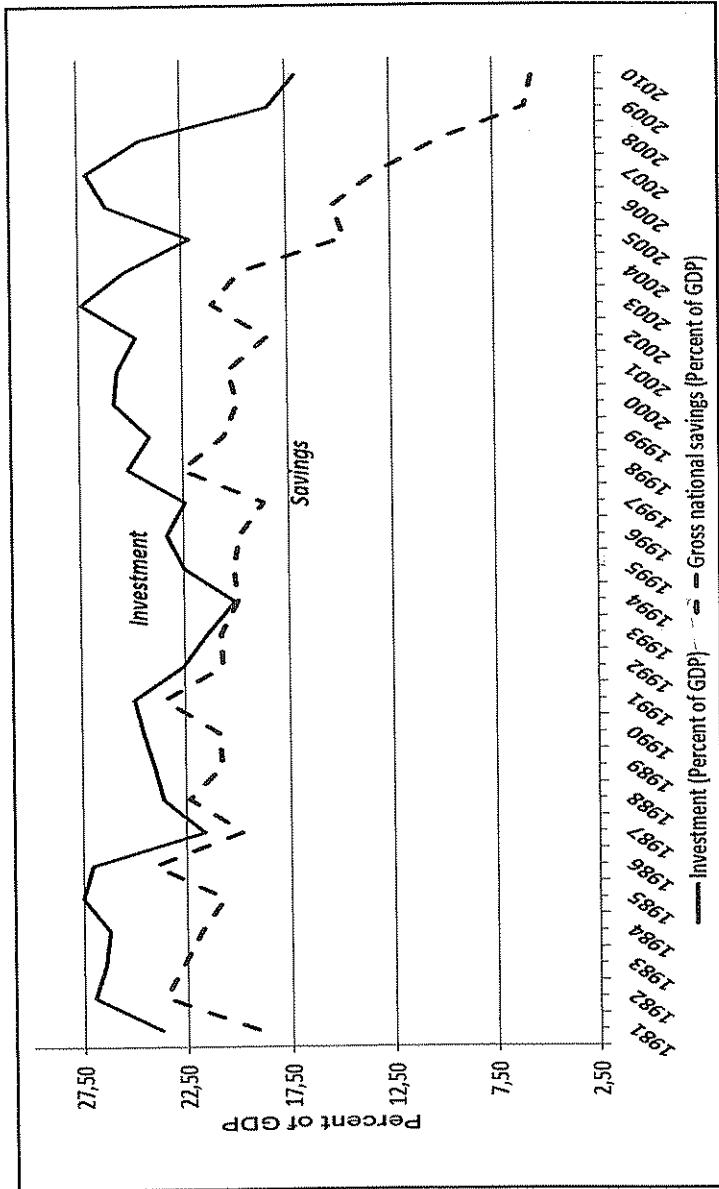
Υπογραμμίζεται ότι, χωρίς υψηλά θετική καθαρή εθνική αποταμίευση, δεν δύνανται να μειωθούν τα δημοσιονομικά ελλείμματα ούτε να υπάρξει οικονομική μεγέθυνση, εκτός εάν αυτή βασίζεται στον συνεχή εξωτερικό δανεισμό. Άλλα η συντηρούμενη μέσω εξωτερικού δανεισμού μεγέθυνση –πάντοτε– έχει στενά όρια, και ήταν, ακριβώς, το «αρχιμήδειο σημείο» του υποδείγματος «ισχυρή Ελλάδα μέσα σε μία ισχυρή Ευρώπη», το οποίο αποσυντέθηκε: κατά την περίοδο 2000-2010, ο αθροιστικός καθαρός εξωτερικός δανεισμός της χώρας ανήλθε στο 148% των αθροιστικών καθαρών επενδύσεων αυτής.

Ας προστεθεί, τέλος, ότι και η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση ως ποσοστό του ΑΕΠ δεν είχε απλώς φθίνουσα πορεία, ήταν και αισθητά μικρότερη από αυτήν της EZ και της ONE (σε μέσους όρους).

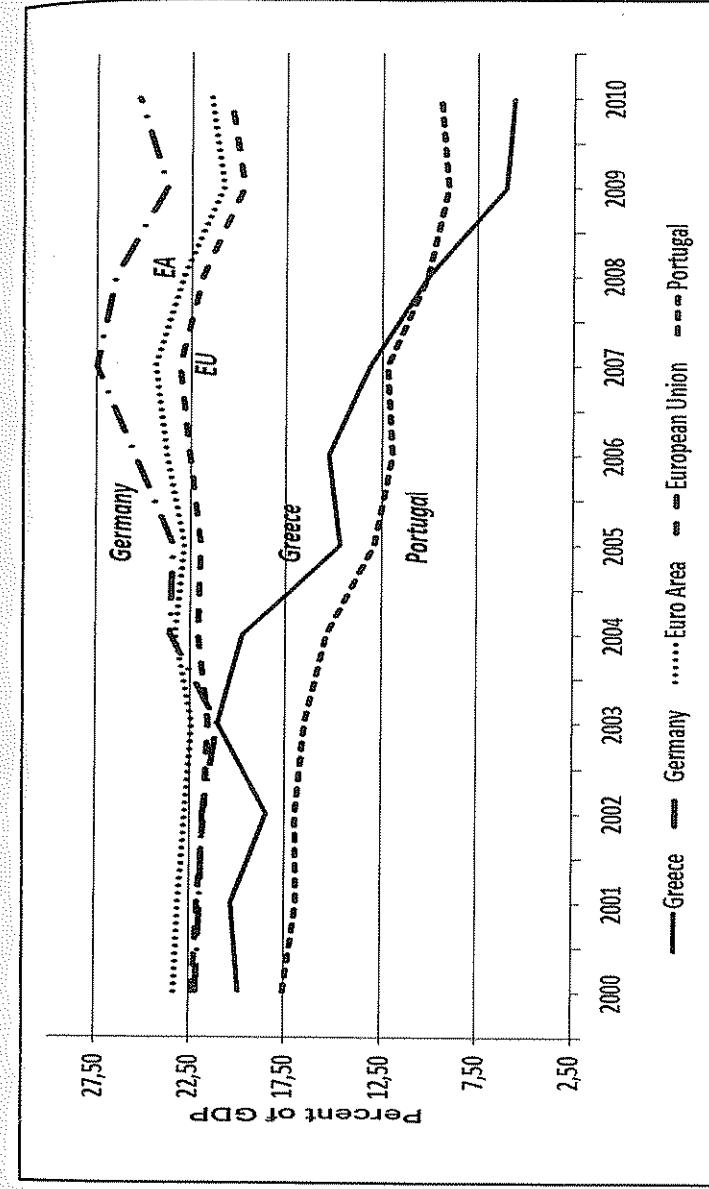
Στο Σχήμα 1 απεικονίζονται στατιστικά δεδομένα για τις καθαρές αποταμιεύσεις των νοικοκυριών, ίου ιδιωτικού τομέα και της Γενικής Κυβέρνησης της ελληνικής οικονομίας, σε δισ. ευρώ και για την περίοδο 2006-2013. Στο Σχήμα 2 απεικονίζονται η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση και οι ακαθάριστες επενδύσεις, ως ποσοστά του ΑΕΠ, στην ελληνική οικονομία και για την περίοδο 1981-2010: η βαθμιαία διεύρυνση του «ανοίγματος» μεταξύ των δύο αυτών μεγεθών στην εντός-ευρώ εποχή είναι εμφανής. Τέλος, στο Σχήμα 3 απεικονίζεται η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση ως ποσοστό του ΑΕΠ στις Γερμανία, Ελλάδα, EZ, ONE και στην Πορτογαλία, οικονομία με ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό αποταμίευσης στην EZ.

Σχήμα 1. Οι καθαρές αποταμιεύσεις (δισ. ευρώ) βασικών τομέων της ελληνικής οικονομίας, κατά την περίοδο 2006-2013.
Πηγή: EUROSTAT, δημουρηγήθηκε με: knoema.com.

Σχήμα 2. Η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση και οι ακαθάριστες επενδύσεις ως ποσοστά (%) του ΑΕΠ στην ελληνική οικονομία, κατά την περίοδο 1981-2010
Πηγή: ΔΝΤ, δημουργήθηκε με: knoema.com.

Σχήμα 3. Η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση ως ποσοστό (%) του ΑΕΠ στην ελληνική και άλλες οικονομίες της Ο.Ν.Ε., κατά την περίοδο 2000-2010
Πηγή: ΔΝΤ, δημουργήθηκε με: knoema.com.

II.1.3. Δημόσια Οικονομικά

Το έλλειμμα της Γενικής Κυβέρνησης μειώθηκε από τα 36 δισ. ευρώ (16% του ΑΕΠ) το έτος 2009, στα 6 δισ. ευρώ (4% του ΑΕΠ) το 2014: οι δαπάνες μειώθηκαν από τα 125 δισ. (54% του ΑΕΠ) στα 88 δισ. (49% του ΑΕΠ), τα έσοδα μειώθηκαν από τα 89 δισ. (38% του ΑΕΠ) στα 82 δισ. (46% του ΑΕΠ), και το πρωτογενές ισοζύγιο μειώθηκε από τα μείον 24 δισ. (μείον 10,5% του ΑΕΠ) στα 0,6 δισ. (0,4% του ΑΕΠ). Το χρέος της Γενικής Κυβέρνησης αυξήθηκε από τα 300 δισ. (130% του ΑΕΠ) στα 356 δισ. το 2011 (171% του ΑΕΠ). Με το *PSI*, μειώθηκε στα 305 δισ. το 2012 (157% του ΑΕΠ), ενώ το 2014 ανήλθε, εκ νέου, στα 317 δισ. (177% του ΑΕΠ). Οι προβλέψεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα έτη 2016 και 2017 είναι: 321 δισ. ευρώ και 324 δισ. ευρώ, αντιστοίχως. Τον Μάρτιο του 2016, το χρέος της Κεντρικής Διοίκησης βρίσκεται στα 321 δισ. ευρώ: το 69% είναι κυμαινόμενου επιτοκίου (έναντι 38% τον Δεκέμβριο του 2011), το 77% είναι «μη διαπραγματεύσιμο» (έναντι 25% τον Δεκέμβριο του 2011), και το 97% είναι σε ευρώ, ενώ κατά την περίοδο Μάρτιος 2015-Μάρτιος 2016, το πραγματικό επιτόκιο εξαμηνιαίων εντόκων γραμματίων ήταν, κατά μέσο όρο, στο 4%. Σημειώνεται, επίσης, ότι

- Κατά την περίοδο 2008-2012 τα πιο φτωχά νοικοκυριά έχασαν σχεδόν το 86% του εισοδήματός τους, ενώ τα πλουσιότερα έχασαν το 17%-20%. Η φορολογική επιβάρυνση των φτωχών αυξήθηκε κατά 337%, ενώ των ανωτέρων εισοδηματικά τάξεων αυξήθηκε μόνον κατά 9% (Θεοδοσίου, 2015α). Το έτος 2013, 2,5 εκατ. άτομα βρίσκονταν «κάτω από το όριο της

φτώχειας» και 3,8 εκατ. άτομα βρίσκονταν «σε κίνδυνο φτώχειας λόγω υλικών στερήσεων και ανεργίας». Βάσει αυτών και άλλων ομοειδών στοιχείων, η ασκούμενη πολιτική έχει χαρακτηρισθεί ως «πόλεμος εναντίον των φτωχών».

- Ακόμα και εάν δεν αμφισβητηθούν οι –όχι και τόσο πραγματοκρατικές– παραδοχές του ΔΝΤ (επήσιος ρυθμός ανάπτυξης της οικονομίας 2,8%, πρωτογενές πλεόνασμα 4,2% και μέσο ετήσιο επιτόκιο 3,6%), απαιτούνται περί τα 26 έτη, ούτως ώστε να μειωθεί το δημόσιο χρέος στο επίπεδο της Συνθήκης του Μάαστριχτ, δηλαδή στο 60% του ΑΕΠ (Λαπαθίτσας, 2014, σσ. 52-56).

Η ικανοποίηση και των δύο σχετικών κριτηρίων του Μάαστριχτ (χρέος 60% και έλλειμμα 3%), τα οποία δεν έχουν, βεβαίως, την ελάχιστη οικονομική θεμελιώση, διασφαλίζεται με ρυθμό μεγέθυνσης του ονομαστικού ΑΕΠ 5,3% (και είναι ανεξάρτητη του ύφους του επιτοκίου, το οποίο καθορίζει, στην προκειμένη περίπτωση, το ύφος του πρωτογενούς ισοζυγίου). Επί αυτού, αλλά και για άλλες, έγκαιρες εκτιμήσεις, σχετικά με την εξέλιξη του δημοσίου και του εξωτερικού χρέους, οι οποίες δεν διαφεύστηκαν από τα γεγονότα, βλέπε Μαριλόγη (2011, Δοκίμια 9 και 10). Όταν διαθέτουμε τον χρόνο, έχει πολλαπλό ενδιαφέρον να υπενθυμίζουμε και άλλες, καίτοι «πιο επίσημες», εκτιμήσεις σχετικά με αυτήν την εξέλιξη, οι οποίες ήταν –εξαρχής– καταδικασμένες να αναθεωρούνται κάθε –το πολύ– έξι μήνες. Όπως και όντως αναθεωρήθηκαν και αναθεωρούνται, συνεχώς, έως και σήμερα, μαζί με «οιμογάλακτες» προβλέψεις περί «ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας».

II.1.4. Εσωτερική Υποτίμηση

Εκτιμάται, σε διάφορες μελέτες, ότι, κατά την περίοδο 2009-2013, οι μέσοι πραγματικοί μισθοί μειώθηκαν κατά 24%. Ωστόσο, αυτή η ισχυρή εσωτερική υποτίμηση δεν οδήγησε σε ευσταθή και σημαντική άνοδο των εξαγωγών. Μάλιστα, σε σταθερές τιμές του έτους 2010, οι εξαγωγές μειώθηκαν κατά 3,3%, οι εισαγωγές μειώθηκαν κατά 15,5%, ενώ το μερίδιο των εξαγωγών της ελληνικής οικονομίας στις παγκόσμιες εξαγωγές μειώθηκε κατά 9,4%. Επομένως, η παρατηρούμενη βελτίωση του ελληνικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών οφείλεται, κυρίως, στην καθίζηση των εισαγωγών, η οποία ακολούθησε εκείνη της συνολικής οικονομικής δραστηριότητας. Η συστηματική αύξηση των εξαγωγών αποτελεί, όμως, δρό συστηματικής αύξησης της εθνικής αποταμίευσης.

Σύμφωνα με στοιχεία και εκτιμήσεις των Εκθέσεων του Διοικητή της ΤτΕ, η «Καθαρή Διεθνής Επενδυτική Θέση» της Ελλάδας, ως ποσοστό του ΑΕΠ, χειροτερέψυει συστηματικά έως και το έτος 2014: από το μείον 44% το έτος 2000, έφτασε στο μείον 98% το 2010 και στο μείον 124% ή, σε απόλυτους όρους, μείον 223 δισ. ευρώ το 2013. Το 2014 είναι μείον 222 δισ. ευρώ ή μείον 125,2%, και το 2015 εκτιμάται σε μείον 219 δισ. ευρώ ή μείον 124,8%, ήτοι εμφανίζει «օριακή» βελτίωση. Για το ίδιο έτος, το «Ακαθάριστο Εξωτερικό Χρέος» εκτιμάται στο 251% (238% το 2013 και 239% το 2014), το «Ακαθάριστο Εξωτερικό Χρέος της Γενικής Κυβέρνησης» στο 148,9% (148,5% το 2013 και 149,8% το 2014), και, τέλος, το «Καθαρό Εξωτερικό Χρέος» εκτιμάται στο 138% ή, σε απόλυτους όρους, 242 δισ. ευρώ (133%

ή 240 δισ. ευρώ για το 2013 και 134% ή 237 δισ. ευρώ το 2014).¹

II.1.5. Δομή Οικονομίας και Διεθνές Εμπόριο

II.1.5.1. Γενικά Χαρακτηριστικά

Συνεπεία της κλιμακούμενης συμμετοχής στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», συρρικνώθηκε, από τη μια πλευρά, ο τομέας παραγωγής «διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων» (δηλαδή, εμπορευμάτων για τη διεθνή αγορά), ο οποίος δεν μπόρεσε να επιβιώσει ως είχε στον διεθνή ανταγωνισμό, και διογκώθηκε, από την άλλη πλευρά, ο τομέας παραγωγής «μη διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων» (δηλαδή, εμπορευμάτων μόνο για την εγχώρια αγορά). Ειδικότερα:²

- 1 Υπενθυμίζεται ότι η «Καθαρή Διεθνής Επενδυτική Θέση» εκφράζει τις καθαρές υποχρεώσεις των κατοίκων της χώρας έναντι των μη κατοίκων. Το «Ακαθάριστο Εξωτερικό Χρέος» προκύπτει από την «Καθαρή Διεθνή Επενδυτική Θέση» με αφαίρεση των υποχρεώσεων σε μετοχές και χρηματοοικονομικά παράγωγα. Τέλος, το «Καθαρό Εξωτερικό Χρέος» προκύπτει από την «Καθαρή Διεθνή Επενδυτική Θέση» με αφαίρεση της καθαρής θέσης σε μετοχές προερχόμενες από άμεσες επενδύσεις και από επενδύσεις χαρτοφυλακίου, καθώς επίσης και της καθαρής θέσης σε παράγωγα, ειδικά τραβηγτικά δικαιώματα, χρυσό και μετοχές, τα οποία περιλαμβάνονται στα συναλλαγματικά διαθέσιμα.
- 2 Επίσης, βλέπε, μεταξύ άλλων, Παπάζογλου (2009, 2014), μελέτες που περιέχονται στον τόμο Οικονόμου *et al.* (2010), Economakis *et al.* (2014) και Κωνσταντακοπούλου (2015, κεφ. 2-3). Για ενδιαφέρουσες στατιστικές συσχετίσεις ανάμεσα στα εξωτερικά ισοζύγια της ελληνικής οικονομίας και σε εκείνα των υπολοίπων εθνικών οικονομιών της ΟΝΕ, καθώς επίσης και εμπορικού ισοζυγίου-ποσοστού ανεργίας-ρυθμού μεγέθυνσης (περίοδος 1981-

- Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από συγκριτικά χαμηλότερη παραγωγικότητα στον τομέα παραγωγής διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων, ενώ η παραγωγικότητά της είναι αντίστοιχη του ευρωπαϊκού μέσου όρου μόνο στον τομέα παραγωγής μη διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων (ιδίως, στους κλάδους των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών, των κατασκευών και του εσωτερικού εμπορίου).
- Η –πριν από το ξέσπασμα της λεγόμενης κρίσης– παρατηρούμενη αύξηση του ελληνικού ΑΕΠ προερχόταν πρωτίστως από την ανάπτυξη του τομέα των μη διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων, ενώ οι κλάδοι του άλλου τομέα ήταν στάσιμοι (επί τρεις δεκαετίες) ή αναπτύσσονταν με αργούς ρυθμούς (όπως, για παράδειγμα, ο τουρισμός).
- Η εν λόγω διατομεακή μεταβολή λειτούργησε ανατροφοδοτικά στην περαιτέρω μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και συνέβαλε, έτσι, στη δημιουργία εξωτερικών ελλειμμάτων και, μέσω αυτών, στη δημιουργία δημοσίων ελλειμμάτων («δίδυμα θελαζέιμματα» – βλέπε Aliber, 2010, 2011, Μαριόλης, 2011, Δοκίμιο 9). Επίσης, περιορίζει εκ των προτέρων τις όποιες πιθανότητες επιτυχίας μιας πολιτικής εσωτερικής υποτίμησης (ιδίως, μάλιστα, όταν αυτή είναι «οριζόντιας» μορφής και, ταυτοχρόνως, λαμβάνει χώρα σε καθεστώς «μη-τέλειου ανταγωνισμού»).
- Στις εισαγωγές σημειώνεται συνεχής άνοδος του μεριδίου των «προϊόντων υψηλής τεχνολογίας», ενώ

2011) και εμπορικού ισοζυγίου-πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας (περίοδος 1994-2011) της ελληνικής οικονομίας, βλέπε Βαβούρας (2013, κεφ. 9 και 13).

για τις εξαγωγές ισχύει μάλλον το αντίθετο. Ταυτοχρόνως, η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από ιδιαίτερα χαμηλό ποσοστό διεθνούς ενδοεμπορευματικού εμπορίου (ως προς τα υπόλοιπα μέλη της EZ), πράγμα που έχει ιδιαίτερα αρνητική σημασία, διότι η ανάπτυξη του ενδοεμπορευματικού εμπορίου: (i) ανάγεται στην ύπαρξη «εσωτερικών οικονομιών κλίμακας» (και όχι στα «συγχριτικά πλεονεκτήματα κόστους», όπου ανάγεται, στη γενική περίπτωση, το διαεμπορευματικό εμπόριο),¹ (ii) αφορά, κατά κανόνα, τα σύνθετα βιομηχανικά αγαθά και εντάσεως υψηλής τεχνολογίας και εξειδικευμένης εργασίας εμπορεύματα, και, έτσι, (iii) αντιστοιχεί σε οικονομίες με υψηλό τεχνολογικό επίπεδο.

Τέλος, επειδή αναπτύσσονται, ιδίως μετά το «ξέσπασμα της ελληνικής ή πανευρωπαϊκής κρίσης», διάφορες «θεωρίες αποβιομηχάνισης», είναι σκόπιμο να συμβουλεύεται κανείς, πρώτα από όλα, τα εμπειρικά δεδομένα και ευρήματα. Σύμφωνα, λοιπόν, με τη διεξοδική μελέτη των Felipe et al. (2012), η οποία εξετάζει 5.107 εμπορεύματα και 124 εθνικές οικονομίες κατά την περίοδο 2001-2007:

- Τα πιο σύνθετα εμπορεύματα παράγονται στους κλάδους των μηχανών, χημικών και μετάλλων, ενώ τα λιγότερο σύνθετα παράγονται στους κλάδους των πρώτων υλών, ξυλείας, κλωστοϋφαντουργίας και αγροτικών προϊόντων.
- Οι τέσσερις –αντιστοίχως– πιο σύνθετες εθνικές οικονομίες του διεθνούς συστήματος είναι: Ιαπωνία, Γερ-

1 Θα επανέλθουμε σε αυτό το ζήτημα, στην Παράγραφο II.2.

μανία, Σουηδία και Ελβετία, ενώ οι λιγότερο σύνθετες είναι: Καμπότζη, Παπούα Νέα Γουινέα, Νιγηρία και Αϊτή. Από τις πρώτες είκοσι πιο σύνθετες οικονομίες (όπου στις δύο τελευταίες θέσεις βρίσκονται η Σιγκαπούρη και το Ισραήλ), οι δεκατρείς ανήκουν στην ONE και οι δεκαέξι στη «Δύση». Από τις πρώτες δέκα, οι οκτώ ανήκουν στην ONE και οι εννέα στη «Δύση». Η Ελλάς βρίσκεται στην 51η θέση, μεταξύ Ινδίας-Κίνας και Πορτογαλίας-Ουρουγουάης, ενώ η Βουλγαρία βρίσκεται στην 47η θέση και η Βενεζουέλα στην 43η θέση.

- Οι κύριοι εξαγωγείς των περισσότερο (των λιγότερο) σύνθετων εμπορευμάτων είναι οικονομίες υψηλού (χαμηλού) εισοδήματος.
- Το μερίδιο των περισσότερο (των λιγότερο) σύνθετων εμπορευμάτων στις εξαγωγές μιας εθνικής οικονομίας σχετίζεται ευθέως (αντιστρόφως) με το ύψος του εισοδήματός της.

II.1.5.2. Σωρευτική Απότητα

Είναι γνωστό ότι

- Κάθε εθνική οικονομία διέπεται από την ακόλουθη διαδικασία «κυκλικής θετικής ανάδρασης»: η αύξηση του εγχωρίου προϊόντος συνεπάγεται την αύξηση της ημεδαπής παραγωγικότητας, λόγω ενεργοποίησης «αυξουσών αποδόσεων κλίμακας» («Ημι-εμπειρικός Νόμος του Verdoorn, 1949»). Η αύξηση της παραγωγικότητας συνεπάγεται την αύξηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ημεδαπής οικονομίας, η οποία συνεπάγεται, με τη σειρά της, την αύξηση των εξαγωγών. Τέλος, η αύξηση των εξαγωγών συνεπάγεται την -εκ νέου- αύξηση του εγχωρίου προϊό-

ντος μέσω, τουλάχιστον, τόνωσης της ενεργού ζητήσεως.

- Σε κάθε εθνική οικονομία, οι ποσοστιαίοι ρυθμοί μεταβολής τόσο της παραγωγής όλων των μη βιομηχανικών τομέων όσο και των παραγωγικοτήτων όλων των τομέων σχετίζονται σημαντικά και θετικά με τον ποσοστιαίο ρυθμό μεταβολής της παραγωγής του βιομηχανικού τομέα της («Ημι-εμπειρικοί Νόμοι Εκβιομηχάνισης-Μεγέθυνσης του Kaldor, 1966, 1967»).¹
- Οι οικονομίες του ευρωπαϊκού «Νότου», γενικά, και η ελληνική οικονομία, ειδικότερα, είναι εξειδικευμένες σε εμπορεύματα χαμηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης, δηλαδή στα «παραδοσιακά ή εντάσεως φυσικών πρώτων υλών, χαμηλής/μέσης τεχνολογίας και ανειδίκευτης εργασίας» εμπορεύματα. Ως ποσοστά του αλλοδαπού και του ημεδαπού εισοδήματος, οι αλλοδαπές και οι ημεδαπές δαπάνες για αυτά τα εμπορεύματα μάλλον κατέρχονται, παρά ανέρχονται, καθώς τα αντίστοιχα εισοδήματα ανέρχονται («κομπύλη Engel», για τη σημασία της οποίας σε ανοικτές οικονομίες, βλέπε Seers, 1962, και Pasinetti, 1993). Πρόκειται, λοιπόν, για εμπορεύματα, των οποίων το ειδικό βάρος απομειώνεται τόσο όσο αναπτύσσονται οι οικονομίες.

Βάσει όλων αυτών συνάγεται ότι έχει δημιουργηθεί ένας «φαύλος (ενάρετος) κύκλος σωρευτικής αιτιότητας» για τον ευρωπαϊκό «Νότο» (τον ευρωπαϊκό «Βορρά»): άνευ εξωτερικού δανεισμού, ο «Νότος» δύναται

1 Για τον παλαιότερο και τον νεότερο, εάν δεν μου διαφεύγει κάτι, έλεγχο ισχύος αυτών των νόμων για την ελληνική οικονομία (1960-2007), βλέπε Drakopoulos and Theodosiou (1991) και Katrakilidis et al. (2013), αντιστοίχως.

να μεγεθυνθεί μόνο με συγκριτικά χαμηλούς ρυθμούς, πράγμα που έχει αρνητικό αντίκτυπο στην παραγωγικότητα και, άρα, στη διεθνή ανταγωνιστικότητά του, και αυτό, με τη σειρά του, τον ωθεί εκ νέου στο ήδη διαμορφωμένο πρότυπο διεθνούς εξειδίκευσης (σε συνέχεια, ας ληφθεί υπόψη η εμπειρική μελέτη των Simonazzi *et al.*, 2013). Ειδικότερα, έχει εκτιμηθεί, διά του υποδείγματος του Thirlwall (1979), ότι, άνευ εξωτερικού δανεισμού και εντός της EZ, η ελληνική οικονομία δεν μπορεί να μεγεθυνθεί παρά κάτω από το 60% του μέσου ρυθμού μεγέθυνσης του συνόλου των εμπορικών εταίρων της (Μαριόλης, 2016α, Δοκίμιο 24).

Έτσι, για να υπερβεί ο ρυθμός μεγέθυνσης της –εντός EZ– ελληνικής οικονομίας το κρίσιμο, για τη μείωση της ανεργίας, δριο του 2% (Παράγραφος ΙΙ.1.1.), θα πρέπει ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης των εμπορικών εταίρων της να υπερβεί το 3,3%, ενώ για να αγγίξει ο ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας το 5,4%, θα πρέπει ο μέσος ρυθμός μεγέθυνσης των εμπορικών εταίρων της να βρίσκεται στο 9%. Κατά την περίοδο 2001-2008, ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεγέθυνσης τόσο της ελληνικής όσο και της παγκόσμιας οικονομίας ήταν, περίπου, 4%. Πολύ χονδρικά, βάσει του προαναφερθέντος συντελεστή 60%, έπεται ότι, άνευ εξωτερικού δανεισμού, ο ρυθμός μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας θα ήταν 2,4% ή, ισοδυνάμως, το 40% (= (4% - 2,4%) / 4%) του πραγματοποιημένου ρυθμού μεγέθυνσης της ανάγεται στον εξωτερικό δανεισμό. Για το έτος 2016, οι τρέχουσες προβλέψεις της Παγκόσμιας Τράπεζας για ρυθμούς μεγέθυνσης είναι: 2,4% για την παγκόσμια οικονομία, 1,7% για τις αναπτυγμένες οικονομίες, 1,6% για την EZ

και 3,5% για τις αναπτυσσόμενες οικονομίες. Συνεπώς, ακόμα και εάν παραβλέψουμε άλλους αναστατικούς παράγοντες, οι αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας κάθε άλλο παρά είναι ενθαρρυντικές.

II.1.5.3. Οι Διαρροές στον Εξωτερικό Τομέα

Όσο πιο εξαρτημένη είναι η αναπαραγωγή μιας εθνικής οικονομίας από τον υπόλοιπο κόσμο, τόσο περισσότερο η αύξηση της συνολικής, ημεδαπής ή/και αλλοδαπής, δαπάνης για τα εμπορεύματα που αυτή η οικονομία παράγει κατευθύνεται ή, αλλιώς, «διαρρέει», τελικά, προς άλλες εθνικές οικονομίες. Έτσι, η εν λόγω αύξηση δεν μετατρέπεται σημαντικά σε αύξηση της ημεδαπής παραγωγής και, άρα, σε ημεδαπό εισόδημα, ενώ δεν αποκλείεται, εκ των προτέρων, και η ύπαρξη περιπτώσεων μείωσης της ημεδαπής παραγωγής.

Ο προσδιορισμός των εμπορευματικών «διαρροών» («leakages») στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας για το έτος 2010, βάσει (i) του Πίνακα Προσφοράς και Χρήσεων (*Supply and Use Table – SUT*) αυτής, και (ii) του προαναφερθέντος συστήματος δώδεκα αριθμητικών δεικτών (Παράγραφος I.2) για κάθε ένα από τα εξήντα τρία (63) εμπορεύματα του συστήματος, τα οποία απεικονίζονται στον εν λόγω SUT, καταλήγει στα ακόλουθα ευρήματα (αναλυτικά, βλέπε Μαριόλης, 2016β, Mariolis, 2016a):¹

1 Στο Παράρτημα II του παρόντος εκτίθενται (i) η ονοματολογία των εμπορευμάτων, (ii) η υπαγωγή τους στους διαφόρους τομείς και υποτομείς της οικονομίας, (iii) ορισμένες τεχνικές σημειώσεις της έρευνας, και (iv) τα συνολικά τελικά αριθμητικά αποτελέσματα αυτής.

- Από τα πενήντα δύο διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα της ελληνικής οικονομίας, είκοσι τρία εμπορεύματα (ή $23/52 = 44\%$) εμφανίζουν «αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα» (*«revealed comparative advantage»*): δύο εμπορεύματα του πρωτογενούς τομέα, τρία του τομέα της βιομηχανίας και δεκαοκτώ του τομέα των υπηρεσιών (δύο εκ των οποίων υπάγονται στον δημόσιο τομέα). Όλα είναι θετικής ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας, σε υλικούς όρους. Ένδεκα εξ αυτών εμφανίζουν ελλειμματικά εμπορικά ισοζύγια, ο μέσος δείκτης των οποίων είναι, ωστόσο, αισθητά μικρότερος από τον αντίστοιχο μέσο δείκτη εμπορικού ισοζυγίου του συστήματος και, ταυτοχρόνως, χαρακτηρίζονται από χαμηλούς δείκτες αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος, με τη σχετική εξαίρεση των εμπορευμάτων «Προϊόντα φυτικής και ζωικής παραγωγής, θήρας και συναφών δραστηριοτήτων» (εμπόρευμα 1) και «Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου» (εμπόρευμα 10). Παρατηρείται, ωστόσο, ότι αυτά τα εμπορεύματα, δηλαδή αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος και, ταυτοχρόνως, ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου, εμφανίζουν υψηλό δείκτη ενδοεμπορευματικού εμπορίου, γεγονός που δεν αποκλείεται να υποδηλώνει ότι πρόκειται για κατηγορία εμπορευμάτων διακριτής ποιότητας, η οποία θα μπορούσε να αποτελέσει πηγή αφελειών για την ελληνική οικονομία (Παράγραφος II.1.5.1.). Από τα εμπορεύματα που εμφανίζουν αποκαλυπτόμενο συγκριτικό μειονέκτημα, ένα είναι του πρωτογενούς τομέα, δεκαεννέα της βιομηχανίας και εννέα των υπηρεσιών. Το έλλειμμα του εμπορικού ισοζυγίου τους είναι αι-

- σθητά μεγαλύτερο από τον μέσο όρο του συστήματος (κατά 132%, σύμφωνα με τους σχετικούς δείκτες) και ο δείκτης ενδοεμπορευματικού εμπορίου τους είναι αρκετά χαμηλότερος από τον μέσο όρο του συστήματος (κατά 30%). Τέλος, δεν βρέθηκε εμπόρευμα το οποίο να εμφανίζει αποκαλυπτόμενο συγκριτικό μειονέκτημα και, ταυτοχρόνως, πλεονασματικό εμπορικό ισοζύγιο.
- Ειδικότερα, στον Πίνακα 1 απεικονίζεται η κατηγοριοποίηση των διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων της ελληνικής οικονομίας βάσει συγκριτικού πλεονεκτήματος/μειονεκτήματος και πλεονασματικού/ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου (*«product mapping scheme»*, Widodo, 2008). Η εξέταση των ευρημάτων δείχνει ότι αξιοσημείωτα υψηλό δείκτη ενδοεμπορευματικού εμπορίου εμφανίζουν, πληγ των εμπορευμάτων της Κατηγορίας II, τα ακόλουθα τέσσερα εμπορεύματα της Κατηγορίας I: 15 («Βασικά μέταλλα»), 31 («Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και μεταφορών μέσω αγωγών»), 33 («Υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών») και 48 («Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς»). Τέλος, αναφέρεται ότι, στις έως σήμερα διαθέσιμες εμπειρικές μελέτες αυτού του είδους, για διάφορες εθνικές οικονομίες και χρονικές περιόδους, οι Κατηγορίες II και III ανιχνεύονται ως σχετικά μικρότερου πλήθους εμπορευμάτων και τείνουν να θεωρούνται μεταβατικού χαρακτήρα, με τα περισσότερα εμπορεύματα να συσσωρεύονται, συνήθως, στις Κατηγορίες I και IV.

Πίνακας 1

Κατηγοριοποίηση των διεθνώς εμπορεύσιμων εμπορευμάτων της ελληνικής οικονομίας βάσει αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος/μειονεκτήματος και πλεονασματικού/ελλειμματικού εμπορικού ισοζυγίου

Κατηγορία I ΑΣΠ και ΠΕΙ	Κατηγορία II ΑΣΠ και ΕΕI
Εμπορεύματα 3, 15, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 48, 55, 56 [Πλήθος = 12]	Εμπορεύματα 1, 10, 35, 39, 40, 45, 46, 47, 49, 53, 61 [Πλήθος = 11]
Κατηγορία III ΑΣΜ και ΠΕΙ	Κατηγορία IV ΑΣΜ και ΕΕI
Εμπορεύματα [Πλήθος = 0]	Εμπορεύματα 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 24, 26, 34, 37, 38, 41, 42, 50, 58, 59, 62 [Πλήθος = 29]

Σημειώσεις: (i). Τα αρχικά «ΑΣΠ (ΑΣΜ)» δηλώνουν «αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα (μειονέκτημα)». (ii). τα «ΠΕΙ (ΕΕI)» δηλώνουν «πλεονασματικό (ελλειμματικό) εμπορικό ισοζύγιο». (iii). Τα εμπορεύματα δηλώνονται με αριθμούς, οι οποίοι αντιστοιχούν σε εκείνους του Πίνακα ΗΙ.1 του Παραρτήματος ΙΙ, ενώ παρατίθενται, κατά σειρά, βάσει αυτών των αριθμών και όχι βάσει των τιμών των δεικτών τους (το ίδιο ισχύει για όλους τους πίνακες του παρόντος).

- Η ελληνική οικονομία είναι ισχυρά εξαρτημένη από τις εισαγωγές μεγάλου τμήματος βιομηχανικών, ιδίως, εμπορευμάτων, τόσο σε συνολικούς όρους όσο

και σε όρους αθροίσματος ενδιάμεσης ανάλωσης και ακαθάριστου σχηματισμού κεφαλαίου, δηλαδή μέσων παραγωγής. Αυτό το γεγονός, το οποίο πρέπει να θεωρείται αποφασιστικός «παράγοντας σταθερής επενέργειας»:

- ◊ Αντανακλάται στις συνολικές καθαρές αποταμιεύσεις της ελληνικής οικονομίας, δηλαδή στην αρνητικότητά τους (βλέπε την Παράγραφο ΙΙ.1.2).
- ◊ Υποδεικνύει ότι οι δυνατότητες μεγέθυνσης της ελληνικής οικονομίας μέσω πολιτικών τόνωσης της ενεργού ζητήσεως είναι ιδιαίτερα περιορισμένες, ανεξαρτήτως του πόσο καλά σχεδιασμένες και επιτυχημένες είναι αυτές οι πολιτικές.
- Ειδικότερα, ο τομέας της βιομηχανίας συνιστά τον «αδύναμο κρίκο» του συστήματος και αυτό όχι μόνο –όπως δηλώνεται από διάφορες πλευρές– σε όρους ποσοστιαίας συμμετοχής στην, σε χρηματικές μονάδες, εκφρασμένη ακαθάριστη προστιθεμένη αξία (17,9% έναντι 79,7% των Υπηρεσιών) ή/και ελλείμματος εξαγωγών-εισαγωγών, γεγονότα που από μόνα τους δεν λένε παρά ελάχιστα πράγματα, αλλά από κάθε άποψη. Στον Πίνακα 2 παρατίθενται οι μέσες τιμές των δεικτών ενδιάμεσης ανάλωσης (ΔΕΑ), ακαθάριστης εγχώριας αποταμιεύσης (ΔΑΑ), τυποποιημένου εμπορικού ισοζυγίου (ΔΕΙ), αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος (ΔΑΣΠ), ενδοεμπορευματικού εμπορίου (ΔΕΝΕ), αυτάρκειας (ΔΑ), συνολικής εξάρτησης από εισαγωγές (ΔΣΕ) και εξάρτησης των μέσων παραγωγής από εισαγωγές (ΔΕΜΠ) για τους τρεις βασικούς τομείς και τη συνολική οικονομία (ΣΟ). Έπειτα, λοιπόν, ότι τα ιδιαίτερα γνωρί-

σματα του ελληνικου βιομηχανικου τομέα (σε μέσους όρους των δεικτών των εμπορευμάτων του) έχουν ως εξής:

- Ο δείκτης ενδιάμεσης ανάλωσής του είναι μεγαλύτερος του 100% και, επομένως, η σε υλικούς όρους εκφρασμένη ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του είναι αρνητική. Εκείνες του πρωτογενούς τομέα και των υπηρεσιών είναι θετικές.
- Οι σε υλικούς όρους εκφρασμένες ακαθάριστες αποταμιεύσεις του είναι σημαντικά αρνητικές. Εκείνες του πρωτογενούς τομέα είναι θετικές, ενώ εκείνες των υπηρεσιών είναι αρνητικές, αλλά καθίστανται θετικές, όταν παραβλέψουμε το εμπόρευμα 34 («Υπηρεσίες αποθήκευσης και υποστήριξης των μεταφορών»), το οποίο χαρακτηρίζεται από εξαιρετικά υψηλή, για τα δεδομένα αυτού του τομέα, αρνητικότητα ακαθάριστων αποταμιεύσεων.
- Εμφανίζει αποκαλυπτόμενο συγκριτικό μειονέκτημα. Οι άλλοι δύο τομείς εμφανίζουν αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα.
- Ο δείκτης ενδοεμπορευματικού εμπορίου του είναι μικρότερος από εκείνον του συστήματος κατά 19%. Οι δείκτες των άλλων δύο τομέων είναι μεγαλύτεροι κατά 19% και 14%, αντιστοίχως.
- Ο δείκτης αυτάρκειάς του είναι σημαντικά μικρότερος από εκείνον του συστήματος, δηλαδή κατά 47%. Ο δείκτης του πρωτογενούς τομέα είναι μικρότερος κατά 14%, ενώ εκείνος των υπηρεσιών είναι μεγαλύτερος κατά 33%. Ωστόσο, ο εν λόγω δείκτης του πρωτογενούς τομέα καθίσταται μεγαλύτερος από εκείνον του συστήματος (όπως και από εκείνον των υπηρεσιών), όταν παραβλέψουμε το εμπόρευμα 32

(«Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών») των υπηρεσιών, το οποίο εμφανίζει εξαιρετικά υψηλή τιμή για αυτόν το δείκτη.

- Ο δείκτης συνολικής εξάρτησής του από εισαγωγές είναι μεγαλύτερος από εκείνον του συστήματος κατά 107%. Οι δείκτες των άλλων δύο τομέων είναι μικρότεροι κατά 65% και 68%, αντιστοίχως.
- Ο δείκτης εξάρτησης των μέσων παραγωγής του από εισαγωγές είναι μεγαλύτερος του 100%. Αυτό συνεπάγεται ότι, με –υποθετικά– αμετάβλητες τη συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη και τις εξαγωγές της οικονομίας σε βιομηχανικά εμπορεύματα, μια αύξηση της δαπάνης της οικονομίας για ενδιάμεση ανάλωση και ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου σε βιομηχανικά εμπορεύματα οδηγεί σε μείωση της ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής βιομηχανικών εμπορευμάτων. Οι δείκτες των άλλων δύο τομέων είναι σημαντικά μικρότεροι του 100%.
- Δέκα εμπορεύματα της βιομηχανίας και ένα των υπηρεσιών εμφανίζουν ιδιαιτέρως κακές τιμές για όλους τους δείκτες και, έτσι, συνιστούν τις κύριες διαρροές, ή «μαύρες τρύπες», στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας. Παρατίθενται στον Πίνακα 3 μαζί με τις τιμές των ΔΕΑ, ΔΑΑ, ΔΕΝΕ, ΔΑ, ΔΣΕ και ΔΕΜΠ: πέντε από αυτά τα εμπορεύματα εμφανίζουν ΔΕΑ μεγαλύτερο του 100%, ενώ όλα εμφανίζουν αρνητικά υψηλό ΔΑΑ, και μόνο δύο εμπορεύματα, δηλαδή το 4 («Προϊόντα εξορυκτικής και λατομικής δραστηριότητας») και το 34 εμφανίζουν ΔΕΜΠ μικρότερο του 100%. Επίσης, σε χρηματικούς όρους, οι εισαγωγές σε αυτά τα εμπορεύματα αποτελούν το 667% των εξαγωγών τους και το 66% των

Πίνακας 2

Οι δείκτες (%) ενδιάμεσης ανάλωσης και εξωτερικού τομέα για τους τρεις βασικούς τομείς και τη συνολική οικονομία

	ΔΕΑ	ΔΑΑ	ΔΕΙ	ΔΑΣΠ	ΔΕΝΕ	ΔΑ	ΔΣΕ	ΔΕΜΠ
Πρωτογενής	41,9	2,2	-4,0	0,6	58,4	103,6	13,7	33,6
Βιομηχανία	117,5	-93,6	-57,3	-1,9	39,8	63,8	46,8	114,9
Υπηρεσίες	53,3	-1,3	-7,7	1,4	56,2	160,5	7,2	11,8
ΣΟ	77,2	-36,3	-28,2	0	49,2	121,0	22,6	52,8
		[-33,8]				[84,4]		

Σημείωση: Στην τρίτη από την αρχή στήλη, οι εντός αγκυλών τιμές προκύπτουν μετά την απόσπαση του εμπορεύματος 34, το οποίο εμφανίζει ΔΑΑ ίσο με -194,3%. Στην τρίτη από το τέλος στήλη, οι εντός αγκυλών τιμές προκύπτουν μετά την απόσπαση του εμπορεύματος 32, το οποίο εμφανίζει ΔΑ ίσο με 2,385%.

συνολικών εισαγωγών της οικονομίας, ενώ οι εξαγωγές τους αποτελούν μόλις το 18% των συνολικών εξαγωγών αυτής. Τέλος, όλα αυτά τα εμπορεύματα υπάγονται στην Κατηγορία IV του Πίνακα 1 και, ειδικότερα, αποτελούν το 38% (= 11/29) αυτής. Έπειτα, λοιπόν, ότι τουλάχιστον τα εννέα από αυτά τα ένδεκα εμπορεύματα, δηλαδή εκείνα με ΔΕΜΠ μεγαλύτερο του 100%, θα έπρεπε να αποτελέσουν άμεσο στόχο βιομηχανικής πολιτικής (για βασικά διλήμματα, με τα οποία θα ερχόταν –αναπόφευκτα– αντιμέτωπη μια τέτοια πολιτική, βλέπε Μαριόλης, 2016β, Παράρτημα II.3).

Πίνακας 3

Οι κύριες εμπορευματικές διαρροές στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας και οι κύριοι δείκτες τους (%)

A/A	Εμπόρευμα	ΔΕΑ	ΔΑΑ	ΔΕΝΕ	ΔΑ	ΔΣΕ	ΔΕΜΠ
4	Προϊόντα εξορυκτικής και λατομικής δραστηριότητας		714,3	-614,3	3,9	14,1	87,7
5	Τρόφιμα, ποτά και προϊόντα καπνού	23,8	-20,6	47,4	82,7	25,1	125,8
6	Κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, ειδη ένδυσης, γυναικικά και είδη δέρματος		39,4	-147,3	37,5	44,9	71,7
11	Χημικές ουσίες και προϊόντα	168,1	-172,3	32,5	36,5	78,8	127,1
12	Βασικά φαρμακευτικά προϊόντα και σκευάσματα		102,8	-197,1	30,5	35,0	79,3
17	Ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα	373,3	-500,6	0	5,6	94,4	108,2
18	Ηλεκτρολογικός εξοπλισμός	79,2	-29,0	68,0	62,2	78,0	113,0
20	Μηχανοκίνητα οχήματα, ρυμουλκούμενα και ημιρυμουλκούμενα		81,6	-346,3	4,0	15,1	86,7
21	Λοιπός εξοπλισμός μεταφορών	62,4	-122,3	27,1	6,9	110,5	124,1
22	Έπιπλα και προϊόντα λοιπών μεταποιητικών δραστηριοτήτων	72,0	-70,8	14,7	46,3	58,3	107,5
34	Υπηρεσίες αποθήκευσης και υποστήριξης των μεταφορών	280,7	-194,3	22,0	34,0	75,3	79,0

- Αντιθέτως, με την «οριακή» εξαίρεση του εμπορεύματος 15 («Βασικά μέταλλα»), όλα τα υπόλοιπα εμπορεύματα της Κατηγορίας I του Πίνακα 1, δηλαδή, ένα εμπόρευμα του πρωτογενή τομέα, ένα της βιομηχανίας και εννέα των υπηρεσιών, εμφανίζουν τιμές για τους ΔΑ (χωρίς το εμπόρευμα 32 – βλέπε τον Πίνακα 2), ΔΣΕ και ΔΕΜΠ, οι οποίες είναι καλύτερες από εκείνες του συνολικού συστήματος. Έτσι, αυτά τα ένδεκα εμπορεύματα, τα οποία παρατίθενται στον Πίνακα 4 μαζί με τις τιμές των προαγαφερθέντων έξι δεικτών, δύνανται να θεωρηθούν ως τα «εμπορεύματα-κλειδιά» του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας. Σε χρηματικούς όρους, οι εισαγωγές σε αυτά τα εμπορεύματα αποτελούν το 5% των εξαγωγών τους και το 1,5% των συνολικών εισαγωγών της οικονομίας, ενώ οι εξαγωγές τους ανέρχονται στο 54% των συνολικών εξαγωγών αυτής.¹ Αναφέρεται, τέλος, ότι εκτός από τα εμπορεύματα της ως άνω Κατηγορίας I, θετικές ακαθάριστες αποταμιεύσεις (σε υλικούς όρους) εμφανίζονται διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα: 9 («Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων»), 19 («Μηχανήματα και είδη εξοπλισμού π.δ.κ.α.»), 37 («Εκδοτικές υπηρεσίες»), 38 («Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών»), 40 («Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών»), 45 («Νομικές και λογιστικές

υπηρεσίες»), καθώς και τα μη διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα: 23 («Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού») και 44 («Υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας»).

¹ Περιλαμβανομένου του εμπορεύματος 15, αυτά τα ποσοστά γίνονται: 13%, 4% και 59%, αντιστοίχως. Οι τιμές των έξι δεικτών του Πίνακα 4 για αυτό το εμπόρευμα είναι: 98,3%, 1,6%, 96,1%, 103,4%, 41,4% και 41,4%.

Πίνακας 4

Τα εμπορεύματα-κλειδιά του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας και οι κύριοι δείκτες τους (%)

A/A	Εμπόρευμα	ΔΕΑ	ΔΑΑ	ΔΕΝΕ	ΔΑ	ΔΣΕ	ΔΕΜΠ
3	Προϊόντα αλιείας και υδατοκαλλιέργειας	28,3	21,5	43,7	125,4	9,8	26,5
27	Κατασκευές	13,6	81,7	66,5	101,1	1,1	1,2
28	Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου και υπηρεσίες επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	32,3	13,6	0	107,1	0	0
29	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	39,9	19,4	0	110,5	0	0
30	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	40,2	19,3	0	110,4	0	0
31	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και μεταφορών μέσω αγωγών	27,6	0,6	88,5	100,6	2,2	8,0
32	Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών	2,2	95,8	0,9	2385,0	10,1	19,3
33	Υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών	37,1	5,0	83,8	105,2	13,5	34,6
48	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	99,5	0,5	94,4	100,5	3,9	3,9
55	Υπηρεσίες εκπαίδευσης	1,9	0,1	73,0	100,1	0,1	6,0
56	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας	2,2	0,1	73,0	100,1	0,2	7,8

II.1.6. Διαταξική Κατανομή Εισοδήματος και Τεχνική Μεταβολή

Η περίοδος 1995-2009 δύναται να χωριστεί στις ακόλουθες τρεις φάσεις, για κάθε μία από τις οποίες η έρευνα αναδεικνύει διαχριτά γνωρίσματα αλλά και «κυκλικού» χαρακτήρα αναδιατάξεις, όσον αφορά τη διαταξική κατανομή του κοινωνικού εισοδήματος και τις τεχνικές συνθήκες παραγωγής (αναλυτικά, βλέπε Μαριόλης και Παντζαρτζίδου, 2015, όπου η διερεύνηση γίνεται σε όρους της «καμπύλης ωρομισθίου-ποσοστού κέρδους»):

- **Φάση 1995-2000:** Εντατική-ουσιαστική υπαγωγή της εθνικής οικονομικής πολιτικής στα «κριτήρια του Μάστριχτ».

Μειώνεται το πραγματικό ωρομίσθιο, αυξάνεται το ποσοστό κέρδους, μειώνεται η μέση παραγωγικότητα εργασίας κατά 32%, και αυξάνεται η μέση παραγωγικότητα κεφαλαίου κατά 3%. Άρα, λαμβάνει χώρα μια «εξοικονομούσα μέσα παραγωγής τεχνική μεταβολή». Τέλος, χειροτερεύουν οι τεχνικοπαραγωγικές δυνατότητες του συστήματος κατά 30% και, έτσι, τα περιθώρια αναδιανομής του κοινωνικού εισοδήματος, μεταξύ μισθών και κερδών.

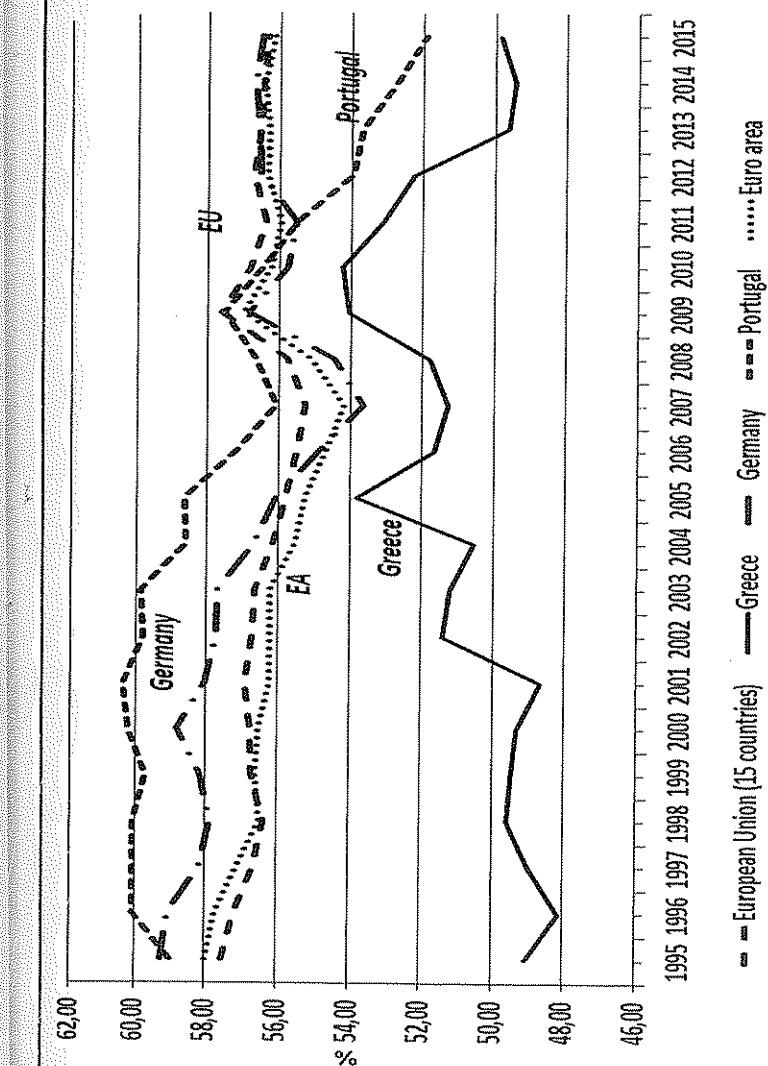
- **Φάση 2000-2005:** «Πρώτη περίοδος του ευρώ», δηλαδή βαθμιαίας διόγκωσης του εξωτερικού δανεισμού, ένταση της οικοδομικής δραστηριότητας και διεξαγωγή Ολυμπιακών Αγώνων.

Αυξάνεται το πραγματικό ωρομίσθιο, μειώνεται το ποσοστό κέρδους, αυξάνεται η μέση παραγωγικότητα εργασίας κατά 56% και μειώνεται η μέση παραγωγικότητα κεφαλαίου κατά 6%. Άρα, λαμβάνει χώρα μια «εξοικονομούσα εργασία τεχνική μεταβολή». Τέλος, βελτιώνονται οι τεχνικοπαραγωγικές δυ-

νατότητες του συστήματος κατά 52% και, έτσι, τα περιθώρια αναδιανομής του εισοδήματος.

- Φάση 2005-2009: «Δεύτερη περίοδος του ευρώ», δηλαδή χυοφορία της λεγόμενης «ελληνικής κρίσης» ή, γενικότερα, της «κρίσης του ευρωπαϊκού Νότου». Μειώνεται το πραγματικό ωρομίσθιο, αυξάνεται το ποσοστό κέρδους, μειώνεται η μέση παραγωγικότητα εργασίας κατά 30% και αυξάνεται η μέση παραγωγικότητα κεφαλαίου κατά 18%. Άρα, λαμβάνει χώρα μία «εξοικονομούσα μέσα παραγωγής τεχνική μεταβολή». Τέλος, χειροτερεύουν οι τεχνικοπαραγωγικές δυνατότητες του συστήματος κατά 22% και, έτσι, τα περιθώρια αναδιανομής του εισοδήματος. Ως προς το έτος 1995 σημειώνεται χειροτέρευση κατά 16%, ενώ ως προς το έτος 2000 σημειώνεται βελτίωση κατά 19%.

Σύμφωνα με τις ως άνω εκτιμήσεις, ανιχνεύεται, ωστόσο, ένα αναλλοίωτο γνώρισμα της ελληνικής οικονομίας, για όλη την περίοδο 1995-2009: το μερίδιο των κερδών στο καθαρό προϊόν κυμαίνεται περί την τιμή 60%. Επομένως, ο λόγος κερδών-μισθών ή «ποσοστό εκμετάλλευσης της εργασιακής δύναμης» (Marx) κυμαίνεται περί την τιμή 150%, πράγμα που υποδηλώνει ότι, σε κάθε εργάσιμη ημέρα 10 ωρών «αφηρομένης, κοινωνικής εργασίας», 4 ώρες αναλώνονται στην παραγωγή των μισθών και 6 ώρες αφιερώνονται στην παραγωγή των κερδών ($6/4 = 150\%$). Αυτές οι τιμές-αναλογίες (i) υπερβαίνουν αισθητά εκείνες που -κατά εμπειρικό κανόνα- αντιστοιχούν στις αναπτυγμένες και σχετικά αναπτυγμένες οικονομίες του διεθνούς συστήματος (βλέπε Mariolis and Tsoulfidis, 2016a, chs 3-4),

Σχήμα 4. Τα «προσφρούσουν» μερίδια των μισθών στο ΑΕΠ στην ελληνική και άλλες οικονομίες της ΕΖ και της ΟΝΕ, κατά την περίοδο 1995-2015
Πηγή: EUROSTAT, δημιουργήθηκε με: knoema.com.

II.1.7. Τрапεζικό Σύστημα

Το εντός-ευρώ ελληνικό τραπεζικό σύστημα λειτουργεί σε ως διαμεσολαβητικός μηχανισμός χρηματοδότησης των επενδύσεων δύο –ταυτοχρόνως– ελλειμματικών τομέων (δημόσιου-ιδιωτικού), ο ένας εκ των οποίων (δηλαδή, ο δημόσιος τομέας) είχε και αρνητικές ακαθάριστες αποταμιεύσεις, διά των ιδιωτικών αποταμιεύσεων και, κυρίως, του εξωτερικού δανεισμού (βλέπε και το Παράρτημα I του παρόντος). Δεδομένης της ως άνω γενικής εικόνας της εθνικής οικονομίας και, ειδικότερα, της διαχρονικής εξέλιξης του «ισοζυγίου» εθνικής καθαρής αποταμίευσης-καθαρών επενδύσεων-ελλειμματος τρεχουσών συναλλαγών, συνάγεται ότι αυτός ο μηχανισμός δεν μπορεί παρά να βρισκόταν σε καθεστώς ασταθούς ισορροπίας, η οποία προσέλαβε μορφή ολοκληρωτικής κατάρρευσης, όταν εκδηλώθηκε «δημοσιονομική κρίση» και ανακόπηκε, εν συνεχείᾳ, η ροή του εξωτερικού δανεισμού. Διότι, το μεν τραπεζικό σύστημα ήρθε αντιμέτωπο με την υπαξίωση των χρεογράφων και εγγυήσεων του Δημοσίου, τα οποία κατείχε, και ο δε δημόσιος τομέας δεν διέθετε, δεδομένης της υπαγωγής της χώρας στην ONE, τη δυνατότητα της ανακεφαλαιοποίησης του τραπεζικού τομέα (μάλιστα, ο λόγος του συνολικού ενεργητικού των τραπεζών ως προς το ΑΕΠ ήταν άνω του 200% το έτος 2010 έναντι 130% το έτος 2000), νομισματικής χρηματοδότησης των δημοσίων ελλειμμάτων και, τέλος, χρήσης του εργαλείου της νομισματικής υποτίμησης.

Σύμφωνα με στοιχεία και εκτιμήσεις της ΤτΕ και της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών (2013), οι τραπεζικές καταθέσεις ημεδαπών νοικοκυριών και επιχειρήσεων:

- Ακολουθούν έντονα πτωτική τάση κατά την περίοδο Δεκέμβριος 2009-Ιούνιος 2012, δηλαδή, από τα 237,8 δισ. ευρώ στα 150,6 δισ. ευρώ. Αυτή η πτώση κατανέ- διποταί ως εξής: 30 δισ. άμεση εκροή καταβέσεων στην αλλοδαπή, 40 δισ. διαφρονή μέσω των ελλειμάτων του εξωτερικού τομέα, και 17 δισ. «αποθησαυρισμός» στην ημεδαπή και παράνομη εκροή προς την αλλοδαπή.
 - Σταθεροποιούνται στην περιοχή των 160-164 δισ. ευρώ κατά την περίοδο 2013-2014.
 - Μειώγονται εκ νέου κατά την περίοδο Ιανουάριος 2015-Μάιος 2016, δηλαδή, από τα 148 δισ. ευρώ στα 121,7 δισ. ευρώ.

Έτσι, σημειώθηκε εκτεταμένη αύξηση της χρηματοδότησης των ημεδαπών τραπεζών από την EKT και τον «Έκτακτο Μηχανισμό Ρευστότητας (ELA)»: 4 δισ. ευρώ τον Ιανουάριο του 2008 έναντι 130 δισ. ευρώ τον Δεκέμβριο του 2011, και έκτοτε το ύφος της χρηματοδότησης από το Ευρωσύστημα κινήθηκε αντιστρόφως, σε γενικές γραμμές, ως προς την προαναφερθείσα, διαχρονική πορεία των καταθέσεων (για αναλυτική διερεύνηση της συγκυρίας, βλέπε Lapavitsas et al., 2011, ch. 4).

Έπειτα, λοιπόν, από μια κάμψη, κατά την περίοδο Σεπτέμβριος 2011-Νοέμβριος 2012, το μέσο διαφορικό επιτόκιο χορηγήσεων-καταθέσεων ακολούθησε ανοδική τροχιά, η οποία ανάγεται στην αισθητά πιο γρήγορη μείωση του μέσου επιτοκίου καταθέσεων (αναλυτικά, βλέπε Γεωργιακόπουλος, 2016, σσ. 67-69). Τον Φεβρουάριο του 2016, (i) το μέσο διαφορικό επιτόκιο βρίσκεται στο 4,42% (= 4,91% - 0,49%), (ii) το μέσο επιτόκιο των καταναλωτικών δανείων χωρίς καθορισμένη διάρκεια είναι 14,66%, (iii) των επιχειρηματικών δανείων χωρίς συγκεκριμένη διάρκεια (συγκεκριμένης διάρκειας και κυματινόμενου επιτοκίου) είναι 6,05% (είναι 4,97%), και (iv) των επαγγελματικών δανείων είναι 7,44%. Προφανώς, αυτά τα επίπεδα δεν ανταποκρίνονται ούτε στις αναπτυξιακές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας ούτε στην ανάγκη τόνωσης της ενεργού ζητήσεως.

Τέλος, κατά την περίοδο 2008-2015 έλαβε χώρα, ως αναμενόταν αλλά σε αντίθεση με ό,τι συνήθως γραφόταν, περί «υγιούς ανταγωνισμού», κατά την προ-ευρώ περίοδο, σημαντική συγκεντρωτικότητα του εγχώριου τραπεζικού συστήματος. Το σύνολο των πιστωτικών ιδρυμάτων μειώθηκε από 66 σε 40, οι εμπορικές τράπεζες από 19 σε 8, και οι ημεδαπές εμπορικές τράπεζες από 11 σε 7, στις 4 μεγαλύτερες εκ των οποίων (στις λεγόμενες συστημικές) αντιστοιχεί το 98,6% του συνολικού ενεργητικού των εμπορικών τραπεζών. Μετά την τρίτη, εσπευσμένη και θεσμικά ιδιάζουσα (υπό τους όρους και τις συνεπαγωγές του νέου «Μνημονίου»), ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών (Νοέμβριος 2015), η χρηματιστηριακή αξία τους υποχώρησε από τα 34 δισ. ευρώ (στα μέσα του 2014, 80 δισ. ευρώ το 2007) στο 1 δισ. ευρώ, και το Δημόσιο απώλεσε, ουσιαστικά, ό,τι είχε συνει-

σφέρει στις προηγούμενες ανακεφαλαιοποιήσεις (περί τα 60 δισ. ευρώ), ενώ η συμμετοχή του στο νέο μετόχι κεφάλαιό τους συρρικνώθηκε ως ακολούθως: 2,7% στην Eurobank (από 35%), 11% στην Alpha Bank (από 66%), 26% στην Τράπεζα Πειραιώς (από 67%) και 35% στην Εθνική Τράπεζα (από 57%), ήτοι η πλειοφηφία των μετοχών πέρασε σε διεθνή ιδιωτικά χέρια. Κατά παρατήρηση του Λαπαβίτσα (2015): «[Η] ελληνική οικονομία είχε ανέκαθεν δύο στοιχεία τα οποία την καθιστούσαν διεθνώς υπολογίσιμη. Το πρώτο είναι ο εμπορικός στόλος, ο οποίος όμως στην ουσία είναι κοσμοπολίτικος παράγοντας και δεν έχει μεγάλες θετικές επιπτώσεις στην εγχώρια οικονομία. Το δεύτερο είναι οι τράπεζες στην ευρύτερη περιοχή. Με το τρίτο μνημόνιο η Ελλάδα χάνει πλέον τον έλεγχο των τραπεζών. Πρόκειται για το αποκορύφωμα του οικονομικού παραλογισμού, δεδομένου ότι τα μνημόνια απέβλεπαν κατ' εξοχήν στην προστασία των τραπεζών». Σύμφωνα με τις τελευταίες προστασία των τραπεζών».

Σύμφωνα με τις τελευταίες εκτιμήσεις του Bloomberg, για 2 από τις (Ιούνιος 2016) «συστημικές τράπεζες», ο «Texas ratio», δηλαδή ο λόγος «μη εξυπηρετούμενων περιουσιακών στοιχείων και δανείων (για περισσότερο από 90 ημέρες)-ενσώματων περιουσιακών στοιχείων και αποθεματικού για κάλυψη εκτιμώμενων μη εξυπηρετούμενων δανείων», υπερβαίνει την κρίσιμη τιμή του 100%.

II.2. To Ζήτημα της Ανάπτυξης

Κάθε κεφαλαιοκρατική εθνική οικονομία αποτελείται από τρεις, διακριτούς, τομείς, τον ιδιωτικό (επιχειρήσεις και νοικοκυριά), τον δημόσιο και τον εξωτερικό τομέα.

Όπως γνωρίζουμε, από τις συμβολές των M. Kalecki και J.M. Keynes, αλλά και από τα ιστορικά δεδομένα, η υπέρβαση κάθε βαθιάς (ιδίως) ύφεσης έχει ως αναγκαία συνθήκη το να λειτουργήσει ένας, τουλάχιστον, εξ αυτών των τομέων ως «ατμομηχανή», δηλαδή να αναλάβει και να καθοδηγήσει την τόνωση της συνολικής ενεργού ζητήσεως. Τέλος, αυτή η τόνωση επιτυγχάνεται, στη γενική περίπτωση, μέσω δημοσιονομικών, νομισματικών, συναλλαγματικών, εισοδηματικών, εμπορικών και διαρθρωτικών πολιτικών.

Δεδομένης, όμως, της υπαγωγής της Ελλάδας στην EZ ή, για να χρησιμοποιήσουμε τον εύστοχο όρο του Rodrik (2012), στη ζώνη της «υπερ-παγκοσμιοποίησης»:

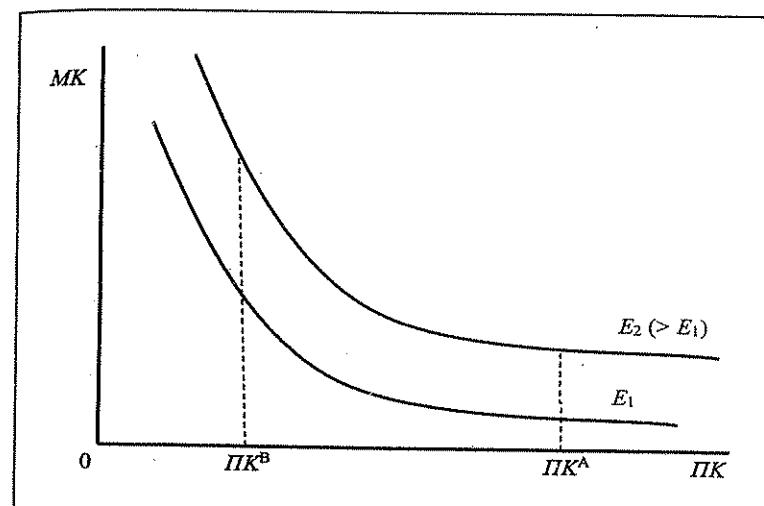
- Οι εθνικές αρχές δεν είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν τη νομισματική, συναλλαγματική και εμπορική πολιτική, πράγμα που συνεπάγεται, ταυτοχρόνως, ισχυρούς περιορισμούς και στην άσκηση –οποιασδήποτε– βιομηχανικής πολιτικής.
 - Πρέπει να συνεκτιμήθει ότι, εν αντιθέσει με ό,τι πρεσβεύει η «օρθόδοξη» διεθνής οικονομική, αλλά και ορισμένοι κριτικοί δευτερευουσών πλευρών της (όπως, μεταξύ άλλων, ο Paul Krugman και ο Dani Rodrik), ακόμα και το «ελεύθερο, πλήρως ανταγωνιστικό, σταθερών αποδόσεων κλίμακας, ισοσκελισμένο και διεπόμενο από τα συγχριτικά πλεονεκτήματα κόστους» διεθνές εμπόριο δεν οδηγεί κατ' ανάγκην σε βελτιστοποίηση ή, ακόμα, σε μη μείωση του ύψους της συνολικής εθνικής τελικής κατανάλωσης ανά μονάδα απασχολούμενης ημεδαπής εργασίας. Διότι, η βάσει των υφιστάμενων «συγχριτικών πλεονεκτημάτων κόστους» παύση της παραγωγής κάποιων εμπο-

ρευμάτων και η εκ της αλλοδαπής εισαγωγή τους, ενώ κατ' ανάγκην βελτιστοποιεί τις ημεδαπές συνθήκες κερδοφορίας, δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην τη σε σχέση με το καθεστώς αυτάρκειας μείωση της ποσότητας εργασίας, η οποία απαιτείται για τη μέσω διεθνών ανταλλαγών (ήτοι εξαγωγών) απόκτηση αυτών των εμπορευμάτων. Και όποτε αυτή η ποσότητα εργασίας είναι μεγαλύτερη στο καθεστώς διεθνούς εμπορίου από ότι σε εκείνο της αυτάρκειας, συντελείται συρρίκνωση της εθνικής «καμπύλης καταναλωτικών δυνατοτήτων» και, συνεπώς, μείωση της εθνικής κατανάλωσης ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας. Σε μια τέτοια, δυσμενή, περίπτωση, για να σημειωθεί αύξηση του ύψους της κατανάλωσης σε κάθε εθνική οικονομία, ή, χρησιμοποιώντας την «օρθόδοξη» ορολογία, για να μετατραπεί το διεθνές εμπόριο από «παίγνιο αρνητικού αθροίσματος» σε «παίγνιο θετικού αθροίσματος», απαιτείται η εφαρμογή διασυντονισμένων, μεταξύ τους, εμπορικών, δασμολογικών ή/και μη δασμολογικών, πολιτικών (βλέπε Mainwaring, 1976, Steedman, 1979a, b, Μαριόλης, 2010, Δοκίμιο 11, και την σε αυτά παρατιθέμενη βιβλιογραφία).

νηση των διεθνών χρηματικών κεφαλαίων, η οποία συνεπάγεται τάση διαμόρφωσης ενός διεθνώς ενιαίου επιτοκίου-ποσοστού κέρδους σε ύψος σημαντικά καθοριζόμενο από το επιτόκιο των «πράξεων κύριας αναχρηματοδότησης» της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας (ΕΚΤ),¹ και (ii) της αδυναμίας μεταβολής της εθνικής συναλλαγματικής ισοτιμίας, μόνο οι μισθοί αποτελούν μεταβλητή ελέγχου για τις εθνικές αρχές οικονομικής πολιτικής. Ειδικότερα, αποδεικύεται ότι, σε κατάσταση ισορροπίας του ευρωζωνικού συστήματος και για δεδομένο ύψος του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους, ο λόγος των μεριδίων των κερδών σε οποιεσδήποτε δύο εθνικές οικονομίες της EZ ισούται με το αντίστροφο του λόγου των μέσων παραγωγικοτήτων κεφαλαίου αυτών των οικονομιών. Αυτή η σχέση αποτελεί τον «Θεμελιώδη Οικονομικό Νόμο της EZ» (ΘΟΝ) και απεικονίζεται στο Σχήμα 5:² Οι δύο φθίνουσες καμπύλες αντιστοιχούν σε διαφορετικά επίπεδα του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους, E_1 και E_2 , με το E_2 να είναι μεγαλύτερο του E_1 , και τα ΠK^A , ΠK^B δηλώνουν τις μέσες παραγωγικότητες κεφαλαίου σε δύο εθνικές οικονομίες, A και B, της EZ, ενώ το MK δηλώνει το μερίδιο των κερδών

- 1 Για τη συσχέτιση ανάμεσα στη μεταστροφή (το έτος 1983) της οικονομικής πολιτικής της κυβέρνησης François Mitterrand και στη διεθνή απελευθέρωση της κίνησης χρηματικών κεφαλαίων, όπου οι Jacques Delors και Michel Camdessus είχαν πρωταγωνιστικούς ρόλους, βλέπε Abdelal (2007, chs 4-5), ο οποίος παρασκέτει την ακόλουθη άποψη: «Αυτό που μια συντηρητική κυβέρνηση φοβόταν να κάνει, το επέτυχε μια σοσιαλιστική» (σ. 63).
 - 2 Για την εν συντομίᾳ εξαγωγή του ΘΟΝ και την κατασκευή του εν λόγω σχήματος, βλέπε το Παράρτημα III του παρόντος.

στο προϊόν. Από τον ΘΟΝ έπειται άμεσα ότι ο λόγος των αντιστοίχων εθνικών ωρομισθίων είναι αύγος συνάρτηση του λόγου των αντιστοίχων μέσων εθνικών παραγωγικοτήτων εργασίας και κεφαλαίου, καθώς και του ύψους του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους. Όταν, λοιπόν, μία εθνική οικονομία της EZ παραβιάζει «από τα κάτω» τον ΘΟΝ, δηλαδή βρίσκεται, για δεδομένο ύψος επιτοκίου-ποσοστού κέρδους, σε κάποιο σημείο κάτω από την αντίστοιχη καμπύλη του Σχήματος 5 (άρα, εμφανίζει «υψηλό» μερίδιο μισθών), εισέρχεται σε «κύκλο» εξωτερικών ελλειμμάτων, δημοσίων ελλειμμάτων, «ανοίγματος» του επιτοκίου της ως προς το ευρωζωνικό και, τελικά, ύφεσης, έως ότου επαν-ευθυγραμμιστεί μέσω της μείωσης των μισθών ή/και αύξησης της παραγωγικότητάς της. Προφανώς, το κατά σειρά δεύτερο ενδεχόμενο της. Προφανώς, το λιγότερο εφικτό, για το μεγάλο είναι –σαφώς– το λιγότερο εφικτό, για το μεγάλο πλήθος των επιχειρήσεων, δεδομένων των συνθηκών πλήρους έκθεσης στον διεθνή ανταγωνισμό, οι οποίες ισχύουν στη EZ. Και θα πρέπει να συνυπολογίζεται ότι οι μισθοί συνιστούν, συνήθως, το μεγαλύτερο τμήμα της εθνικής καταναλωτικής ζήτησης, η οποία συνιστά, με τη σειρά της, το μεγαλύτερο τμήμα της συνοικής εθνικής ενεργού ζητήσεως. Έτσι, κάθε μείσυνοικής εθνικής ενεργού ζητήσεως, θα ανταποκριθεί στην αύξηση της παραγωγικότητας (βλέπε Bhaduri and Marglin, 1990, Μαριόλης, 2011, Δοκίμιο 3, και Stockhammer and Onaran, 2012).

Σχήμα 5. Ο Θεμελιώδης Οικονομικός Νόμος της Ευρωζώνης

Από την άλλη πλευρά:

- Ο επιχειρηματικός τομέας της ελληνικής οικονομίας βρίσκεται σε δεινή θέση, αποστραγγίζεται με φόρους, και εμφανίζει, ως σύνολο, περιορισμένες προοπτικές κερδοφορίας.
- Ο δημόσιος τομέας της είναι φορτωμένος με χρέη, ενώ αποδιαρθρώνεται περαιτέρω μέσω της ασκούμενης συσταλτικής «πολιτικής των Μνημονίων».
- Παρά την εσωτερική υποτίμηση, η οποία οδηγεί (όταν και όποτε οδηγεί) σε έμμεση και βραδεία αύξηση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (και όχι, όπως η εξωτερική-νομισματική υποτίμηση, σε άμεση και ταχεία αύξηση αυτής), ο εξωτερικός τομέας της δεν μπόρεσε να ανταποκριθεί. Πέραν όσων ήδη αναφέρθηκαν (Παράγραφος II.1.5), η αδυναμία του συναρτάται με τρεις, πρόσθετους, παράγοντες:

- ❖ Χρησιμοποιεί το ευρώ, δηλαδή ένα από τα «σκληρότερα» νομίσματα της παγκόσμιας οικονομίας.

Κατά την περίοδο 1980-2000, ο μέσος ετήσιος ρυθμός ονομαστικής διολίσθησης της δραχμής ως προς το δολάριο ΗΠΑ ήταν της τάξης του 10% (από 43:1 σε 309:1), ως προς το γερμανικό μάρκο ήταν, επίσης, 10%, ως προς την ιταλική λιρέτα ήταν 6% και, τέλος, ως προς το ECU την ελληνική οικονομίας και, έτσι, η διεθνής ανταγωνιστικότητα της τελευταίας (σε δρόους πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας) παρέμενε εντός αντιστοίχων στενών ορίων διακύμανσης. Αντιθέτως, κατά την περίοδο 2002-2008, ο μέσος ετήσιος ρυθμός ονομαστικής διολίσθησης του νομίσματος, το οποίο χρησιμοποιεί η αναπτυξησιακή οικονομία, ως προς το δολάριο ήταν 7%, ενώ ο ελληνική οικονομία, ως προς το δολάριο ήταν 7%, ενώ ο ετήσιος ρυθμός πληθωρισμού της (βάσει του «Εναρμογισμένου Δείκτη Τιμών Καταναλωτή») ήταν συστηματικά μεγαλύτερος, στο εύρος του 1% με 2%, από τον ευρω-ζωνικό (όπως και από εκείνους της ΟΝΕ, των ΗΠΑ, και του HB - βλέπε και τα γραφήματα του Σχήματος 6).¹

¹ Εάν λάβουμε υπόψη το γνωστό θεώρημα για την αντίστροφη σχέση ανάμεσα στον ποσοστιαίο ρυθμό μεταβολής της σχετικής συναρπαγμένων εμπορευμάτων και στους ποσοστιαίους ρυθμούς μετατιμής δύο εμπορευμάτων και στους ποσοστιαίους ρυθμούς μεταβολής του λόγου των «συνολικών παραγωγικοτήτων» στους χλάδιους παραγωγής αυτών των εμπορευμάτων («Επίπτωση Harrodd-Balassa-Samuelson»), τότε αυτή η συστηματική διαφορά μεταξύ ρυθμών πληθωρισμού Ελλάδας-ΕΖ δεν αποκλείεται να συναρπάγεται από την έστω βαθμό, με τα προαναφερθέντα γνωρίταται, σε κάποιον τομέαν παραγωγής μη διεθνώς και διεθνώς εμπορευμάτων της ελληνικής οικονομίας (Παράγραφος II.1.5.1). Παλαιότερα υποστήριζα, βάσει θεωρητικών αποδείξεων

Τέλος, κατά την περίοδο 1980-2000 το έλλειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών της ελληνικής οικονομίας κυμάνθηκε μεταξύ 0,1% του ΑΕΠ (έτος 1994) και 8% (έτος 2000), ενώ κατά την περίοδο 2002-2008 κυμάνθηκε μεταξύ 7% (έτος 2002) και 15% (έτος 2008), με μέση τιμή το 9%. Και επειδή πολλά έχουν γραφεί, τόσο «εκ δεξιών» όσο και «εξ αριστερών», για τη μη-σημασία μεταβολής της ισοτιμίας της δραχμής, δεν θα ήταν άσκοπο να θυμηθούμε την άποψη του -μάλλον υπεράνω πάσης υποφίας- Εενοφώντα Ζολώτα, η οποία διατυπώθηκε στα τέλη Απριλίου του 1989: «[Ε]άν μία χώρα λόγω μεγαλυτέρου πληθωρισμού εν σχέσει με τον μέσο πληθωρισμό των ευρωπαϊκών νομισμάτων (περίπου τετραπλάσιος) ιμφίσταται συνέπειες επί της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας της, θα είναι αναγκασμένη να προβεί σε υποτιμήση του νομίσματός της. [...] Η πολιτική της διολίσθησης του εθνικού μας νομίσματος, κατά τη γνώμη μου, υπήρξε επιτυχής και συντέλεσε στην εξασφάλιση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας με ευνοϊκές επιδράσεις επί του ισοζυγίου πληρωμών. Δύο φορές στο παρελθόν επιπλαια επιχειρήθηκαν, παράλληλα προς τη διολίσθηση, δύο εφάπαξ υποτιμήσεις που είχαν δυσμενείς επιδράσεις και προκάλεσαν δυνατό σοκ στην οικονομία με φυγή κεφαλαίων, κερδοσκοπικές υψώσεις τιμών κ.λπ. Οι βλαβερές αυτές επιπτώσεις θα είχαν αποφευχθεί εάν διαλέγαμε την μέθοδο της ταχυτέρας διολισθήσεως» (πρόσθετη έμφαση).

(Mariolis, 2008b), διτο το εν λόγω θεώρημα δεν έχει -ούτε καν ευρετική- σημασία για τον πραγματικό κόσμο. Στο μεταξύ, όμως, η συστηματικότητα ορισμένων εμπειρικών ευρημάτων (Mariolis et al. 2015) κατέστησε αναγκαία την άμβλυνση αυτής της θέσης.

- Η συναλλαγματική πολιτική υπάγεται στην ΕΚΤ και όχι στην ΤτΕ. Επομένως, κάθε ανατίμηση του ευρώ έρχεται σε αντίφαση με την πολιτική της εσωτερικής υποτίμησης.

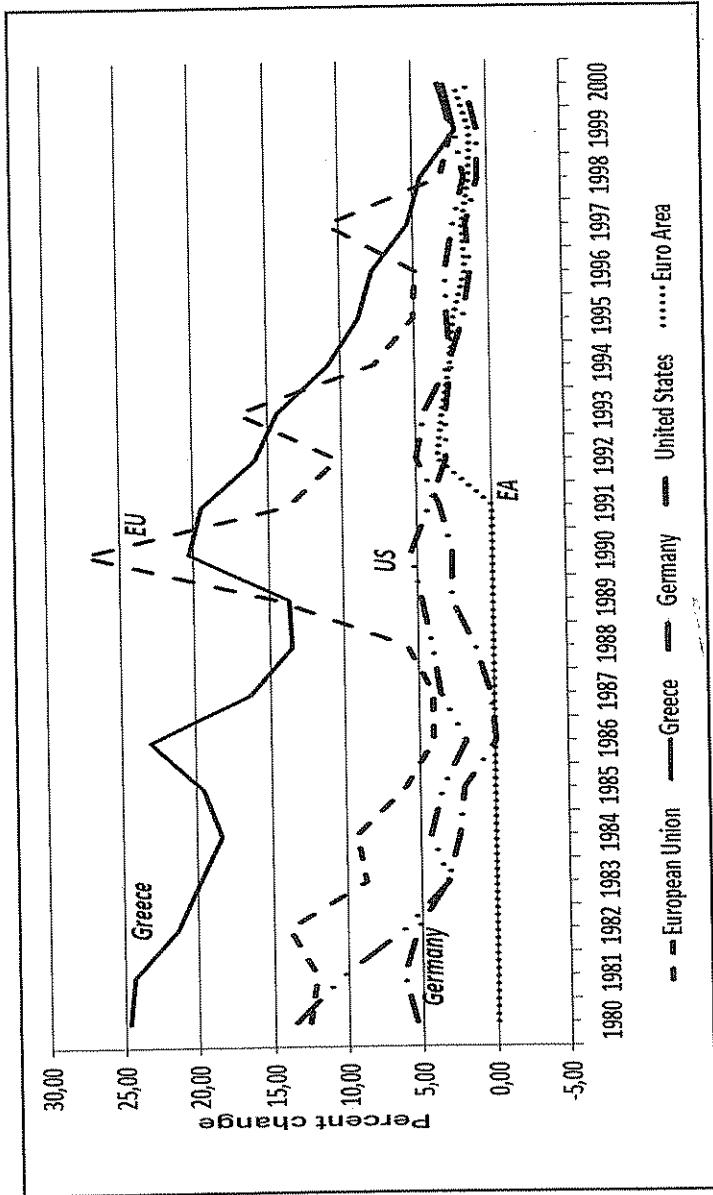
Για παράδειγμα, κατά το πρώτο τετράμηνο του 2016 το ευρώ ανατιμήθηκε έναντι του δολαρίου ΗΠΑ κατά, περίπου, 7% (κατά τις περιόδους Ιούνιος 2010-Μάιος 2011 και Ιούλιος 2012-Μάιος 2014, η ανατίμηση ήταν περί το 19% και 13%, αντιστοίχως). Αντιστρόφως, κάθε υποτίμηση του ευρώ (για παράδειγμα, κατά την περίοδο Μάιος 2014-Μάρτιος 2015, η υποτίμηση έναντι του δολαρίου ΗΠΑ ήταν περί το 33%) επιβαρύνει το μη συνημμένο σε ευρώ εξωτερικό χρέος της ελληνικής οικονομίας, το οποίο μπορεί να αποτελεί πολύ μικρό ποσοστό του συνολικού χρέους της, αλλά, λόγω των περιστάσεων, οι επιπτώσεις δεν είναι και τόσο αμελητέες. Ας σημειωθεί, τέλος, ότι σύμφωνα με εκτιμήσεις του Artus (2011), μια υποτίμηση του ευρώ έναντι του δολαρίου ΗΠΑ έχει θετικές επιπτώσεις στις συνολικές εξαγωγές της Ελλάδας, Γαλλίας, Ιρλανδίας και Πορτογαλίας (κατά φθίνουσα σειρά), ουδέτερες σε εκείνες της Ιταλίας και της Γερμανίας και, τέλος, αργητικές σε εκείνες της Ισπανίας (λόγω του μεγάλου ειδικού βάρους των ενδοζωνικών εξαγωγών της).

- Ανταγωνίζεται τους πολύ πιο προηγμένους εξωτερικούς τομείς άλλων ευρωζωνικών οικονομιών βάσει «οιονεί-απολύτων πλεονεκτημάτων κόστους».

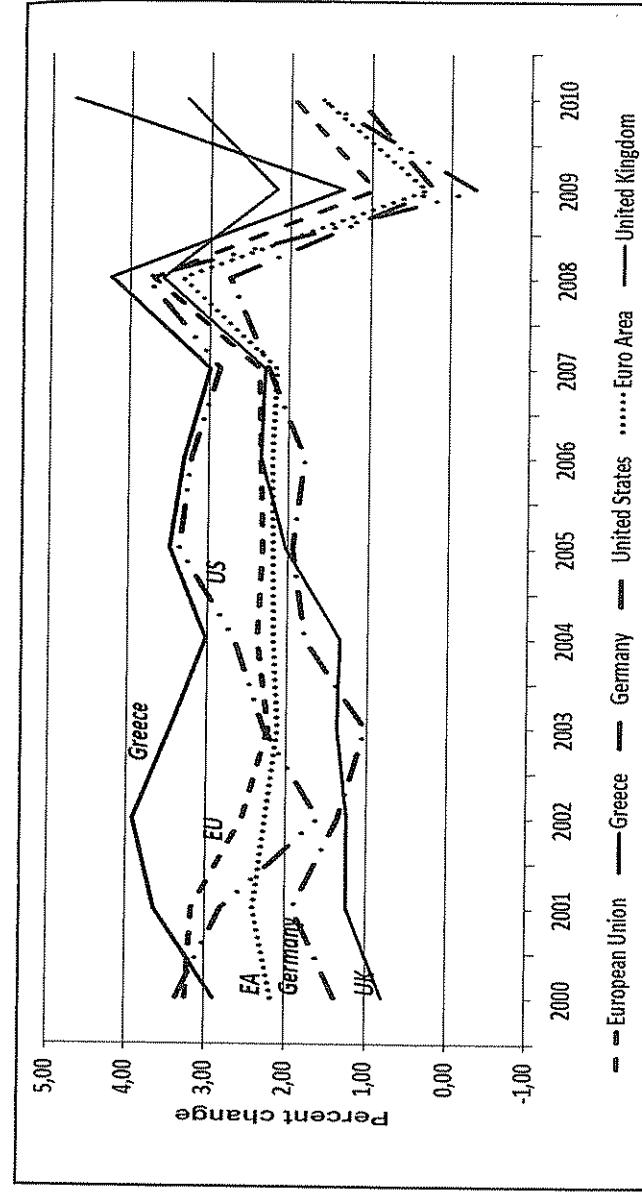
Κάπως ετεροχρονισμένα, δηλαδή, μετά το έτος 2010, οι ελληνικές αρχές οικονομικής πολιτικής (αλλά και όχι λίγοι μελετητές) στράφηκαν στη σπουδαιότητα των

«συγκριτικών πλεονεκτημάτων κόστους», η οποία είναι γνωστή, έστω με ελλείψεις, από την εποχή των Robert Torrens και David Ricardo, δηλαδή από τις δύο πρώτες δεκαετίες του 19ου αιώνα. Όμως, όπως αποδεικνύεται, αυτά τα πλεονεκτήματα έχουν σημασία μόνο για το διεθνές διακλαδικό εμπόριο με οικονομίες εκτός EZ, ενώ για το διεθνές εμπόριο με τις ευρωζωνικές οικονομίες σημασία έχουν τα «οιονεί-απόλυτα πλεονεκτήματα κόστους» (λόγω, ακριβώς, του ΘΟΝ) και, όσο περισσότερο αναπτύσσεται η «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση», τα «απόλυτα πλεονεκτήματα κόστους». Το τελευταίο συμβαίνει λόγω της σταδιακής ευρωζωνικής εξίσωσης και του ωρομισθίου, ανά είδος εργασιακής δύναμης, συνεπεία της ελεύθερης μετακίνησης του εργατικού δυναμικού, μετακίνηση η οποία είναι απολύτως απαραίτητη, όπως υποστηρίζεται βάσει της «Θεωρίας των Άριστων Νομισματικών Περιοχών» (Mundell, 1961), για την εύρυθμη λειτουργία της EZ-ONE και για αυτό, ακριβώς, προάγεται με κάθε -οικονομικό, πολιτικό, νομικό και ιδεολογικό- μέσο από τις ευρωενωσιακές αρχές. Τέλος, στις ευρωζωνικές οικονομίες, τα συγκριτικά πλεονεκτήματα, κατά τον ανταγωνισμό τους με τις οικονομίες του υπόλοιπου κόσμου, υπερκαθορίζονται από τα απόλυτα πλεονεκτήματα, τα οποία αυτές εμφανίζουν στον μεταξύ τους ανταγωνισμό.¹

¹ Βλέπε Μαριόλης (2016α, Δοκίμια 9 και 22). Από διτι γνωρίζω, το ζήτημα των απολύτων πλεονεκτημάτων στην EZ έχει τεθεί, κατά πρώτον, από τον γράφοντα (Μαριόλης, 1999α, β, Mariolis, 2001) και τους Flassbeck (2010), Flassbeck and Spiecker (2011). Για μια κριτική θεώρηση της σημασίας μετακίνησης του εργατικού δυναμικού εντός της EZ, βλέπε Μαριόλης (2011, Δοκίμιο 4).

(α) Περίοδος 1980-2000

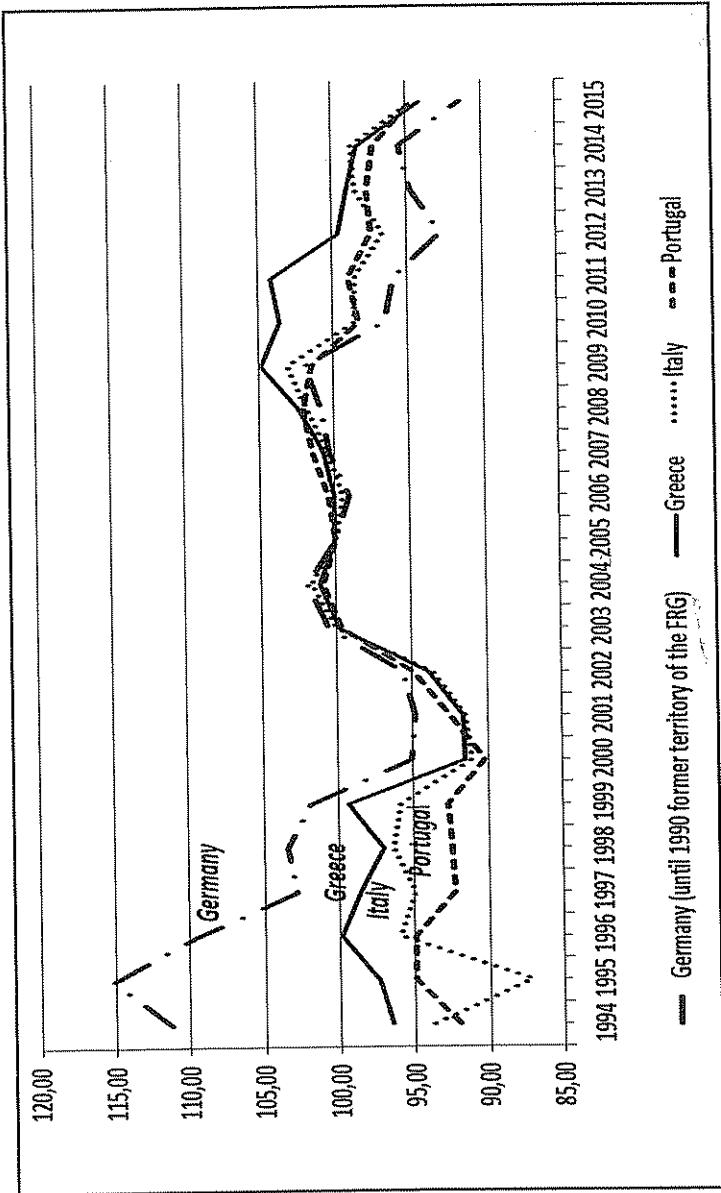

(β) Περίοδος 2000-2010

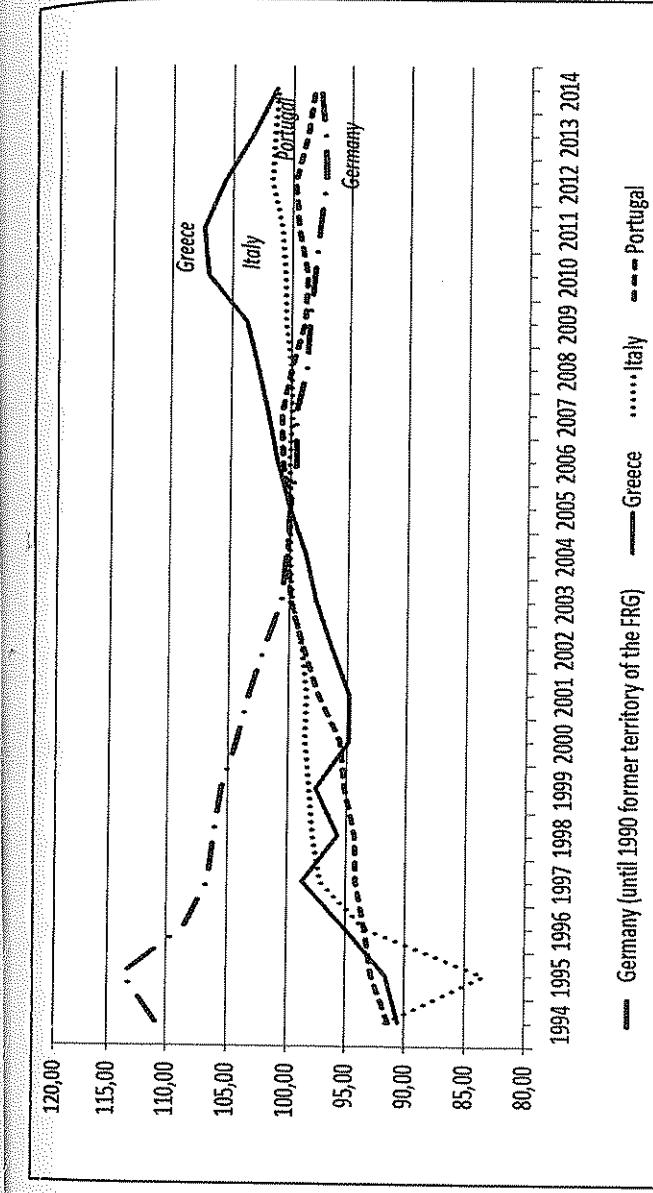
Σχήμα 6. Οι ετήσιοι ρυθμοί πληθωρισμού (σε δρος μέσων τιμών καταναλωτή) στην ελληνική και άλλες οικονομίες, εντός και εκτός ΟΝΕ, κατά την περίοδο 1980-2010

Σημείωση: Το γράφωμα για την ΕΖ αρχίζει από το έτος 1992.

Πηγή: ΔΝΤ, δημοσιονομική θήρα με: knoema.com.

[78]

[79]

(β) Ευρωπ. EZ

Σχήμα 7. Η εξέλιξη της απρομηνιακής σταθμομετρικής ουσιαστικότητας της γερμανικής, ελληνικής, ιταλικής και πορτογαλικής οικονομίας έναντι των κύριων εμπορικών επιδρών τους

(α) στη διεθνή αγορά, και (β) στην EZ, κατά την περίοδο 1994-2015.

Σημείωση: Ανδιστού της πηγής του δείκτη δηλώνει μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας.

Τιμή δεκτών έτους 2005 = 100.

Πηγή: EUROSTAT, δημοσιοργήθηκε με: knoema.com.

Στα γραφήματα του Σχήματος 7 δίνεται η διαχρονική εξέλιξη (1994-2015) της «πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας σε όρους τιμών» («REER-price») της γερμανικής, ελληνικής, ιταλικής και πορτογαλικής οικονομίας έναντι των κύριων εμπορικών εταίρων τους (α) στη διεθνή αγορά (42 εμπορικοί εταίροι), και (β) στην EZ. Σύμφωνα με τον κατά σειρά πρώτο δείκτη, παρατηρείται συστηματική μείωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, κατά την περίοδο 2000-2009, της τάξης του 14,4%, και σύμφωνα με τον δεύτερο δείκτη, παρατηρείται συνεχής μείωση αυτής, κατά την περίοδο 2001-2011, της τάξης του 13,2%.

Σε τελική ανάλυση, επομένως, η «πολιτική των Μνημονίων» δύναται να θεωρηθεί απόπειρα αντιμετώπισης πλέγματος ζητημάτων, εκ των οποίων αυτό της διεθνούς ανταγωνιστικότητας κατέχει την κομβική θέση, μέσω τριών «εργαλείων»:

- Συσταλτική δημοσιονομική πολιτική.
- Μονομερής, εις βάρος των μισθωτών, εισοδηματική πολιτική.
- Αποδιάρθρωση της αγοράς εργασίας και του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης, η οποία –ευσχήμως– αποκαλείται «διαρθρωτική πολιτική ή μεταρρύθμιση».

Σύμφωνα, όμως, με ποσοτικές εκτιμήσεις των στατικών σραφφαϊανών πολλαπλασιαστών «αυτόνομης ζήτησης» της ελληνικής οικονομίας του έτους 2010 (Mariolis and Soklis, 2015), για κάθε 1 εκατ. ευρώ μείωσης της ζήτησης για εμπορεύματα του:

- πρωτογενούς τομέα: το συνολικό προϊόν της οικονομίας μειώνεται κατά 1,05 εκατ. ευρώ, η απασχόλησή

- της κατά 57 εργαζομένους και οι εισαγωγές της κατά 0,29 εκατ. ευρώ.
- βιομηχανικού τομέα: το συνολικό προϊόν της οικονομίας μειώνεται κατά 0,74 εκατ. ευρώ, η απασχόλησή της κατά 20 εργαζομένους και οι εισαγωγές της κατά 0,58 εκατ. ευρώ.
 - τομέα των υπηρεσιών: το συνολικό προϊόν της οικονομίας μειώνεται κατά 1,22 εκατ. ευρώ, η απασχόλησή της κατά 27 εργαζομένους και οι εισαγωγές της κατά 0,27 εκατ. ευρώ.
 - δημοσίου τομέα: το συνολικό προϊόν της οικονομίας μειώνεται κατά 1,55 εκατ. ευρώ, η απασχόλησή της κατά 41 εργαζομένους και οι εισαγωγές της κατά 0,28 εκατ. ευρώ.¹

Η ως άνω παρατηρούμενη υψηλή μείωση του συνολικού αριθμού των εργαζομένων, συνεπεία μείωσης της ζήτησης των προϊόντων του πρωτογενούς τομέα, σε συνδυασμό με την αντίστοιχη, σχετικά μικρή μείωση του συνολικού προϊόντος της οικονομίας, ήτοι 1,05/57, αποτελεί ένδειξη της –συγχριτικά– ιδιαιτέρως χαμηλής παραγωγικότητας σε αυτόν τον τομέα. Αυτή η σημαντική ένδειξη ενισχύεται από την περαιτέρω ανάλυση των ευρημάτων (για παράδειγμα, εκ των 57 εργαζομένων οι 49, ή ποσοστό 86%, εργάζονται σε αυτόν τον τομέα), στην οποία δεν είναι δυνατόν να υπεισέλθουμε εδώ (για συμπληρωματικά ευρήματα, τα οποία έχουν αντληθεί με διαφορετική μεθοδολογία, βλέπε Παϊταρίδης, 2015, κεφ. 2). Τέλος, ας μην περάσει απαρατήρητη η εμφάνιση

1 Αυτές οι εκτιμήσεις προκύπτουν ως τομεακοί αριθμητικοί μέσοι των ανά εμπόρευμα εκτιμήσεων, οι οποίες εκτίθενται στο Παράρτημα IV του παρόντος.

πολύ ευνοϊκών, συγχριτικά, πολλαπλασιαστών στον δημόσιο τομέα, εν αντιθέσει με τις αρχικές εκτιμήσεις του ΔΝΤ, τις οποίες το ίδιο αναθεώρησε –αρχετά– αργότερα (Οκτώβριος 2012). Στο μεταξύ, όμως, τα βασιζόμενα στις αρχικές εκτιμήσεις του συσταλτικά μέτρα είχαν ήδη επιβληθεί (για τις από τον Σεπτέμβριο του 2011 επισημάνσεις μας, βλέπε Μαριόλης, 2016α, Δοκίμιο 21).

Έπειτα, λοιπόν, ότι η «πολιτική των Μνημονίων» ήταν (και είναι) πολιτική (i) στόχευσης επί των «διδύ- μων ελλειμμάτων» διά ισχυρής απομείωσης της συνο- λικής ενεργού ζητήσεως, και (ii) περαιτέρω προώθησης της νεοφιλελεύθερης αποδιάρθρωσης των αγορών και του κοινωνικού κράτους, η οποία βρίσκεται, βεβαίως, σε εξέλιξη εδώ και τρεις δεκαετίες. Το κατά σειρά πρώ- το σκέλος επιβλήθηκε από την «κρίση», ενώ το δεύτερο σκέλος βασίστηκε σε μια θεώρηση της «κρίσης» ως ευ- καιρίας. Αυτή η πολιτική δεν μπορούσε παρά όντας οδη- γήσει και όντως οδήγησε, εντός -σχεδόν- τριών ετών (2010-2013), σε:

- Υπερβαίνουσα το 22% ύφεση (σε σταθερές τιμές του έτους 2010).
 - Υπερβαίνουσα το 27% ανεργία.
 - Νέο δανεισμό για την εξυπηρέτηση, και μόνο, παλαιότερου δανεισμού.
 - Εκποιήσεις και υποθηκεύσεις δημοσίων και ιδιωτικών περιουσιακών στοιχείων.
 - Άνοδο του ποσοστού των μη εξυπηρετούμενων τραπεζικών δανείων (ιδιωτών και επιχειρήσεων) στα συνολικά τραπεζικά δάνεια, από το 9% στο 32%!

4. Πα το έτος 2015 και αναφορικά με τις τέσσερις μεγάλες τράπε-

- Μείωση των εισαγωγών κατά 15,5% ως αποτέλεσμα της συρρίκνωσης του όλου συστήματος.

Επίσης, όμως, έπειτα ότι η ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας είναι αδύνατον να λάβει χώρα εντός αυτού του ασφυκτικού κλωβού «μόνιμης υπότασης» (Δ. Μπάτσης). Το ζήτημα της ανάπτυξης πρέπει, επειγόντως, να τεθεί σε τελείως διαφορετική βάση διά της υλοποίησης προγράμματος καταλλήλως στοχευμένης ανακατανομής και, ταυτοχρόνως, τόνωσης της ενεργού ζητήσεως και, περαιτέρω, περιορισμού των διαρροών στον εξωτερικό τομέα.¹

ζες, το ποσοστό είναι 44% ή, σε απόλυτους όρους, περί τα 103 δισ. ευρώ. Σύμφωνα με την μελέτη των Οικονόμου *et al.* (2016), για την περίοδο 2007-2015, ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ αποτελεί τον μάλλον σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της εξέλιξης του ποσοστού των μη εξυπηρετούμενων τραπεζικών δανείων. Για το σύνολο της EZ, αυτά τα δάνεια εκτιμώνται σε 900 δισ. ευρώ, εκ των οποίων τα 370 δισ. ευρώ είναι σε ιταλικές τράπεζες (ακολουθούν οι πορτογαλικές), ενώ ως ποσοστά επί των συνολικών δανείων είναι αισθητά μεγαλύτερα στην Κύπρο και στην Ελλάδα. Στην εντός-ευρώ Γερμανία, το εν λόγω ποσοστό μειώνεται συνεχώς, με εξαίρεση την περίοδο 2007-2009, και είναι στο εύρος του 2,5%-5,5% (σύμφωνα με στοιχεία της Παγκόσμιας Τράπεζας).

1 Για την κριτική πρότασης περί εισαγωγής «δευτέρου νομίσματος», βλέπε το Παράρτημα V του παρόντος. Για μία κριτική ανάλυση των περί του ελληνικού τουριστικού τομέα ως «απομιχλανής», η οποία θα οδηγήσει ή, έστω, θα μπορούσε να οδηγήσει σε έξodo από την «χρίση», βλέπε I.K.E. Δημήτρης Μπάτονς (2016). Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί ότι η ενδιαφέρουσα μελέτη των Ινστιτούτων Levy και INE/GSEE για την «Εγγυημένη Απασχόληση» στην Ελλάδα (Antonopoulos *et al.*, 2014a, b) υποστηρίζει την τόνωση της ενεργού ζητήσεως μόνο μέσω δημοσίων.

II 3. ONE: Η Διαλεκτική Μέσου-Σκοπού

The two largest rackets are the alternation of the value of money (of the unit of money *METAΘEMENON TE TΩΝ ΧΡΩΜΕΝΩΝ* and usury [...] or lending that which is made out of nothing and the state can lend money.

Όταν άρχισε να σχηματίζεται η ΕΖ, αλλά και τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας της, γράφτηκε συστηματικά ότι η δημιουργία της δεν ήταν Σκοπός. Η ζώνη κοινού νομίσματος θα ήταν, υποτίθεται, ένα Μέσο συμβολής στην επίτευξη βασικών στόχων της οικονομικής πολιτείας, δηλαδή:

- της μικροοικονομικής αποτελεσματικότητας,
 - της μακροοικονομικής σταθερότητας, και
 - της ισόρροπης ανάπτυξης μεταξύ χωρών και περιφερειών.

κυρίως καταναλωτικών, δαπανών. Πρόκειται, ειδικότερα, για ένα πρόγραμμα άμεσης δημιουργίας «Θέσεων Κοινωφελούς Εργασίας» στους ακόλουθους τομείς: «δημόσιες υποδομές, περιβαλλοντικές παρεμβάσεις, παροχή κοινωνικών υπηρεσιών, εκπαίδευση και προγράμματα και πολιτιστικός πλούτος». Ακόμα, όμως, και αν παραβέψουμε (i) το από την εν λόγω μελέτη ακάλυπτο ζήτημα της χρηματοδότησης αυτών των δαπανών, και (ii) το θεομήκο πλαίσιο των «Θέσεων Κοινωφελούς Εργασίας» (εν γένει), η δημιουργία αυτών των θέσεων στοχεύει στην άμεση αύξηση της απασχόλησης διά της επέκτασης τομέων παραγωγής ορισμένων υπηρεσιών, οι οποίες δεν έχουν, ωστόσο, αξιόλογη συμβολή στη διευρυμένη αναπαραγωγή του συστήματος στο σύνολό του. Έτσι, εάν αυτό το πρόγραμμα υλοποιηθεί, τότε μάλλον γρήγορα οι αρχές οικονομικής πολιτικής θα βρεθούν εκ νέου αντιμέτωπες με τα κρίσιμα, δομικά προβλήματα της ελληνικής οικονομίας (αναλυτικά, βλέπε Μαριόλη, 2016α, Δοκίμιο 29).

Αν και, τότε, λίγοι μόνο οικονομολόγοι (ή, για να λέμε τα πράγματα όπως έχουν, απειροελάχιστοι στην Ελλάδα) επέδειξαν το σθένος της κατά μέτωπο κριτικής, κανείς, ανάμεσα στους πλέον θερμούς υποστηρικτές της «ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης», δεν διατύπωσε αντίθετη θέση.

Δεκαπέντε χρόνια μετά, τα πράγματα έχουν τελείωσει διαφορετικά. Όχι μόνο λόγω των ισχυών μέσων ρυθμών ανάπτυξης, οι οποίοι σημειώθηκαν στην EZ συνολικά, ή/και των μεγάλων αποκλίσεών τους από χώρα σε χώρα (ιδίως, μεταξύ «Βορρά-Νότου»), αλλά και λόγω της μεταστοιχείωσής του –υποτιθέμενου– Μέσου σε –μοναδικό και αδιαμφισβήτητο– Σκοπό.

Με το Σύστημα του Ευρώ, ένα κατ' ουσία «Αυτοποιητικό Σύστημα»,¹ για το οποίο πολύ δύσκολα είναι εφικτό να υπάρξει υποκατάστατο, συντελούνται οι

1 «Τα αυτοποιητικά συστήματα είναι συστήματα τελεστικώς κλειστά, τα οποία αυτοαναπαράγονται με μία “κυκλικότητα βάσης”, δηλαδή με το να παράγουν μέσα σε ορισμένη χωρική ενότητα, μέσα σε ένα δίκτυο από παραγωγικές διαδικασίες και με τη βοήθεια των στοιχείων από τα οποία αποτελούνται, τα στοιχεία από τα οποία αποτελούνται. [...] Στην ενδότερη δομή της αυτογνοιοχήσεως τους είναι συστήματα κλειστά, δηλαδή τελείως ανεπηρέαστα από το περιβάλλον τους. [...] Η έξωθεν ηνιοχήση του ιδιάζοντος σε κάθε σύστημα τελεστικού μηχανισμού δεν είναι δυνατή, αν δεν θέλει κανείς να καταστρέψει την αυτοποιητική ποιότητα του συστήματος. [...] Είναι παρ' όλα αυτά αναγκαίο να θυμόμαστε ότι η τελεστική κλειστότητα ενός αυτοποιητικού συστήματος αφορά μόνο την κυκλικότητα βάσης στην αυτογνοιόχηση της ιδιοαναπαραγωγής. Από άλλες απόψεις και ιδιαίτερα σε σχέση με τη λήψη ενέργειας και τη συγκέντρωση πληροφοριών [...] το σύστημα είναι τελείως και κατ' ανάγκην ανοιχτό» (Willke, 1996, σσ. 85-86).

ακόλουθες «γεωλογικές μετατοπίσεις» στον ευρωπαϊκό χώρο:

- Η παραγωγή μεταφέρεται, όλο και περισσότερο, στις ελαχιστοποιούσες το κόστος επιχειρήσεις ή, αλλιώς, στις επιχειρήσεις οιονεί-απολύτου και απολύτου πλεονεκτήματος κόστους. Έτσι, η διεθνική κεφαλαιοκρατική ορθολογικότητα (ή, αλλιώς, «αποτελεσματικότητα», κατά τη νεοκλασική ορολογία) της παραγωγής του εισοδήματος αγγίζει το ιδεατό όριό της.
- Υπό την πίεση που αναπτύσσει η ελεύθερη μετακίνηση χρηματικών κεφαλαίων και εργατικού δυναμικού, καθώς και η –επακόλουθη– αναγκαιότητα ενδοξωνικής αντιστοίχισης μισθών-παραγωγικότητας (βλέπε τα σχετικά με το ΘΟΝ), αναδιαρθρώνεται η συνολική διαδικασία αναπαραγωγής του υποκειμενικού παράγοντα της παραγωγής, δηλαδή της εργασιακής δύναμης, και συστήνεται «απελευθερωμένη, ευέλικτη και ευρωπαϊκά ενιαία αγορά εργασίας». Όχι συμπαματικά, η εν λόγω αναδιάρθρωση επεκτείνεται από το εκπαιδευτικό σύστημα έως και το συνταξιοδοτικό και, έτσι, η διεθνική κεφαλαιοκρατική ορθολογικότητα της κατανομής του εισοδήματος αγγίζει το ιδεατό όριό της.¹

¹ Αξίζει να προσεχθεί η κομβική λειτουργία της ακόλουθης διατύπωσης στην «Ευρωπαϊκή Συνταγματική Συνθήκη» (δηλαδή στο λεγόμενο Ευρωσύνταγμα, του έτους 2004): «σε συμφωνία με την αρχή μιας οικονομίας ανοικτής αγοράς με ελεύθερο ανταγωνισμό, η οποία ευνοεί την αποτελεσματική κατανομή των πόρων». Σημασία δεν έχει, εδώ, το κατά πόσον η έννοια «ελεύθερος ανταγωνισμός» ανταποχρίνεται στην οικονομική πραγματικότητα, αλλά ότι πρόκειται για θεμελιώδες νομικό κείμενο της ΟΝΕ

- Απαγορεύεται τόσο η νομισματική χρηματοδότηση των δημοσιονομικών ελλειμμάτων από την ΕΚΤ όσο και η –λεγόμενη– προνομιακή πρόσβαση των εθνικών αρχών στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα. Αντιστρόφως, προάγεται η αναχρηματοδότηση των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων από την ΕΚΤ και η χρηματοδότηση του Δημοσίου (των εθνικών κρατών) από τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.¹ Αυτές οι απαγορεύσεις, (i) αποτελούν μέσα υποστήριξης της ευρωζωνικά ενιαίας νομισματικής πολιτικής και, γενικότερα, της πλήρους ανεξαρτησίας της ΕΚΤ, η οποία έχει ως μοναδικό στόχο τη διατήρηση της σταθερότητας των τιμών, (ii) περιορίζουν σημαντικά τη διάχυση των συνεπειών που έχει η άσκηση «αποκλίνουσας-χαλαρής» δημοσιονομικής πολιτικής από μία χώρα-μέλος, και (iii) υπάγουν ουσιαστικά τις εθνικές δημοσιονομικές πολιτικές στους μηχανισμούς της «διεθνούς αγοράς».
- Ο διεθνής ανταγωνισμός για την προσέλκυση των ελεύθερα κινούμενων χρηματικών κεφαλαίων ωθεί τις εθνικές αρχές οικονομικής πολιτικής στη διαμόρφωση –αντιστοίχως– ευνοϊκών φορολογικών πλαισίων, πράγμα που δεν αποκλείεται, όπως έχει επισημανθεί από ορισμένους μελετητές (για παράδειγμα, Rodrik, 1998), να οδηγεί στη συρρίκνωση της φορολογικής βάσης και, έτσι, στην αύξηση των φόρων στους μισθούς ή/και σε περικοπές των κοινωνικών

¹ Στην Ελλάδα, η αναδόμηση της σχέσης Κεντρικής Τράπεζας-χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, στις πράξεις χρηματοδότησης του Δημοσίου, άρχισε να λαμβάνει χώρα από τα τέλη του 1989, επί «οικονομικής κυβερνήσεως» Εενοφώντα Ζολώτα, άνευ αξιόλογων, από ό,τι θυμούμαστε, διαφωνιών (εντός και εκτός αυτής).

δαπανών. Άρα, δεν υφίσταται μόνο διαδικασία ανταγωνιστικής μείωσης-συγκράτησης των ημεδαπών μισθών, αλλά, ενδεχομένως, και ανταγωνιστικής, τρόπου τινά, φορολόγησης αυτών.

- Τερματίζεται ο όποιος ενεργός ρόλος της εθνικής οικονομικής πολιτικής. Οι εθνικές αρχές είναι αναγκασμένες, είτε το επιθυμούν είτε όχι, να ανταποκρίνονται, με τον ίδιο πάντοτε τρόπο και με τα ίδια πάντοτε ελάχιστα μέσα-εργαλεία στις οικονομικές διαχυμάνσεις, όπως αυτές διαμορφώνονται από τη δράση των «δυνάμεων της αγοράς», παρά να τις εξομαλύνουν ή, έστω, να τις επηρεάζουν.

Πραγματικός θεμελιώδης στόχος των σχεδιαστών της ONE είναι, λοιπόν, η επιβίωση μόνο των παραγωγικοτεχνικά απολύτως προηγμένων μονάδων παραγωγής και κυκλοφορίας των εμπορευμάτων και η αναγκαία για αυτήν την επιβίωση αναμόρφωση τόσο του υποκειμενικού παράγοντα της παραγωγής όσο και του ρόλου της οικονομικής πολιτικής. Διότι μόνο έτοι, δηλαδή μέσω κοινωνικο-«δαρβινιστικής» διαδικασίας εκκαθάρισης των «αδυνάμων», θα διαμορφωθεί μια ευρωπαϊκή οικονομία ενιαίου νομίσματος, η οποία θα είναι ανόθευτη από εξωαγοραίες στρεβλώσεις και κοινωνικούς περιορισμούς και, επομένως, σε θέση (i) να συμπληρωθεί με το εποικοδόμημα της «Πολιτικής Ενοποίησης» κατά -κεφαλαιοκρατικά- ευσταθή τρόπο, και (ii) να ανθέξει επιτυχώς στον «ελεύθερο, παγκοσμιοποιημένο, ανταγωνισμό», ο οποίος προάγεται, ιδιαιτέρως τα τελευταία 20-25 χρόνια, από τις άρχουσες τάξεις των πλέον κεφαλαιοκρατικά προηγμένων εθνικών οικονομιών και από αντίστοιχους υπερεθνικούς οργανισμούς (π.χ. Π.Ο.Ε.,

ΔΝΤ, ΠΤ, ΟΟΣΑ), στους οποίους έχει ανατεθεί ο ρόλος του συντονισμού και επιτήρησης του εν λόγω ανταγωνισμού.¹

Από όλα αυτά έπειτα, επίσης, ότι οι αριστερίζουσες αιτιάσεις περί του ότι οι εφαρμοζόμενες οικονομικές πολιτικές στην ONE, και ιδίως στο «Νότο» της, αποτελούν προϊόντα παραλογισμού ή εθελοτυφλίας, είναι όχι μόνο άνευ αντικειμένου αλλά και εσφαλμένες. Η αναπροσαρμογή και επανευθυγράμμιση της ελληνικής οικονομίας (γενικά, των οικονομιών του «Νότου») με την ως άνω ορισθείσα διαδικασία εκκαθάρισης είναι δι, τι μας επιβλήθηκε (και από την ακρισία μας, αλλά όχι μόνο από αυτήν) να αποκαλούμε «ελληνική κρίση ή κρίση της ελληνικής οικονομίας ή ευρωπαϊκή κρίση». Δεν υφίσταται τέτοια κρίση (ή κρίσεις) αλλά μόνο, και απλούστατα, αναπροσαρμογή. Αντιθέτως, στο πλαίσιο ορισμένων δημοσιευμάτων ταυτοποιήθηκε ή/και εξακολουθεί να ταυτοποιείται –ακόμα και– ως «παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού». Έτσι, η «ελληνική κρίση» εκδίδεται ως ασήμαντη λεπτομέρεια των δυσχερειών διευρυμένης αναπαραγωγής της «σχέσης κεφαλαίου-μισθωτής εργασίας» σε πλανητική κλίμακα. Δεν βλέπουμε, ωστόσο, να έχουν δημοσιοποιηθεί έως σήμερα, δηλαδή μετά

1 Νέα δεδομένα αποτελούν, σύμφωνα με δι, τι είναι γνωστό έως σήμερα, οι «Διατλαντική Εμπορική και Επενδυτική Συνεργασία» (TTIP), «Εκτενής Οικονομική και Εμπορική Συμφωνία» (CETA) και «Συμφωνία Εμπορίου Υπηρεσιών» (TISA). Φαίνεται να συνιστούν εκδοχές της μαστικής «Πολυμερούς Συμφωνίας για τις Επενδύσεις» (MAI), της περιόδου 1995-1998 (μετείχαν 29 κράτη-μέλη του ΟΟΣΑ), η οποία δεν ενεργοποιήθηκε, τελικά, λόγω των ποικίλων αντιδράσεων που προκλήθηκαν έπειτα από δημοσιογραφική διαρροή της.

από πέντε-έξι χρόνια, τα θεωρητικά και εμπειρικά στοιχεία, τα οποία αποδεικνύουν αυτήν την ιδέα, αν και δεν αποκλείεται η πραγματικότητα να ανταποκριθεί, κάποτε, στην Ιδέα. Στο μεταξύ, δεν θα ήταν άσκοπο να θυμηθούμε ότι, το έτος 2010, το Ακαθάριστο Παγκόσμιο Προϊόν αυξήθηκε, σύμφωνα με εναλλακτικές εκτιμήσεις διαφόρων οργανισμών και ινστιτούτων, κατά 4,9% με 5,3%. Το 2011 αυξήθηκε κατά 3,6% με 3,9%, και, τέλος, το 2012 η αύξησή του ήταν της τάξης του 3,0%. Θα μας αντιτείνουν, τώρα, ότι αυτοί οι ρυθμοί είναι μεν θετικοί, αλλά μικροί ή, ακόμα, διαχρονικά φθίνοντες. Επιτέλους, ας ορίσουν ποιο φάσμα υψηλών ρυθμών ανάπτυξης κρίνουν αντάξιο του παγκόσμιου κεφαλαιοκρατικού συστήματος, στο οποίο δεν θεωρούν, επομένως, ότι προσιδιάζει η συντέλεια ή, έστω, διακυμάνσεις και κρίσεις συγκεκριμένων τύπων, αλλά το ακριβώς αντίθετο: η διαρκής επανάσταση της ανάπτυξης.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, η προαναφερθείσα διαδικασία αναπροσαρμογής αφορούσε (ή θα αφορά) σε επιμέρους κλάδους ή τομείς της οικονομίας. Για παράδειγμα, όπως γράφαμε στις 20 Μαρτίου 2013, με αφορμή το «θερμό επεισόδιο» της Κύπρου: «Οι τρέχουσες εξελίξεις, με επίκεντρο την Κύπρο, δεν συνιστούν παρά άλλο ένα επεισόδιο σε αυτήν τη διαδικασία «[γεωλογικών] μετατοπίσεων». Οτιδήποτε και να συμβεί στο πλαίσιο των πολυμερών διεθνών διαπραγματεύσεων που διεξάγονται, διά των οποίων θα διαμορφωθούν (επ' αφορμή του εν λόγω προ-δρομολογημένου επεισοδίου) ισορροπίες για ευρύτερα γεωικονομικά ζητήματα της περιοχής, μετά το άνοιγμα των κυπριακών τραπεζών (και εφόσον η χώρα παραμείνει στη Ζώνη του Ευρώ, πράγ-

μα που είναι το συντριπτικά πιθανότερο), ο χρηματοπιστωτικός τομέας της (η μία από τις δύο «ατμομηχανές» της οικονομίας) θα «εξορθολογιστεί», δηλαδή θα συρρικνωθεί στις διαστάσεις που υπαγορεύονται –όχι, γενικά, από την κεφαλαιοκρατική κερδοφορία, αλλά, ειδικά– από τον ενδοζωνικό καταμερισμό-συνδυασμό εργασίας. Και είναι σαφές, για όποια/ον παραχολούθησε την συζήτηση που έγινε στη Βουλή των Αντιπροσώπων (19.03.2013) αλλά και όλες τις άλλες δημόσιες τοποθετήσεις των αντιπροσώπων του κυπριακού λαού, ότι μάλλον δεν εκδηλώθηκε καμία αμφισβήτηση περί της αναγκαιότητας αυτού του «εξορθολογισμού».

Η συμφωνία «δανειστών»-ελληνικής κυβέρνησης-πλειοψηφίας αντιπολίτευσης, της 13ης Ιουλίου 2015 (η οποία οδήγησε στο κατά σειρά 40 και όχι στο 30, όπως παραδόξως λέγεται, «Μνημόνιο»), εξαντλήθηκε σε παραθέσεις μέτρων, από τα οποία δεν απουσίαζαν μόνο αναλυτικές εκτιμήσεις για τις επιπτώσεις τους, αλλά και αναφορές στην ενεργοποίηση αναπτυξιακών μηχανισμών. Πρόκειται για μέτρα, τα οποία έχουν, εκ νέου, συσταλτικό χαρακτήρα και προάγουν τη φτωχοποίηση, τις απορρυθμίσεις αγορών και την εκποίηση της δημόσιας περιουσίας. Αυτό δεν είναι αποτέλεσμα λαθεμένης ανάλυσης ή παραλογισμών αλλά δομικών περιορισμών, οι οποίοι απορρέουν από τη συμμετοχή μίας χώρας στην «ευρωπαϊκή ολοκλήρωση». Όπως επισημάναμε, η περικοπή δημόσιων δαπανών και η μονομερής, εις βάρος των μισθωτών, εισοδηματική, φορολογική και αναδιαρθρωτική πολιτική, είναι τα κύρια εργαλεία, τα οποία μπορούν να χρησιμοποιούν οι εθνικές κυβερνήσεις, στην υπαρκτή ONE, ανεξαρτήτως των προθέσεών

τους. Σε χώρες όπως η Ελλάδα, όπου –λόγω ιστορικά κληρονομημένων χαρακτηριστικών και μερικής αποτύχιας προγενέστερων εγχειρημάτων ευθυγράμμισης– απαιτείται μια νέα «πρωταρχική συσσώρευση (και ανασύνθεση) κεφαλαίου» (Marx), η πλάστιγγα γέρνει εις βάρος, επιπλέον, της αυτοαπασχόλησης, της μικροϊδιοκτησίας, και των πολύ μικρών και μικρών επιχειρήσεων.

Εν κατακλείδι, το ευρώ μετατρέπεται σε ένα σχοπό, ενώ στη θέση του Μέσου τοποθετήθηκε ένα αναλλοίωτο μείγμα μονομερών-συσταλτικών πολιτικών. Η παραμονή της χώρας στην ΕΖ αποδείχθηκε τακτική χωρίς στρατηγική, για τα συμφέροντα της συντριπτικής πλειονότητας του ελληνικού λαού, και είναι ασυμβίβαστη με την υλοποίηση προγράμματος απελευθέρωσης από το βρόχο των «Μνημονίων»-επιταχυνόμενης ανάπτυξης.

III

Οίον δ' ύπαλλαγμα τῆς χρείας τὸ νόμισμα γέγονε κατὰ συνθήκην· καὶ διὰ τοῦτο τοῦνομα ἔχει νόμισμα, ὅτι οὐ φύσει ἀλλὰ νόμῳ ἐστί, καὶ ἐφ' ἡμίν μεταβαλεῖν καὶ ποιῆσαι ἔχρηστον.

Η κατόπιν αναλυτικά προετοιμασμένων (άρα, μη μακρόσυρτων) και απολύτως ανοικτών (ως προς τη δημόσια σφαίρα) διαπραγματεύσεων έξοδος από την EZ αποτελεί την «πρώτη καλύτερη επιλογή» (για τη νομική διάσταση του ζητήματος, βλέπε Μηλιαράκης, 2015, 2016). Αυτή η διαδικασία:

- Περιορίζει αισθητά τους αστάθμητους παράγοντες, οι οποίοι αντικειμενικά ενέχονται κατά και μετά από μία έξοδο.
 - Συμβάλλει στην επαύξηση της συνολικής ετοιμότητας του ελληνικού λαού έναντι των όποιων δυσκολιών ενδέχεται να εμφανιστούν στη συνέχεια.
 - Προάγει τη διεθνή, λαϊκή και μη, υποστήριξη προς την Ελλάδα.
 - Προτείνεται να διεκπεραιωθεί από δύο συμβούλια ειδικών, υπαγόμενα στην και συντονιζόμενα από την ελληνική κυβέρνηση. Το ένα συμβούλιο εξειδικεύεται

στις διαπραγματεύσεις, ενώ το άλλο έχει –ήδη– κατατίσει το προς διαπραγμάτευση πρόγραμμα της ελληνικής οικονομίας, αξιολογεί (και ποσοτικά), τις προτάσεις της άλλης πλευράς (ή πλευρών) και, τέλος, αντιπροτείνει.

Εκτιμώ ότι οι ελληνικές αρχές πρέπει να εμμείνουν, κατά βάση, στα εξής:¹

- Παύση εξωτερικών πληρωμών και αναδιάρθρωση χρέους βάσει του κριτηρίου της «βιωσιμότητάς» του. Γιοθέτηση (i) «ρήτρας ανάπτυξης», για ρυθμούς μεγέθυνσης του ΑΕΠ ίσους ή μεγαλύτερους του 4%, ούτως ώστε να συμπιέζεται αισθητά η ανεργία (υπό τους όρους που εκτέθηκαν στην Παράγραφο II.1.1 του παρόντος), και (ii) «ρήτρας λόγου εξυπηρέτησης του χρέους» όχι μεγαλύτερου του 10%, δηλαδή ο λόγος δαπανών εξυπηρέτησης του χρέους (τόκοι, και χρεολύσια) προς εισπράξεις από εξαγωγές (αγαθών χρεολύσιων) να μην υπερβαίνει αυτό το –εκτιμώμενο με βάση την ελληνική και διεθνή ιστορική εμπειρία– ύψος.²
- Παροχή ρευστότητας από την ΕΚΤ στο ελληνικό τραπεζικό σύστημα, έως τη μετάβαση στο νέο νόμισμα, και υποστήριξη της νέας, χαμηλότερης, συναλλαγματικής

1 Η εκτίμηση συνυπολογίζει όχι μόνο τα δεδομένα που ήδη εκτέθηκαν, αλλά και εκείνα που θα εκτεθούν στη συνέχεια (Παράγραφος III.2 κ.ε.). Στο παρόν κείμενο, η αποκαλούμενη «ελάχιστη μονάδα σημασίας» είναι η ολότητά του.

2 Για την περίοδο 2014-2030 οι μέσες ετήσιες δαπάνες εξυπηρέτησης του χρέους εκτιμώνται σε 19 δισ. ευρώ, οπότε σε όρους της εξαγωγών του έτους 2014 αυτός ο τόσο κρίσιμος, αλλά και παραδόξως (;) λησμονημένος, δείκτης ανέρχεται στο 32%.

τικής ισοτιμίας, σε συμφωνία με τους στόχους της εθνικά ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής, έως την εμφάνιση δειγμάτων ευσταθούς ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας.

- Μη ένταξη του νέου νομίσματος στο «Μηχανισμό Συναλλαγματικών Ισοτιμών II».
- Εφαρμογή συστήματος «ρητρών εξαίρεσης» για την άσκηση στοχευμένων πολιτικών (i) αγροτικής και βιομηχανικής ανάπτυξης, και (ii) αύξησης της απασχόλησης, βάσει εμπεριστατωμένου μακροχρονίου προγράμματος (της τάξης των πέντε ετών). Αν και οι ανάγκες της ελληνικής οικονομίας είναι τέτοιες που το σκέλος της αγροτικής ανάπτυξης υπερβαίνει ότι ενέχεται στη διαδικασία αναθεώρησης της «Κοινής Αγροτικής Πολιτικής» (2014-2020), προτείνεται η μερική περίληψη αυτού του σκέλους στην εν λόγω διαδικασία. Όσον αφορά, τώρα, το σκέλος της βιομηχανικής ανάπτυξης, η έμφαση οφείλει να δοθεί στην κάλυψη των κύριων εμπορευματικών διαρροών στην ελληνική οικονομία (Πίνακας 3 του παρόντος). Οι «ρήτρες εξαίρεσης» θα πρέπει να περιλαμβάνουν όσο το δυνατόν περισσότερες μορφές δασμολογικών και μη δασμολογικών παρεμβάσεων (επιδοτήσεις εξαγωγών, αξίωση ελαχίστου εγχώριου μεριδίου παραγωγής, ποσοστώσεις εισαγωγών, προμήθειες δημοσίου). Ωστόσο, αυτές θα μπορούσαν να αντισταθμιστούν, σε ορισμένο βαθμό, με συμφωνίες για μεταφορά τεχνογνωσίας και τεχνολογίας μέσω εγχωρίων συμπαραγωγών με αλλοδαπές επιχειρήσεις. Τέλος, το σύστημα ρήτρες εξαίρεσης-συμπαραγωγές προσφέρει, παραλλήλως, βάση για χρήση της μεθόδου των «αμοιβαίων δεσμεύσεων» («reciprocal tying»))

κατά την αναδιάρθρωση του χρέους, δηλαδή αποπληρωμής εξωτερικού χρέους σε εγχώριο νόμισμα και, *quid pro quo*, προσυμφωνημένων εισαγωγών από την πλευρά της Ελλάδας.

Στις 22 Ιανουαρίου 2014 η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δημοσιοποίησε την αξιοσημείωτη έκκληση «Για μια Ευρωπαϊκή Βιομηχανική Αναγέννηση», όπου τονίζονται, μεταξύ άλλων, τα εξής: «Η Επιτροπή καλεί τα Κράτη Μέλη να αναγνωρίσουν την κεντρική σημασία της βιομηχανίας για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της διατηρησιμής ανάπτυξης στην Ευρώπη και για μια συστηματική εξέταση των ζητημάτων ανταγωνιστικότητας σε όλους τους τομείς πολιτικής. [...] ο στόχος αναζωγόνησης της οικονομίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης απαιτεί την υποστήριξη των προσπαθειών έπαν-εβιομηχάνισης σε συμφωνία με τη βλέψη της Επιτροπής για αύξηση της συμβολής της βιομηχανίας στο ΑΕΠ στο ύψος του 20% έως το έτος 2020» (European Commission, 2014). Είναι σαφές ότι αυτό το κείμενο, καθώς και άλλα, περισσότερο τεχνικά, τα οποία ακολούθησαν, όπου γίνονται, μάλιστα, ιδιαίτερες αναφορές στον βιομηχανικό τομέα της ελληνικής οικονομίας, οφείλει να αποτελέσει ένα από τα σημεία εκκίνησης των διαπραγματεύσεων πάνω στο πρόγραμμα βιομηχανικής πολιτικής για την ελληνική οικονομία.¹

¹ Προς το παρόν, τουλάχιστον, οι ελληνικές κυβερνήσεις φαίνεται να μεριμνούν για την ίδρυση διαφόρων μουσείων της ελληνικής βιομηχανίας. Τρόπον τινά, λοιπόν, μετά από 107 χρόνια, η ριζοσπαστική φυγόκεντρος του μανιφέστου του Filippo Tommaso Marinetti αποκτά, εκ νέου, επικαιρότητα!

Εάν οι διαπραγματεύσεις αποτύχουν, τότε η ελληνική κυβέρνηση έχει το δικαίωμα να ανακοινώσει αλλαγή νομίσματος σύμφωνα με την αρχή *Lex monetae*. Εάν, τέλος, το αίτημα περί εθνικής ανεξαρτησίας της νομισματικής πολιτικής ή «ροητρών εξαίρεσης» δεν γίνει δεκτό από την ΟΝΕ, τότε πρέπει να επιλεγεί η έξοδος και από αυτήν μέσω του Άρθρου 50 της «Συνθήκης της Λισαβόνας». Στις εντός περιθωρίου δύο ετών νομικά προβλεπόμενες διαπραγματεύσεις (εκτός εάν, κατά την Παράγραφο 3 του προαναφερθέντος Άρθρου, υπάρξει αμοιβαία συμφωνία για χρονική παράταση), η ελληνική πλευρά οφείλει να υπερασπιστεί τις ως άνω στοχεύσεις-πρόγραμμά της, πράγμα που συνεπάγεται ότι, σύμφωνα με τα έως σήμερα ισχύοντα, οι σχέσεις της Ελλάδας με την ΟΝΕ θα λάβουν τη μορφή είτε της με σημαντικές-δομικές εξαιρέσεις συμμετοχής στον «Ευρωπαϊκό Οικονομικό Χώρο» είτε, το σημαντικά πιθανότερο, συστήματος Διμερών Συμφωνιών.

III.1. Το Γενικό Πλαίσιο της ΝΟΠ

Με την έξοδο από την EZ-ONE απαιτούνται:¹

- Εθνικοποίηση και αναπτυξιακά προσανατολισμένη

¹ Ακολούθως, λαμβάνεται υπόψη η περίπτωση της μη συναντετικής διπλής εξόδου. Για ορισμένες τεχνικές όφεις-βήματα, τα οποία δεν θίγονται εδώ (σχετικά με τη νομισματική κυκλοφορία, αναδιάρθρωση τραπεζικού συστήματος, ρύθμιση δανείων κ.λπ.), βλέπε Λακαρβίτσας και Φλάσμπεκ (2015). Επίσης, τα παραδείγματα ή, μάλλον, αντι-παραδείγματα της Αργεντινής και της Ισλανδίας μπορούν και πρέπει να αποτελέσουν πηγές πρόσθετης έμπνευσης (αλλά όχι, εάν χρειάζεται, ας το πούμε, δογματικής επανεφαρμογής – για συνοπτικές παρουσιάσεις, βλέπε Μαριόλης και Σώκλης, 2015, και Θεοδοσίου, 2015β, αντιστοίχως).

συγκεντροποίηση του τραπεζικού συστήματος με πυλώνα μια εθνικοποιημένη ΤτΕ. Η ΤτΕ καταρτίζει σχέδια ταμειακής εκτέλεσης του προϋπολογισμού, κυκλοφορίας (εισροής-εκροής) χρήματος στο δόλο τραπεζικό σύστημα και μεταβολής της ποσότητας του κυκλοφορούντος στην οικονομία χρήματος, τα οποία επικυρώνονται από το κοινοβούλιο. Η ποσότητα του κυκλοφορούντος χρήματος διασυντονίζεται, κατ' αρχάς, με τις τιμές και τις ποσότητες των κυκλοφορούντων εμπορευμάτων και το ύψος της «ταχύτητας κυκλοφορίας του χρήματος», λαμβανομένων υπόψη των πιστώσεων και των ληξιπρόθεσμων και συμφηφιζόμενων πληρωμών. Οι σκοποί της Κεντρικής Τράπεζας υπάγονται σε εκείνους της γενικής εθνικής οικονομικής πολιτικής και, έτσι, συμπεριλαμβάνουν την οικονομική ανάπτυξη και την αύξηση του βαθμού απασχόλησης της εργασίας και του δυναμικού παραγωγής. Τέλος, καίτοι προαπαιτείται ειδική μελέτη, προτείνεται όπως το νέο τραπεζικό σύστημα αποτελείται από μόνο μία τράπεζα επενδύσεων, με τημάτα εξειδικευμένα στους επιμέρους τομείς ή/και κλάδους παραγωγής, και μία τράπεζα καταθέσεων (ταμευτήριο), με παράλληλη απόσχιση κλάδων-εταιρειών μη συναφών με τραπεζικές εργασίες, οι οποίες ανήκουν σε τραπεζικούς ομίλους (ασφαλιστικές, χρηματοδοτικής μίσθωσης κ.λπ.).

- Εισαγωγή νέου νομίσματος σε ισοτιμία 1:1, για να αποφευχθεί το «κόστος τιμοκαταλόγου».¹ Όλες οι

1 Ας σημειωθεί, επειδή εξακολουθούν να υπάρχουν παρεξηγήσεις, ότι το ύψος αυτής της αρχικής ισοτιμίας έχει καθαρά νομιναλιστικό χαρακτήρα. Δύναται να είναι, για παράδειγμα, 1:10⁶ ή

εντός της χώρας πληρωμές, μισθοί, συντάξεις, δάνεια και καταθέσεις (γενικά, κάθε νομισματικό μέγεθος) μετατρέπονται στην ως άνω ισοτιμία. Το ευρώ αποσύρεται εξ ολοκλήρου από την κυκλοφορία, μέσω της ΤτΕ και διά νόμου, έναντι του νέου νομίσματος και εντός ορισμένης χρονικής προθεσμίας (καθοριζόμενης από τις υφιστάμενες τεχνικές δυνατότητες). Η περαιτέρω χρήση του ευρώ εντός των ορίων της ημεδαπής καθίσταται παράνομη, ενώ η παραβίαση της ορισθείσας χρονικής προθεσμίας απόσυρσης συνεπάγεται κλιμακωτά δυσμενέστερους όρους ανταλλαγής με το νέο νόμισμα.

- Νομισματική υποτίμηση (βλέπε, στη συνέχεια, την Παράγραφο III.2.1).
- Σύσταση μηχανισμού φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων (βλέπε, στη συνέχεια, την Παράγραφο III.4).

Αυτές οι ρυθμίσεις στοχεύουν:

- Στην επανασύζευξη των δύο κρίσιμων, για την συγκυρία, μορφών μακροοικονομικής πολιτικής, δηλαδή της νομισματικής με τη δημοσιονομική πολιτική.
- Στη μέσω κρατικής εγγύησης δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης ως προς ένα σχετικά μονωμένο τραπεζικό σύστημα.
- Στη σύσταση βαθμών ελευθερίας κατά την άσκηση

10⁶:1. Το ύψος 1:1 είναι προτιμητέο μόνο για το λόγο που αναφέρθηκε. Πάντως, θα προτιμούσα και ένα νέο όνομα για το νόμισμα, όπως, ας πούμε, «Ελλάδιο».

εθνικά ανεξάρτητης και αναπτυξιακής νομισματικής πολιτικής.

- Στη μεταστροφή της αλλοδαπής και ημεδαπής ζήτησης προς τα εγχωρίως παραγόμενα εμπορεύματα.
- Στην αύξηση της εθνικής αποταμίευσης (βλέπε την Παράγραφο II.1.2).
- Στην υποστήριξη της ισοτιμίας του νέου νομίσματος.

III.2. Άμεσες Συνέπειες

III.2.1. Πληθωρισμός Κόστους και Διεθνής Ανταγωνιστικότητα

Λαμβανομένων υπόψη εναλλακτικών δεικτών διαχρονικής εξέλιξης της διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας, προ και μετά ευρώ, καθώς και των επειγουσών αναπτυξιακών αναγκών αυτής, ενδείκνυται ποσοστό υποτίμησης με «κέντρο» το 40% και «άκρα» τα 30% και 50%. Εκτιμούμε ότι, ακόμα έως σήμερα, η βραχυχρόνια ελαστικότητα του μέσου πληθωρισμού κόστους (μετρούμενου σε όρους της ακαθάριστης αξίας της εγχώριας παραγωγής – όχι του «Δείκτη Τιμών» Καταναλωτή)») ως προς την ονομαστική υποτίμηση του ημεδαπού νομίσματος δεν πρέπει να θεωρείται μεγαλύτερη του 0,20 (Katsinos and Mariolis, 2012).¹ Επομένως, μια ονομαστική υποτίμηση στο εύρος του 30% με 50%, προκαλεί:

- Εισαγόμενο μέσο πληθωρισμό κόστους της τάξης του 6% με 10%, αντιστοίχως, για το πρώτο έτος, με τάση

¹ Παρατηρείται ότι αυτό το εκτιμηθέν ύψος ελαστικότητας βρίσκεται σε συμφωνία με ότι έχει ισχύσει, κατά κανόνα, μετά από διάφορες υποτιμήσεις, οι οποίες έχουν λάβει χώρα στον πραγματικό οικονομικό κόσμο.

μείωσης στο 4% με 6%, για το δεύτερο έτος. Αυτό το ύψος πληθωρισμού δεν είναι παρά ένα απτό, πλην συναθροιστικό, μέτρο του «κόστους» που πρέπει να καταβληθεί από την ελληνική οικονομία για την αδυναμία του ιδιωτικού τομέα της, ως συνόλου, να αντεπεξέλθει στον διεθνή ανταγωνισμό. Τα «ακαθάριστα και καθαρά κέρδη» θα εκτεθούν στη συνέχεια.

Οι τρεις κλάδοι όπου αναπτύσσονται οι ισχυρότερες πληθωριστικές πιέσεις βρίσκονται να είναι:

- ◊ Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου: 22% με 37%.
- ◊ Ύπηρεσίες πλωτών μεταφορών: 14% με 23%.
- ◊ Αυτοκίνητα και οχήματα: 13% με 22%.

Αντιθέτως, οι τρεις κλάδοι όπου αναπτύσσονται οι ασθενέστερες πληθωριστικές πιέσεις, είναι:

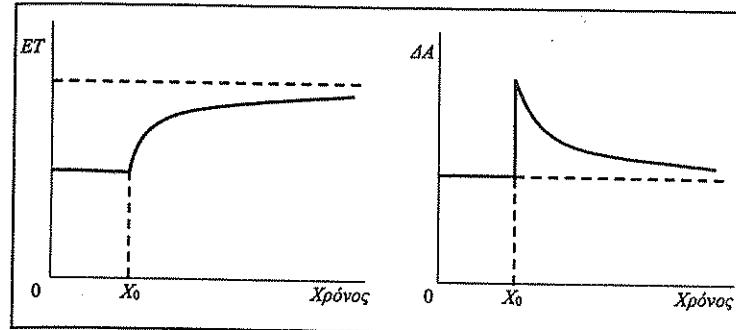
- ◊ Εκπαιδευτικές υπηρεσίες: 0,7% με 1,1%.
- ◊ Ύπηρεσίες που αφορούν ακίνητα: 0,4% με 0,7%.
- ◊ Προϊόντα δασοκομίας και υλοτομίας: 0,2% με 0,3%.

Τέλος, οι πληθωριστικές πιέσεις σε τέσσερις κλάδους, τα εμπορεύματα των οποίων έχουν ιδιαίτερη σημασία (τρόφιμα, φάρμακα, τουρισμός και υγεία), τόσο από στενά οικονομική δύση όσο και από ευρύτερα κοινωνική άποψη, είναι:

- ◊ Τρόφιμα και ποτά: 4% με 6%.
- ◊ Χημικές ουσίες και χημικά προϊόντα: 11% με 19%.
- ◊ Ύπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης: 5% με 8%.
- ◊ Ύπηρεσίες υγείας και κοινωνικής μέριμνας: 10% με 17%.

- Αύξηση της μέσης διεθνούς ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά 23% με 37%, αντιστοίχως (σε όρους «πραγματικής συναλλαγματικής ισοτιμίας», δηλαδή του λόγου ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας-ημεδαπού επιπέδου τιμών). Οι μετακές διαστάσεις αυτής της βελτίωσης έχουν ως εξής:
 - Πρωτογενής τομέας: 25% με 40%.
 - Βιομηχανία: 20% με 31%.
 - Υπηρεσίες: 25% με 40%.

Στο Σχήμα 8 δίνεται, σε συμφωνία με τα υποδείγματα των υπολογισμών μας, μία ποιοτική εικόνα της διαχρονικής εξέλιξης (i) του γενικού επιπέδου των τιμών, ET, και (ii) της διεθνούς ανταγωνιστικότητας, ΔΑ, της ημεδαπής οικονομίας μετά από μια εφάπαξ νομισματική υποτίμηση, η οποία πραγματοποιείται στο χρονικό σημείο X_0 . Το ET αυξάνεται, μακροχρονίως, σε ποδοστό ίσο με εκείνο της υποτίμησης, ενώ η ΔΑ υπερακοντίζεται, σε ποδοστό ίσο με εκείνο της υποτίμησης, και, εν συνεχείᾳ, επανέρχεται, βαθμιαία, στο αρχικό επίπεδό της, με ταχύτητα καθοριζομένη από εκείνην της ανόδου του ET. Οι λεγόμενοι «άμεσοι προσδιοριστικοί παράγοντες» του ύψους αυτής της ταχύτητας είναι οι τεχνικές συνθήκες παραγωγής, ο τρόπος μετακύλισης της αύξησης των τιμών των εισαγομένων εμπορευμάτων στο κόστος παραγωγής και η διαταξική κατανομή του εισοδήματος. Καίτοι, λοιπόν, αυτό το ύψος δύναται να εκτιμηθεί μόνο βάσει διαφορετικών, εναλλακτικών σεναρίων, δεν υπάρχουν ενδείξεις ότι ολόκληρο το αρχικό πλεονέκτημα διεθνούς ανταγωνιστικότητας εξανεμίζεται γρήγορα, δηλαδή μέσα σε δύο τρία έτη (βλέπε Katsinos and Mariolis, 2012).

Σχήμα 8. Η διαχρονική εξέλιξη του γενικού επιπέδου των τιμών (ΕΤ) και της διεθνούς ανταγωνιστικότητας (ΔΑ) της ημεδαπής οικονομίας μετά τη νομισματική υποτίμηση

- Βελτίωση του σε ευρώ εκφρασμένου εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών (σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ, για το έτος 2014, οι εξαγωγές ανέρχονται σε 59 δισ. ευρώ και οι εισαγωγές σε 63,3 δισ. ευρώ): το έλλειμμα των 4,3 δισ. ευρώ μετατρέπεται σε πλεόνασμα της τάξης των 4,5 με 10,6 δισ. ευρώ.¹ Ειδικότερα, τα 59 δισ. των εξα-

1 Για αυτήν την εκτίμηση υποθέτουμε, σε συμφωνία με ευρήματα άλλων μελετών (της TtE και του ΔΝΤ), ότι η ελαστικότητα του δύκου των εξαγωγών (των εισαγωγών) ως προς την πραγματική συναλλαγματική ισοτιμία είναι της τάξης του 0,6 με 0,71 (της τάξης του μείον 0,9 με μείον 0,92) και χρησιμοποιούμε τον δυσμενέστερο συνδυασμό, ήτοι 0,6 και μείον 0,9. Η πιο πρόσφατη μελέτη των Papadimitriou *et al.* (2014) εκτιμά, με κάποια επιφύλαξη, τις ως άνω ελαστικότητες σε 0,5 και μείον 0,6, αντιστοίχως, οι οποίες καθιστούν αναγκαία, στο βαθμό που είναι πιο πραγματοκρατικές, μια υψηλότερη ονομαστική υποτίμηση. Σε κάθε περίπτωση, το άθροισμα των αποδύτων τιμών δλων των ως άνω δύο ελαστικοτήτων υπερβαίνει το 1, και, επομένως, ικανοποιείται

γωγών του έτους 2014 κατανέμονται σε: 31 δισ. αγαθά και 28 δισ. υπηρεσίες (η αναλογία ισούται με 1,1), ενώ τα 63,3 δισ. των εισαγωγών σε: 51,9 δισ. αγαθά και 11,4 δισ. υπηρεσίες (η αναλογία ισούται με 4,6). Άρα, χρησιμοποιώντας τις ίδιες με προηγουμένως ελαστικότητες (λόγω έλλειψης άλλων στοιχείων), εκτιμάται, *gross modo*, ότι:

- ◊ Το έλλειμμα των 20,9 δισ. ευρώ σε αγαθά μειώνεται στα 12,5 με 6,9 δισ. ευρώ. Ο μηδενισμός του ελλείμματος απαιτεί ονομαστική υποτίμηση της τάξης του 78%.
- ◊ Το πλεόνασμα των 16,6 δισ. ευρώ σε υπηρεσίες αυξάνεται στα 17 με 17,5 δισ. ευρώ. Για χαμηλά ποσοστά ονομαστικής υποτίμησης το πλεόνασμα μειώνεται κάπως, ελαχιστοποιείται για ονομαστική υποτίμηση της τάξης του 6%, και επανέρχεται στο αρχικό ύψος των 16,6 δισ. ευρώ για ονόμαστική υποτίμηση της τάξης του 12%.

Λαμβανομένων υπόψη των διεθνών δεδομένων (θεωρητικών και εμπειρικών), αλλά και της ιδιομορφίας της δημιουργούμενης από τη μετάβαση στο νέο νόμισμα κα-

η γνωστή «συνθήκη Marshall-Lerner», η οποία, όταν το ισοζύγιο είναι ελλειμματικό, συνιστά ικανή αλλά όχι αναγκαία συνθήκη για τη βελτίωσή του (σε όρους ευρώ). Σημειώνεται, επίσης, ότι, σύμφωνα με τα στοιχεία της Έκθεσης του Διοικητή της ΤτΕ για το έτος 2014, τα οποία, ως γνωστόν, είναι, ωστόσο, ελεγχόμενα (από μεθοδολογική-στατιστική άποψη), οι εξαγωγές αγαθών και υπηρεσιών ανέρχονται σε 54,7 δισ. ευρώ και οι εισαγωγές σε 52,9 δισ. ευρώ. Επαναλαμβάνοντας τον υπολογισμό, το -αντίστοιχο σε αυτά τα στοιχεία- πλεόνασμα των 1,8 δισ. αυξάνεται στα 8,9 με 13,7 δισ. ευρώ.

τάστασης, τα πρώτα δείγματα της βελτίωσης του ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών θα αρχίσουν να διαμορφώνονται έπειτα από μια χρονική περίοδο («φαινόμενο καμπύλης J»), η οποία δεν αναμένεται να είναι μικρότερη των έξι μηνών και αισθητά μεγαλύτερη των δώδεκα μηνών, με πολύ πιθανότερο το δεύτερο όριο.

Οι προηγούμενες εκτιμήσεις έχουν πραγματοποιηθεί σε όρους του μάλλον δυσμενέστερου σεναρίου για την εξέλιξη του εισαγόμενου πληθωρισμού (και, άρα, της ανταγωνιστικότητας), υπό την έννοια ότι έχουμε προϋποθέσει (είτε για λόγους ασφαλείας, είτε επειδή δεν υπάρχουν πρωτογενή στοιχεία): (i) τιμαριθμική αναπροσαρμογή των μισθών, (ii) αμετάβλητους φορολογικούς συντελεστές επί της παραγωγής, (iii) αμετάβλητες τιμές εισαγωγών σε ξένο νόμισμα (για το ενδεχόμενο μείωσης αυτών των τιμών, βλέπε Adam and Moutos, 2012), και (iv) μη υποκατάσταση εισαγωγών στην παραγωγή και στην κατανάλωση. Από την άλλη πλευρά, δεδομένης της μερικής αναπροσαρμογής του συστήματος, από το 2010 και μετά, και της επί ένα περίπου έτος συνεχιζόμενης επιβολής των λεγομένων «capital controls», οι ως άνω εκτιμήσεις πρέπει να θεωρούνται ως ενδεικτικές, όσον αφορά -ιδίως- την κλαδική διάστασή τους. Κατά την επικαιροποίησή τους πρέπει, όπως έχουμε τονίσει και στο παρελθόν, να καταβληθούν προσπάθειες ούτως ώστε να περιληφθούν κλαδικά στοιχεία για τις αποσβέσεις και τα αποθέματα παγίου κεφαλαίου της οικονομίας και να εισαχθούν εναλλακτικά σενάρια σχετικά με μεταβολές στη σύνθεση του πραγματικού ωρομισθίου, των φορολογικών συντελεστών και των παραγωγικών εισροών (εισαγόμενες-εγ-

χωρίως παραγόμενες). Τα στοιχεία για τις αποσβέσεις και τα αποθέματα παγίου κεφαλαίου θα οδηγήσουν σε πιο αξιόπιστες εκτιμήσεις για τη μεσο-μακροχρόνια περίοδο, ενώ τα σενάρια μεταβολών στη σύνθεση αυτών των παραμέτρων θα αναδείξουν τα δρια που αντικειμενικά υφίστανται κατά την αναδιανομή του κοινωνικού εισοδήματος (βλέπε την αμέσως επόμενη παράγραφο του παρόντος).

III.2.2. Ανάπτυξη και Αναδιανομή Εισοδήματος

Η προκαλούμενη από τη νομισματική υποτίμηση τόνωση της ενεργού ζητήσεως δύναται, λοιπόν, να θέσει την οικονομία σε τροχιά ανάπτυξης. Ειδικότερα, εκτιμάται, βάσει του υποδείγματος του Thirlwall (1979, 2011), ότι με παράλληλη παύση (i) του εξωτερικού δαγεισμού και των μεταβιβάσεων από την ΕΕ, αλλά και (ii) της καταβολής τόκων για την εξυπηρέτηση του ελληνικού εξωτερικού χρέους, το προαναφερθέν εύρος υποτίμησης δεν είναι ασύμβατο με την αύξηση του ΑΕΠ κατά 4% μέχι 7%, αντιστοίχως. Αντιστρόφως, ο συνδυασμός (i) περιορισμού στην εξωτερική χρηματοδότηση, ο οποίος πραγματοκρατικά αναμένεται ότι θα ακολουθήσει την έξοδο από την ONE, και (ii) αμετάβλητης συναλλαγματικής ισοτιμίας, οδηγεί σε ύφεση της τάξεως του 1% με 10% (Μαριόλης, 2016a, Δοκίμιο 24).¹

Η άποφη ότι οι νομισματικές υποτιμήσεις, αυτές καθ' εαυτές, πλήγτουν τα συμφέροντα των μισθωτών, διότι οδηγούν, αναπόφευκτα, σε μείωση των μοναδι-

¹ Αυτό το μεγάλο εύρος, στην εκτίμηση της ύφεσης, προκύπτει, κατά βάση, διότι λαμβάνονται υπόψη, για λόγους πληρότητας, αντιπροσωπευτικότητας, οι μετά-PSI («Private Sector Involvement») και προ-PSI καταστάσεις, αντιστοίχως.

αίων πραγματικών μισθών, είναι εσφαλμένη. Το ορθό είναι ότι, όταν (i) δλοι οι κλάδοι του συστήματος είναι «απλής παραγωγής» (*single production*), ήτοι δεν υπάρχει κλάδος ο οποίος παράγει περισσότερα του ενός εμπορεύματα (περίπτωση γνωστή ως «συμπαραγωγή» (*joint production*)), (ii) οι «αποδόσεις κλίμακας» είναι σταθερές, και (iii) το επενδεδυμένο κεφάλαιο απασχολείται πλήρως, οι υποτιμήσεις συνεπάγονται κατ' ανάγκην την προς τα «έσω» (δηλαδή, προς την αρχή των αξόνων) μετατόπιση της γνησίως φθίνουσας καμπύλης ωρομισθίου-ποσοστού κέρδους και, έτσι, οδηγούν είτε σε μείωση του μοναδιαίου πραγματικού (αποτληθωρισμένου) μισθού, με αμετάβλητο το πραγματικό ποσοστό κέρδους, είτε, αντιστρόφως, σε μείωση του πραγματικού ποσοστού κέρδους, με αμετάβλητο τον μοναδιαίο πραγματικό μισθό (βλέπε Metcalfe and Steedman, 1981). Κάτι τέτοιο, όμως, δεν είναι αναπόφευκτο όταν υφίστανται, όπως στον πραγματικό κόσμο, (i) υποαπασχόληση του επενδεδυμένου κεφαλαίου, οπότε το σύστημα βρίσκεται σε κάποιο σημείο κάτω από την προαναφερθείσα καμπύλη και όχι επί αυτής, ή/και (ii) «αύξουσες αποδόσεις κλίμακας» ή/και (iii) κλάδοι συμπαραγωγής, οπότε, στις δύο τελευταίες περιπτώσεις, η προαναφερθείσα καμπύλη δύναται να είναι, σε κάποια τμήματά της, γνησίως αύξουσα (βλέπε Mainwaring, 1979, Mariolis, 2008a, Μαριόλης, 2011, Δοκίμιο 3, Soklis, 2011, Σώκλης, 2012, κεφ. 6).

Δεδομένης της βαθιάς ύφεσης της ελληνικής οικονομίας, η υποαπασχόληση του επενδεδυμένου κεφαλαίου είναι υψηλή: ειδικότερα, βρίσκεται, σύμφωνα με διάφορες εμπειρικές μελέτες, σε επίπεδα όνω του 30%, ενώ κατά τις προαναφερθείσες εκτιμήσεις του Olenov (2015), αυ-

ξάνεται συνεχώς από το έτος 2007 και προσεγγίζει το 50% κατά το έτος 2014. Δεν αποκλείεται, επομένως, για να εστιάσουμε μόνο στον πρώτο από τους προαναφερθέντες τρεις αντισταθμιστικούς παράγοντες, η προκαλούμενη από τη νομισματική υποτίμηση τόνωση της ζήτησης για τα εγχωρίως παραγόμενα εμπορεύματα (σε συνδυασμό, μάλιστα, με άλλα μέτρα οικονομικής πολιτικής, τα οποία προτείνονται στη συνέχεια του παρόντος) να αυξήσει το βαθμό απασχόλησης του κεφαλαίου σε τέτοια ύψη, όπου καθίσταται δυνατή η αύξηση και των δύο μεταβλητών της κατανομής του εισοδήματος. Στην αντίθετη περίπτωση, βεβαίως, θα απαιτηθούν κυριαρχικές παρεμβάσεις για τη διασφάλιση του εισοδήματος των μισθωτών εργαζομένων.

Κάθε δάνειο συνιστά μια διαχρονική ανταλλαγή δαπάνης μεταξύ πιστωτή και οφειλέτη. Η κρίσιμη διαφορά είναι εάν η δαπάνη του οφειλέτη έγινε για κατάναλωτικούς ή επενδυτικούς σκοπούς. Διότι, είναι βέβαιο ότι από τη μεν πρώτη ούτε παρήχθη ούτε θα παραχθεί νέο προϊόν-εισόδημα, για τον οφειλέτη, και από τη δε δεύτερη ενδεχομένως παρήχθη ή παράγεται ή, τέλος, δύναται να παραχθεί (όταν ανακάμψει η οικονομική δραστηριότητα) τέτοιο προϊόν. Συνεπώς, η διευθέτηση των δανείων οφέλει να εκκινήσει από (i) αυτήν τη διαφορά και (ii) τη λογική που απαιτείται να ισχύσει για την αναδιάρθρωση του χρέους της χώρας, δηλαδή να τεθούν «ρήτρες ανάπτυξης και εξυπηρέτησης», καταλλήλως εξειδικευμένες για νοικοκυριά και επιχειρήσεις (με την εξαίρεση των «στρατηγικών πτωχευτών και κακοπληρωτών»). Τέλος, όσον αφορά την επίπτωση της νομισματικής υποτίμησης στο δανεισμό, δεν φαίνεται ότι είναι δυνατόν να μην ισχύσει ο «νόμος του πληθω-

ρισμού», δηλαδή ότι ο όποιος προκαλούμενος πληθωρισμός θα ευνοήσει τους οφειλέτες.

III.3. Κλαδική Πολιτική

III.3.1. Περιορισμοί και Ζητούμενα

Ο προγραμματισμός της οικονομικής πολιτικής δεν δύναται να περιοριστεί στο αναγκαίο, πλην μερικό, μέτρο της «οριζόντιας» νομισματικής υποτίμησης. Οφείλει να λάβει υπόψη και τις λοιπές, τρεις διαστάσεις του προβλήματος:

1. Να εστιάσει σε εκείνα τα εμπορεύματα και κλάδους, για τα οποία πρέπει να μεταβληθεί η αυτόνομη ενεργός ζήτηση ούτως ώστε να αυξηθούν στον μέγιστο δυνατό βαθμό:
 - ◊ το συνολικά παραγόμενο προϊόν, και
 - ◊ η συνολικά απασχολούμενη ποσότητα εργασίας.
2. Η εν λόγω μεταβολή της ζήτησης πρέπει να συντελεστεί υπό τους αντικειμενικούς και εξαιρετικά κρίσιμους περιορισμούς της μείωσης:
 - ◊ του εξωτερικού ελλείμματος, και
 - ◊ του δημοσίου ελλείμματος.
3. Να συνυπολογίσει, τέλος, την όντως υφιστάμενη σύνθεση της αυτόνομης ζήτησης, η οποία αποτελεί πραγματοκρατικό δείκτη των βαθμών ελευθερίας που διαθέτουν, κατά τη χρονική στιγμή «μηδέν», οι εθνικές αρχές οικονομικής πολιτικής.

III.3.2. Δεδομένα και Άξονες

III.3.2.1. Πολλαπλασιαστές Αυτόνομης Ζήτησης

III.3.2.1. Πολλαπλασιαστές Αυτόνομης Σημιώση

Από την προαναφερθείσα μελέτη για τους πολλαπλασιαστές αυτόνομης ζήτησης της ελληνικής οικονομίας (βλέπε το Παράρτημα IV του παρόντος) προκύπτει ότι τα παραγόμενα από αυτήν εμπορεύματα δύνανται να διαιρεθούν, εξ ορισμού, σε δύο βασικές κατηγορίες: στα «εμπορεύματα-χλειδιά» και στα «εμπορεύματα-αντίχλειδιά». Τα κατά σειρά πρώτα εμφανίζουν τιμές για όλους τους πολλαπλασιαστές ζήτησης (δηλαδή, προϊόντος, εισαγωγών και απασχόλησης εργασίας), οι οποίες είναι καλύτερες από τις αντίστοιχες μέσες τιμές του συστήματος, ενώ τα δεύτερα εμφανίζουν τιμές για όλους τους πολλαπλασιαστές ζήτησης, οι οποίες είναι χειρότερες από τις αντίστοιχες μέσες τιμές του συστήματος.

Όπως φαίνεται στον πίνακα 3, οι πρώτες τομέα, ρία υπάγονται ένα εμπόρευμα του πρωτογενούς τομέα, τέσσερα του βιομηχανικού και δεκαπέντε των υπηρεσιών (σύνολο είκοσι), ενώ στη δεύτερη κατηγορία υπάγονται δεκαεπτά εμπορεύματα του βιομηχανικού τομέα και τρία των υπηρεσιών (σύνολο είκοσι). Στον εν λόγω πίνακα δίνονται, επίσης, οι τιμές των πολλαπλασιαστών προϊόντος (ΠΙ), εισαγωγών (ΠΕ) και απασχόλησης εργασίας (ΠΑ), καθώς και των προσαναφερθέντων ΔΑ, ΔΣΕ και ΔΕΜΠ (Παράγραφος II.1.5.3.), ενώ στην τελευταία σειρά του δίνονται οι αντίστοιχες μέσες τιμές για την συγκοινωνία (ΣΟ).

Τέλος, στον Πίνακα 6 οινονται οι μεντζ ήπειρος των τριών πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης για τους τομείς βασικούς της οικονομίας.

Півака 5

Τα εμπορεύματα-κλειδιά και αντί-κλειδιά της ελληνικής οικονομίας σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης

Εμπορεύματα-κλειδιά						
A/A	ΠΠ	ΠΕ	ΠΑ	ΔΑ	ΔΣΕ	ΔΕΜΠ
2	1,21	0,35	85,9	87,4	16,7	49,6
9	1,17	0,34	37,6	99,4	0,8	0,8
23*	3,46	-0,53	160,0	100	0	0
25*	1,40	0,28	27,0	100	0	0
27	1,12	0,30	32,2	101,1	1,1	1,2
30	1,43	0,25	60,2	110,4	0	0
31	1,05	0,35	28,2	100,6	2,2	8,0
35	1,51	0,35	38,3	99,2	1,8	1,9
36*	1,13	0,15	25,8	100	0	0
46	1,16	0,22	28,3	99,3	2,9	3,3
52*	1,26	0,23	25,8	100	0	0
53	1,43	0,26	28,5	99,7	1,5	1,6
54*	1,66	0,27	35,4	100	0	—
55	1,73	0,24	43,0	100,1	0,1	6,0
56	1,23	0,26	27,4	100,1	0,2	7,8
57*	1,58	0,36	56,5	100	0	0
59	1,46	0,32	55,6	99,7	0,6	1,0
60*	1,37	0,27	26,5	100	0	0
62	1,57	0,21	35,1	99,99	0,0004	0,03
63*	2,01	0,30	86,9	100	0	0
ΣΟ	1,03	0,39	25,8	121,0	22,6	52,8

Εμπορεύματα-αντί-κλειδιά						
A/A	ΠΠ	ΠΕ	ΠΑ	ΔΑ	ΔΣΕ	ΔΕΜΠ
4	0,18	0,90	3,6	14,1	87,7	87,7
5	0,89	0,41	25,1	82,7	25,1	125,8
6	0,45	0,74	12,9	44,9	71,7	1071,1
8	0,57	0,70	11,8	54,4	51,4	75,0
10	0,38	0,75	5,7	87,8	33,7	70,5
11	0,32	0,82	6,0	36,5	78,8	127,1
12	0,37	0,76	6,6	35,0	79,3	247,3
13	0,54	0,72	14,1	70,9	46,0	55,2
14	0,94	0,43	17,1	90,5	19,3	21,3
15	0,71	0,58	13,0	103,4	41,4	41,4
16	0,70	0,57	18,0	73,3	31,1	36,0
17	0,07	0,96	1,4	5,6	94,4	108,2
18	0,43	0,72	6,7	62,2	78,0	113,0
19	0,43	0,79	6,5	39,3	77,3	78,2
20	0,18	0,90	3,0	15,1	86,7	193,2
21	-0,01	1,00	-4,3	6,9	110,5	124,1
22	0,54	0,72	20,5	46,3	58,3	107,5
33	0,81	0,48	14,2	105,2	13,5	34,6
34	0,41	0,79	9,9	34,0	75,3	79,0
42	0,91	0,39	14,5	78,9	33,4	70,1
ΣΟ	1,03	0,39	25,8	121,0	22,6	52,8

Σημείωση: Όπως στον Πίνακα III.1 του Παραρτήματος II, με το σύμβολο «*» δηλώνονται εκείνα τα εμπορεύματα, τα οποία ούτε εισάγονται ούτε εξάγονται.

Πίνακας 6

Οι μέσες τιμές των πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης για τους τρεις βασικούς τομείς και τη συνολική οικονομία

	ΠΠ	ΠΕ	ΠΑ
Πρωτογενής	1,05 (1,53, 31,4%)	0,29	56,5 (74,6, 24,3%)
Βιομηχανία	0,74 (1,75, 57,7%)	0,58	20,2 (38,7, 47,8%)
Υπηρεσίες	1,22 (1,69, 27,8%)	0,27	26,9 (36,8, 26,9%)
ΣΟ	1,03 (1,71, 39,8%)	0,39	25,8 (39,3, 34,4%)

Σημείωση: Οι εντός παρενθέσεως αριθμοί αντιστοιχούν στην ευρετική κατάσταση όπου, *ceteris paribus*, το σύστημα δεν χρησιμοποιεί εισαγόμενες εισροές. Αναγράφονται (i) οι τιμές των πολλαπλασιαστών και (ii) η ποσοστιαία απόκλιση της ευρετικής κατάστασης από την υφιστάμενη.

Από τη σύγκριση των Πινάκων 1, 3 και 4 με τον Πίνακα 5 διαπιστώνονται τα εξής:

- Εάν εξαιρέσουμε τα μη διεθνώς εμπορεύσιμα εμπορεύματα, τότε τα 5/12 (= 42%) των εμπορευμάτων-κλειδιών σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης είναι και εμπορεύματα-κλειδιά του εξωτερικού τομέα (Πίνακας 4), ενώ τα 8/12 (= 67%) εμφανίζουν «αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα» (Πίνακας 1). Τα εναπομείναντα τέσσερα εμπορεύματα, τα οποία προφανώς υπάγονται στην Κατηγορία IV του Πίνακα 1, είναι τα εμπορεύματα 2 («Προϊόντα δα-

σοκομίας, υλοτομίας»), 9 («Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων»), 59 («Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγγίας») και 62 («Άλλες προσωπικές υπηρεσίες»). Τέλος, όλα τα εμπορεύματα-κλειδιά σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης εμφανίζουν τιμές των ΔΣΕ και ΔΕΜΠ μικρότερες από τις μέσες τιμές του συστήματος.

- Όλα τα εμπορεύματα του Πίνακα 3, δηλαδή τα κύρια «εμπορεύματα-διαρροές» στον εξωτερικό τομέα είναι και εμπορεύματα-αντί-κλειδιά σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης (βλέπε Πίνακα 5). Ειδικότερα, αποτελούν το 11/20 (= 55%) των εμπορευμάτων-αντί-κλειδιών.
- Μόνο το εμπόρευμα 33 («Υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών») είναι κλειδί του εξωτερικού τομέα και, ταυτοχρόνως, αντί-κλειδί σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης.

Συμπεραίνεται, λοιπόν, ότι

- Ο βιομηχανικός τομέας συνιστά τον «αδύναμο κρίκο» και σε όρους πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης. Ειδικότερα, όπως δηλώνουν τα ευρήματα του Πίνακα 6, όχι μόνο είναι ο πιο εξαρτημένος τομέας από εισαγόμενες εισροές, αλλά και η εξάρτησή του καθορίζει, σε σημαντικό βαθμό, το εύρος της εξάρτησης της συνολικής οικονομίας από αυτές τις εισροές.
- Για τις κατηγοριοποιήσεις των εμπορευμάτων βάσει της σημασίας τους για τον εξωτερικό τομέα, από τη ζήτηση, από την άλλη πλευρά, και των πολλαπλασιαστών αυτόνομης μία πλευρά, και των πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης, από την άλλη πλευρά, εντοπίζονται τόσο διαφορές όσο και ομοιότητες. Αυτό συνεπάγεται ότι

είναι αναγκαία η εφαρμογή ορισμένου μείγματος οικονομικής πολιτικής για τη διόρθωση της ολότητας των ανισορροπιών του συστήματος.

III.3.2.2. Άξονες Κλαδικής Πολιτικής

Από τις αριθμητικές τιμές των πολλαπλασιαστών και την πράγματι υφιστάμενη σύνθεση της αυτόνομης ζήτησης συνάγεται ότι οι βασικοί άξονες της απαιτούμενης κλαδικής πολιτικής έχουν ως ακολούθως (αναλυτικά, βλέπε Mariolis and Soklis, 2015):

1. Αύξηση κρατικής κατανάλωσης για:
 - ◊ Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης (εμπόρευμα 47).
 - ◊ Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας, υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης (εμπόρευμα 54).
 - ◊ Υπηρεσίες εκπαίδευσης (εμπόρευμα 55).
 - ◊ Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας (εμπόρευμα 56).
 - ◊ Υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας (εμπόρευμα 57).
2. Αύξηση επενδύσεων για:
 - ◊ Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού (εμπόρευμα 23).
3. Επιλεκτική μείωση τημάτων κρατικής κατανάλωσης για:
 - ◊ Υπηρεσίες δημιουργικές, τέχνης και διασκέδασης, υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλων πολιτιστικών υπηρεσιών, υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων (εμπόρευμα 58).
 - ◊ Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγγίας (εμπόρευμα 59).

4. Μείωση χρατικής ζήτησης και αύξηση εξαγωγών για:
- Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου και υπηρεσίες επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (εμπόρευμα 28).
 - Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (εμπόρευμα 29).
 - Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών (εμπόρευμα 30).
 - Υπηρεσίες παραγγής κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο, τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεων, μουσικών εκδόσεων, προγραμματισμού και τηλεοπτικών εκπομπών (εμπόρευμα 38).
 - Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και άλλων συναφών δραστηριοτήτων και υπηρεσίες πληροφοριών (εμπόρευμα 40).

5. Αύξηση εξαγωγών για:

- Προϊόντα δασοκομίας, υλοτομίας (εμπόρευμα 2).
- Προϊόντα αλιείας και υδατοκαλλιέργειας (εμπόρευμα 3).
- Βασικά μέταλλα (εμπόρευμα 15).
- Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών (εμπόρευμα 32).
- Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης (εμπόρευμα 47).

III.3.3. Αποτελέσματα

Για κάθε 1 εκατ. ευρώ μεταβολής της ζήτησης, αυτή η πολιτική οδηγεί, κατά μέσο όρο, σε:

- Αύξηση του προϊόντος κατά 1,18 εκατ. ευρώ.
- Αύξηση της απασχόλησης κατά 45 εργαζόμενους.
- Μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 0,35 εκατ.

ευρώ (υποθέτοντας, έστω σε αντιστοιχία με τη σημερινή πραγματικότητα, έναν μέσο φορολογικό συντελεστή της τάξης του 0,30).

- Βελτίωση του εξωτερικού ισοζυγίου αγαθών και υπηρεσιών κατά 0,95 εκατ. ευρώ.

III.3.4. Ύλοποίηση

Διαπιστώνεται ότι

- Τα περισσότερα εμπορεύματα, για τα οποία ενδέκυνται αύξηση των εξαγωγών, αφορούν, κατά πρώτον, τον τομέα των υπηρεσιών και, κατά δεύτερον, τον πρωτογενή τομέα. Όπως έχει ήδη σημειωθεί (Παράγραφος III.2.1), η διεθνής ανταγωνιστικότητα αυτών των δύο τομέων αυξάνεται, συνεπεία νομισματικής υποτίμησης, περισσότερο από όσο αυξάνεται η μέση διεθνής ανταγωνιστικότητα του συστήματος.
- Τα περισσότερα εμπορεύματα, για τα οποία ενδέκυνται αύξηση της ημεδαπής ζήτησης, σχετίζονται, άμεσα, με τον δημόσιο τομέα.
- Υφίστανται λίγα μόνο βιομηχανικά εμπορεύματα κλειδιά. Αυτό οφείλεται στο ότι ο τομέας της ελληνικής βιομηχανίας είναι ιδιαίτερα εξαρτημένος από εισαγόμενα εμπορεύματα, γεγονός που αντανακλάται τόσο στους αισθητά χαμηλότερους πολλαπλασιαστές προϊόντος και απασχόλησης και στον αντιστοιχώς υψηλότερο πολλαπλασιαστή εισαγωγών του όσο και στη συγκριτικά μικρότερη βελτίωση της διεθνούς ανταγωνιστικότητάς του συνεπεία νομισματικής υποτίμησης.

Από αυτές τις διαπιστώσεις έπονται, κατά αντιστοιχία, τα ακόλουθα:

- Η νομισματική υποτίμηση υποβοηθά σημαντικά την τόνωση της ζήτησης αυξάνοντας ιδιαίτερα τη διεθνή αγορανιστικότητα εμπορευμάτων του πρωτογενούς τομέα και των υπηρεσιών.
- Απαιτείται «επιθετική» πολιτική στοχευμένης ανακατανομής και, ταυτοχρόνως, αύξησης των δημοσίων δαπανών. Οι δημόσιες δαπάνες χρηματοδοτούνται, κατά κανόνα, με τρεις τρόπους: (i) δανεισμός, (ii) φορολόγηση και (iii) έκδοση νέου χρήματος («νομισματική χρηματοδότηση ή νομισματοποίηση ελλειμμάτων»). Δεδομένης της κατάστασης στην οποία βρίσκεται η ελληνική οικονομία, οι δύο πρώτοι τρόποι πρέπει –σε πρώτη φάση– να απορριφθούν. Απομένει, λοιπόν, η έκδοση νέου χρήματος, για την οποία λέγεται, από ορισμένες πλευρές, ότι οδηγεί σε «υψηλό πληθωρισμό». Αυτή η άποψη παραβλέπει, ωστόσο, έναν παράγοντα που έχουμε ήδη επισημάνει, δηλαδή το βαθμό υποαπασχόλησης της δυναμικότητας παραγωγής.¹ Ειδικότερα, εκτιμούμε, βάσει των ευρημάτων για τους πολλαπλασιαστές αυτόνομης ζήτησης, ότι μια αύξηση της «νομισματικής βάσης» κατά 10 δισ. ευρώ, για τη χρηματοδότηση κρατικών δαπανών σε εμπορεύματα του πρωτογενούς τομέα και των υπηρεσιών, αποτελεί όριο συμβατό με διευθυνόμενο ρυθμό.

¹ Η πρωτόπορα συμβολή του Mundell (1965), σύμφωνα με την οποία η σχέση ρυθμών πληθωρισμού-μεγέθυνσης προϊόντος είναι ιδιαίτερα δυσμενής στην περίπτωση της νομισματικής χρηματοδότησης των ελλειμμάτων, δηλαδή απαιτούνται υψηλοί ρυθμοί πληθωρισμού προκειμένου να επιτευχθούν ακόμα και ασθενείς ρυθμοί μεγέθυνσης του προϊόντος, εδράζεται σε ορισμένες υποθέσεις, με μάλλον πιο κρίσιμη εκείνη της πλήρους απασχόλησης της δυναμικότητας παραγωγής.

μό πληθωρισμού της τάξης του 10% (ο οποίος προκύπτει, όπως αναφέρθηκε, από νομισματική υποτίμηση κατά 50%), και δύναται να οδηγήσει σε:

- ◊ Δημιουργία 420 χιλ. θέσεων εργασίας.
- ◊ Αύξηση του ΑΕΠ κατά 11,4 δισ. ευρώ ή 6,4% (ποσοστό αντίστοιχο με εκείνο το οποίο είναι συμβατό, όπως αναφέρθηκε, με νομισματική υποτίμηση κατά 50%).
- ◊ Μείωση του δημοσίου ελλείμματος κατά 3,4 δισ. ευρώ.¹

Σε αυτήν την περίπτωση, οδηγεί, ωστόσο, και σε αύξηση του εξωτερικού ελλείμματος κατά 2,8 δισ. ευρώ, και αυτό ακριβώς υποδεικνύει ότι δεν αρκεί το εργαλείο της νομισματικά χρηματοδοτούμενης δημοσιονομικής πολιτικής, αλλά πρέπει να συνδυαστεί με εκείνο της νομισματικής υποτίμησης.

Ο σχεδιασμός της αντιστοίχως αρμόδιουσας φορολογικής πολιτικής πρέπει να εκκινήσει από ορισμένες θεμελιώδεις «αρχές», οι οποίες έχουν ήδη υποστηριχθεί από αρκετούς μελετητές: (i) αντι-κυκλικότητα (σε σχέση με τις οικονομικές διακυμάνσεις), (ii) προοδευτική φορολογία στην πηγή του εισοδήματος και

1 Για τις εκτιμήσεις υποθέτουμε (i) ότι ο ποσοστιαίος ρυθμός μεταβολής της ονομαστικής ποσότητας χρήματος ισούται με αυτόν της νομισματικής βάσης, (ii) ότι η μερική ελαστικότητα χρήματος ως προς το εισόδημα είναι της τάξης του 0,6-0,7 (σε αντιστοιχία με ευρήματα διαφόρων εμπειρικών μελετών) και (iii) έναν μέσο φορολογικό συντελεστή της τάξης του 0,30 (όπως προηγουμένως). Τέλος, βάσει του Πίνακα 6, χρησιμοποιούμε τους αντίστοιχους μέσους, για τους δύο τομείς, πολλαπλασιαστές, ήτοι 1,14 (προϊόντος), 42 (απασχόλησης) και 0,28 (εισαγωγών).

όχι γενικοί φόροι κατανάλωσης (για παράδειγμα, σήμερα, οι συνολικοί φόροι συνιστούν περί το 70% της τελικής τιμής της αμόλυβδης βενζίνης και το 50% της τελικής τιμής τόσο του πετρελαίου θέρμανσης όσο και του πετρελαίου κίνησης), (iii) περιορισμοί στη διανομή κερδών, τα οποία δεν επενδύονται παραγωγικά και (iv) επιδοτήσεις («αρνητικοί φόροι») στους κλάδους πρωτεύουσας αναπτυξιακής σημασίας ή σε εκείνους οι οποίοι θα μπορούσαν να εμφανίσουν συγχριτικά πλεονεκτήματα, ήτοι στους κλάδους «δυναμικών συγχριτικών πλεονεκτημάτων» (κατά το πρωτόπροτο υπόδειγμα βιομηχανικής-εμπορικής πολιτικής της μεταπολεμικής Ιαπωνίας).

Όπως ενδεικτικά τονίζει ο Θεοδοσίου (2015γ): «Ας μην ξεχνούμε ότι ο πρόεδρος Roosevelt θέσπισε 94% φορολογικό συντελεστή για τα υψηλότερα εισοδήματα στις ΗΠΑ [94 cents φόρο για κάθε \$1 εισόδημα πάνω από \$25.000 (γύρω στα \$350.000 σημερινά)]. Αυτό χρηματοδότησε ένα ευρύ πρόγραμμα δημοσίων επενδύσεων συμπεριλαμβανομένων προγραμμάτων δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας και επέκτασης του κράτους πρόνοιας. Ήταν μια αναδιανομή του εισοδήματος σε όφελος των κατώτερων εισοδηματικών τάξεων, η οποία οδήγησε σε αύξηση της ζήτησης και τελικά βοήθησε την αμερικανική οικονομία να ξεφύγει από τη Μεγάλη Ύφεση» (για μια συναφή οικονομετρική διερεύνηση στοιχείων του δημοσίου χρέους ένδεκα χωρών του ΟΟΣΑ, για την περίοδο 1881-2011, βλέπε McCausland and Theodossiou, 2016).

Περαιτέρω, ωστόσο, ο εν λόγω σχεδιασμός πρέπει να εστιάσει (i) στην παραμετρική ανάλυση των επιπτώ-

σεων που έχουν οι επιμέρους συνιστώσες κόστους και οι έμμεσοι φόροι-επιδοτήσεις επί των αγοραίων τιμών των εμπορευμάτων, βάσει των προαναφερθέντων δυναμικών τιμιακών υποδειγμάτων και (ii) στην «καμπύλη αυτόνομων δαπανών-φορολογικών συντελεστών» (Mariolis, 2016b), η οποία εξάγεται βάσει των σραφφαϊανών πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης και αποτελεί τον γεωμετρικό τόπο των εφικτών συνδυασμών ύψους αυτόνομων δαπανών (εξωγενώς δεδομένης σύνθεσης) και διαφορικών συντελεστών άμεσης και έμμεσης φορολογίας (επί μισθών και κερδών), για τη διασφάλιση προεπιλεγέντων επιπέδων απασχόλησης εργασίας και προϊόντος. Στόχος της όλης φορολογικής πολιτικής οφείλει να είναι η ενίσχυση της αποτελεσματικότητας των βασικών πολιτικών, δηλαδή εξαγωγών-εισαγωγών, ανάπτυξης, απασχόλησης εργασίας-μέσων παραγωγής και αναδιανομής του κοινωνικού εισοδήματος.

- Τόσο η νομισματική υποτίμηση όσο και η διασταλτική, νομισματικά χρηματοδοτούμενη, δημοσιονομική πολιτική συνιστούν αναγκαίους αλλά όχι ικανούς δρους, ακριβώς επειδή οι μακροπρόθεσμες αναπτυξιακές δυνατότητες του συστήματος είναι ιδιαίτερα περιορισμένες (Παράγραφος II.1.5 και Πίνακες 5 και 6). Απαιτείται, επομένως, άσκηση βιομηχανικής πολιτικής για τη μεταβολή της διατομεακής δομής της ελληνικής οικονομίας, με δύο κύριους στόχους, έναν γενικό και έναν ειδικό:
- ◊ *Γενικός στόχος:* μείωση του βαθμού εξάρτησης –ιδίως– του βιομηχανικού τομέα από εισαγόμενες εισροές («εκβιομηχάνιση μέσω υποκατάστασης εισαγωγών»).

- ◊ **Ειδικός στόχος:** ανάπτυξη της παραγωγής εμπορευμάτων υψηλής έντασης ειδικευμένης εργασίας και τεχνολογίας (ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα, εξοπλισμός μεταφορών, χημικά, φαρμακευτικά κ.λπ.). Αυτά τα εμπορεύματα έχουν κομβικό ρόλο στην αύξηση των εξαγωγών και του εθνικού εισοδήματος, ακριβώς επειδή χαρακτηρίζονται από υψηλή εισοδηματική ελαστικότητα ζήτησης και, επομένως, από διεθνή ανταγωνιστικότητα, η οποία δεν εξαρτάται πρωτίστως από τις τιμές τους.

Το εγχείρημα της υποκατάστασης εισαγωγών για τα εμπορεύματα «Ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα» θα ήταν σκόπιμο: το 68% των ακαθάριστων επενδύσεων σε αυτά τα εμπορεύματα προέρχεται από εισαγωγές, οι τελευτάριες υπερβαίνουν κατά 17 φορές την ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή, και ο ΔΕΜΠΙ ανέρχεται σε 108% (για τον «Λοιπό εξοπλισμό μεταφορών», ο οποίος χαρακτηρίζεται από αρνητικό πολλαπλασιαστή απασχόλησης, οι αντίστοιχοι δείκτες είναι 76%, 16 και 124%). Σε κάθε περίπτωση, ωστόσο, το υψηλής στάθμης διαθέσιμο επιστημονικό δυναμικό της χώρας θα μπορούσε να αξιοποιηθεί στην περαιτέρω ανάπτυξη των «Υπηρεσιών προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών», οι οποίες χαρακτηρίζονται, ήδη σήμερα, από ικανοποιητικές τιμές των ΔΕΝΕ (88% πάνω από τον μέσο όρο του συστήματος), ΔΣΕ (15% κάτω από τον μέσο όρο) και ΔΕΜΠΙ (63% κάτω από τον μέσο).

Η μεταβολή της διατομεακής δομής εγγυάται τη δυνατότητα συστηματικής (και όχι μεταβατικής,

όπως με τη νομισματική υποτίμηση) ανόδου του επιπέδου της εθνικής αποταμίευσης και επιτυγχάνεται με τις ακόλουθες δύο μεθόδους:

- ◊ **Έμμεση μέθοδος:** απόκτηση των απαιτούμενων, επιπρόσθετων μέσων παραγωγής μέσω του διεθνούς εμπορίου.
- ◊ **Άμεση μέθοδος** (ή *Υπόδειγμα Fel'dman-Mahalanobis*): επανεπένδυση ενός βαθμαία αυξανόμενου τιμήματος του καθαρού προϊόντος του τομέα παραγωγής μέσων παραγωγής στον εαυτό του.¹

Η ανάπτυξη ενός σχετικά «καθέτως ολοκληρωμένου» κλάδου (προς τα «εμπρός» και «πίσω») με πυρήνα την ΕΛΒΟ, την ΕΑΣ, τα ναυπηγεία και τη ΛΑΡΚΟ, σε συνδυασμό, μάλιστα, με την αξιοποίηση του -φημολογιούμενου όσον αφορά, χωρίς, το πετρέλαιο και το φυσικό αέριο- ορυκτού πλούτου της χώρας,² θα συνέβαλε αποφασιστικά στη δυνατότητα συνδυασμένης εφαρμογής των ως άνω δύο μεθόδων. Πάντως, η όλη κατάσταση της ελληνικής οικονομίας υποδηλώνει ότι, εκκινώντας από την «Έμμεση Μέθοδο», πρέπει, εν συνεχείᾳ, να δοθεί έμφαση στην «Άμεση Μέθοδο» βάσει εθνικοποιημένου συστήματος μεγάλων επιχειρήσεων αγροτικών πρώτων υλών, ορυχείων-λατομείων, ενέργειας, τροφίμων, μηχανών, οικοδομικών κατασκευών παραγωγικής

1 Για μια σύντομη και σχηματική παρουσίαση αυτής της μεθόδου, βλέπε το Παράρτημα VI του παρόντος.

2 Σχετικά, βλέπε Βατικιώτης (2013), Ζαργάνης και Φιλόπουλος (2016α, β). Θα είχε ενδιαφέρον να πληροφορηθούμε τι απέγινε, μεταξύ άλλων, το μοντέλο Aletis, που παρουσιάστηκε το 2001 από την ΕΛΒΟ, στο Διεθνές Σαλόνι Αυτοκινήτου της Φρανκφούρτης, αλλά δεν κατασκευάστηκε ποτέ.

σημασίας, τηλεπικοινωνιών, μεταφορών, χονδρικού και εξωτερικού εμπορίου, το οποίο θα υποστηρίζεται από ένα δίκτυο κέντρων εφαρμοσμένης και βασικής επιστημονικής έρευνας.

Τέλος, η μεταβολή της διατομεακής δομής αφορά και την αύξηση της παραγωγικότητας του πρωτογενούς τομέα, η οποία είναι, όπως επισημάνθηκε, ιδιαίτερα χαμηλή. Γενικά μιλώντας, κάθε ευσταθής αύξηση της παραγωγικότητας επιτυγχάνεται με τέσσερις αλληλένδετους, σε τελική ανάλυση, τρόπους, ήτοι (i) με την αναδιοργάνωση των διαδικασιών παραγωγής και διανομής των εμπορευμάτων, (ii) την ύπαρξη υλικών και ηθικών κινήτρων για τους εργαζόμενους και τις επιχειρήσεις, (iii) την τεχνολογική πρόοδο και, τέλος, (iv) τις επενδύσεις στην παραγωγή-υποδομές-έρευνα-εκπαίδευση, οι οποίες αποτελούν, ωστόσο, τον πλέον αποφασιστικό τρόπο. Επομένως, η εν λόγω αύξηση της παραγωγικότητας του πρωτογενούς τομέα προϋποθέτει τη δημιουργία αγροτικών συνεταιρισμών στη σφαίρα της κυκλοφορίας και την ως άνω αναδιάρθρωση του βιομηχανικού τομέα. Συμβάλλει δε, με τη σειρά της, στην άνοδο του επιπέδου διαβίωσης, αντεπιδρά θετικά στον βιομηχανικό τομέα, διά της αυξήσεως της ποσότητας και της ποιότητας των εισροών του από τον πρωτογενή τομέα, και, τέλος, διαμορφώνει βάση δημιουργίας αγροτικών συνεταιρισμών στη σφαίρα της παραγωγής και μεγάλων αγροτοβιομηχανικών μονάδων.

III.4. Συναλλαγματική Πολιτική

III.4.1. Το Τρίλημμα της Ανοικτής Οικονομίας

Η από τις αρχές οικονομικής πολιτικής επιδίωξη σταθεροποίησης του ύψους της νέας συναλλαγματικής ισοτιμίας περιορίζει το λεγόμενο «κόστος νομισματικής αβεβαιότητας» και συμβάλλει, έτοι, στη δημιουργία περιβάλλοντος ευστάθειας για το σύνολο των οικονομικών δραστηριοτήτων. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, ανακύπτουν τα ακόλουθα δύο ζητήματα:

- Συστέλλεται η εθνική ανεξαρτησία της νομισματικής πολιτικής, ανεξαρτησία η οποία, όπως σημειώθηκε στην Παράγραφο III.3.4, είναι βασικό στοιχείο του μείγματος της απαιτούμενης αναπτυξιακής πολιτικής. Διότι σε συνθήκες σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας και πλήρους ελευθερίας στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων, είναι αδύνατη η άσκηση εθνικά ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής ή, διαφορετικά ειπωμένο, η συνύπαρξη πλήρους ελευθερίας στις κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων και εθνικά ανεξάρτητης νομισματικής πολιτικής είναι συμβατή μόνο με την ελεύθερη διακύμανση της ισοτιμίας («Ασύμβατο Τρίγωνο» του Mundell, 1963, βλέπε Σχήμα 9).

Σχήμα 9. Το «Ασύμβατο Τρίγωνο» ή Τρίλημμα της Ανοικτής Οικονομίας

- Η Κεντρική Τράπεζα πρέπει να διαθέτει επαρκή συναλλαγματικά διαθέσιμα για να στηρίζει το ύψος της ισοτιμίας. Στην αντίθετη περίπτωση, το εργαλείο της αύξησης των ημεδαπών επιτοκίων ωθεί την οικονομία στην ύφεση και, αργά ή γρήγορα, οι αρχές αναγκάζονται να το εγκαταλείψουν, αφήνοντας το ύψος της ισοτιμίας να καθορισθεί από τις «δυνάμεις των αγορών».

III.4.2. Κινήσεις Κεφαλαίων και Κρίσεις

Για την αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων επιβάλλεται, λοιπόν, η σύσταση μηχανισμού φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων, ο οποίος να είναι κατ' αρχάς ιδιαίτερα αυστηρός και να αμβλυνθεί στη συνέχεια, σε συνάρτηση με την αναπτυξιακή πορεία της οικονομίας. Ειδικότερα, να επιτρέπει μόνο εκείνες τις πράξεις συναλλαγμάτως, οι οποίες (i) αφορούν συναλλαγές του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, (ii) αφορόύν μακροπρόθεσμες (επενδυτικές) εισροές χρηματικών κεφαλαίων και (iii) πραγματοποιούνται από τις αρχές οικονομικής πολιτικής. Ο μηχανισμός πρέπει να διατηρηθεί και όταν η οικονομία εισέλθει στη φάση της ανάκαμψης, διότι, στην αντίθετη περίπτωση, δεν αποκλείεται να σημειωθεί ισχυρή εισροή μη μακροπρόθεσμων («κερδοσκοπικών») κεφαλαίων, η οποία να προκαλέσει πιέσεις για ανεπιθύμητη ανατίμηση του νομίσματος και, γενικότερα, να δημιουργήσει σοβαρές επιπλοκές κατά την εφαρμογή του ενδεδειγμένου, σε εκείνη τη φάση, μείγματος οικονομικής πολιτικής (οι εμπειρίες του Μεξικού, κατά την περίοδο 1991-1993, της Λαϊκής Δημοκρατίας της Κίνας, κατά την περίοδο 2002-2004, ή, τέλος, εκείνη της Ελβετίας, κατά την περίοδο 2009-2011, είναι χαρακτηριστικές).

Σε αυτήν τη βάση, είναι απαραίτητο να επισημανθούν τα ακόλουθα:

- Η πλήρης ελευθερία στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων αποτελεί σημαντική πηγή αστάθειας στο διεθνές οικονομικό σύστημα, η οποία συμβάλλει στην αύξηση της έντασης και συχνότητας διαφόρων ειδών κρίσεων: για παράδειγμα, έχει υποστηριχθεί ότι, κατά την περίοδο 1970-2008, δηλαδή στη μετά-Bretton Woods εποχή, σημειώθηκαν 124 τραπεζικές κρίσεις, 208 συναλλαγματικές κρίσεις και 63 κρίσεις κρατικού χρέους. Ιδίως μετά τη διεθνή κρίση του 2008-2009, δημοσιοποιούνται συνεχώς εκκλήσεις και αναλύσεις υπέρ της διαμόρφωσης εναλλακτικού διεθνούς χρηματοπιστωτικού πλαισίου, γενικά, και επιβολής περιορισμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων, ειδικά.

Αναλυτικά, βλέπε, για παράδειγμα, Rodrik (2012), ο οποίος δίνει ιδιαίτερη έμφαση σε αυτά τα ζητήματα. Έτσι, δεν είναι τυχαίο ότι συγκροτεί ένα πολιτικό ισοδύναμο του «Ασύμβατου Τριγώνου» του Mundell, το οποίο ονομάζει «Πολιτικό Τρίλημμα της Παγκόσμιας Οικονομίας». Εκεί, τις χορυφές του «τριγώνου» καταλαμβάνουν: «η Υπερ-παγκοσμιοποίηση, το Έθνος-Κράτος και οι Δημοκρατικές Πολιτικές». Άλλη εκδοχή, η οποία έχει σημασία για ό,τι εκτέθηκε στην Παράγραφο III.1 του παρόντος, είναι το «Χρηματοπιστωτικό Τρίλημμα», δηλαδή το ασύμβατο ανάμεσα σε: πλήρως ελεύθερη κίνηση διεθνών χρηματικών κεφαλαίων-ευστάθεια χρηματοπιστωτικού συστήματος-εθνικά ανεξάρτητη χρηματοπιστωτική πολιτική (Schoenmaker, 2011).

- Σε συνθήκες σταθερής συναλλαγματικής ισοτιμίας και πλήρους ελευθερίας στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων, οι εθνικές αρχές οικονομικής πολιτικής αυτοδεσμεύονται σε συνεχή διαδικασία ανταγωνιστικής μείωσης-συγκράτησης των ημεδαπών μισθών, προκειμένου να σταθεροποιούν ή να προάγουν (αναλόγως της συγκυρίας) τη θέση του εξωτερικού τομέα των οικονομιών τους (βλέπε τα σχετικά με το ΘΟΝ). Η συνύπαρξη των εν λόγω συνθηκών βρίσκεται, επομένως, σε συστηματική αντίθεση με τα συμφέροντα των μισθωτών εργαζομένων.
- Οι συναλλαγματικές κρίσεις, όπου τελικά εξαντλούνται, αναπόφευκτα, τα συναλλαγματικά διαθέσιμα της Κεντρικής Τράπεζας στην προσπάθεια στήριξης της ισχύουσας συναλλαγματικής ισοτιμίας, προϋποθέτουν την από τις «αγορές» ανάπτυξη προσδοκιών για τη μη διατηρησιμότητα αυτής της ισοτιμίας. Όμως, οι προσδοκίες δεν αναπτύσσονται στο κενό, αλλά όταν οι «αγορές» ανιχνεύουν αντίφαση στο συνολικό μείγμα της ασκούμενης οικονομικής πολιτικής ή/και ανισορροπίες στην παραγωγική βάση (στις οποίες περιλαμβάνεται ο υψηλός δανεισμός των ημεδαπών επιχειρήσεων σε ξένο νόμισμα). Η συνοχή της εδώ εκτιθέμενης οικονομικής πολιτικής, σε συνδυασμό με το μηχανισμό φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων, αναμένεται να λειτουργήσει αποτρεπτικά ως προς την ανάπτυξη τέτοιων προσδοκιών. Σε κάθε περίπτωση, και αυτό θα πρέπει να τονιστεί, το αποφασιστικό ζήτημα είναι η παραγωγική κινητοποίηση της ελληνικής οικονομίας και, μάλιστα, στην κατεύθυνση της επιλεκτικής διεύρυνσης των εξαγωγών και της υποκατάστασης των εισαγω-

- γών. Εάν αυτό δεν επιτευχθεί, τότε δεν υφίσταται, μακροχρονίως, αποτελεσματικός τρόπος στήριξης της συναλλαγματικής ισοτιμίας, οι μεταβολές της οποίας δεν εκφράζουν, τελικά, παρά μεταβολές της σχέσης ισοδυναμίας ανάμεσα «στην εθνική και στη διεθνή αφηρημένη εργασία» (Marx).
- Ο εν λόγω μηχανισμός κεφαλαιακών φραγμών δεν σχετίζεται, παρά μόνο σε ορισμένες μορφικές πλευρές, με τα ήδη επιβληθέντα, σε δύο περιπτώσεις, «capital controls». Παραβιάζοντας τις καταστατικές αρχές της ΟΝΕ και δημιουργώντας διαφοροποιημένα (μη πλήρως υποκατάστατα μεταξύ τους) ευρώ-νομίσματα, τα «capital controls» επιβλήθηκαν, κατ' αρχήν, για την πάση θυσία διατήρηση εθνικών οικονομιών εντός της EZ. Έτσι, είχαν, ωστόσο, και δύο θετικές επιπτώσεις: σε πείσμα διαφόρων, ποικίλης προέλευσης, «ριζοσπαστικών» ιδεοληφιών, ανέδειξαν, στην πράξη, όχι μόνο το πραγματικό περιεχόμενο και χαρακτήρα της ΟΝΕ αλλά και, έστω υπό στρεβλές συνθήκες, ορισμένα από τα περιθώρια παραγωγικής και καταναλωτικής υποκατάστασης, τα οποία ενέχονται σε όχι ιδιαίτερα αναπτυγμένες και κλυδωνιζόμενες, μάλιστα, ευρωζωνικές οικονομίες.

III.4.3. Πολλαπλές Ισοτιμίες και «Νέμος Προσφοράς-Ζήτησης»

Δεδομένου ότι άνω του 60% του συνολικού εμπορίου της Ελλάδας διεξάγεται, πλέον, με χώρες εκτός της ΟΝΕ, είναι σκόπιμη, έπειτα από την ολοκλήρωση της μετάβασης στο νέο νόμισμα, η από τις εθνικές αρχές παρακολούθηση της συναλλαγματικής ισοτιμίας σε σχέση με ένα αντιστοίχως σταθμισμένο (με βάση τις εισαγωγές από και τις εξαγωγές προς τους κυριότερους

εμπορικούς εταίρους) «καλάθι» αλλοδαπών νομισμάτων. Διότι με αυτόν τον τρόπο λαμβάνεται υπόψη η εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας ως προς το σύνολο των εμπορικών εταίρων και, έτσι, επαυξάνεται η ακρίβεια των απαιτούμενων διορθωτικών κινήσεων.

Μεταξύ αυτών των κινήσεων δεν θα πρέπει να αποκλείεται εκ των προτέρων η εισαγωγή συστήματος «πολλαπλών συναλλαγματικών ισοτιμιών» (βλέπε Kaldor, 1964, και Steedman, 1979a, chs 7 and 10, 1979b, Essay 13), και εν προκειμένω χαμηλών ισοτιμιών (συγχριτικά μικρά ύψη υποτίμησης) για ορισμένα «βασικά», καταναλωτικά και παραγωγικά, εμπορεύματα, ούτως ώστε να προστατευθεί το βιοτικό επίπεδο των μισθωτών και, γενικότερα, να αμβλυνθεί η πληθωριστική πίεση, και, παραλλήλως, υψηλών ισοτιμιών (συγχριτικά μεγάλα ύψη υποτίμησης) για ορισμένα ιδίως εξαγωγικά εμπορεύματα και για τα «μη-βασικά ή πολυτελή» (Sraffa, 1960) εμπορεύματα, ούτως ώστε να ενισχυθούν οι εξαγωγές και να συμπιεσθούν οι μη αναγκαίες για την αναπαραγωγή της εργασιακής δύναμης εισαγωγές, αντιστοίχως.

Το σύστημα «πολλαπλών ισοτιμιών» δύναται να θεωρηθεί ισοδύναμο (i) με αυτοχρηματοδοτούμενο σύστημα δασμών-επιδοτήσεων και (ii) με φόρο σε όρους ημεδαπού νομίσματος, υπό την έννοια ότι, ακόμα και όταν το εμπόριο είναι ισοσκελισμένο, είναι δυνατόν η Κεντρική Τράπεζα να εισπράττει περισσότερο εγχώριο νόμισμα για τις πωλήσεις συναλλαγμάτων από ότι οφείλει να δαπανά για την αγορά του. Το πλεονέκτημά του είναι ότι, εν αντιθέσει με τους φόρους και τους δασμούς, δεν δημιουργεί, τουλάχιστον άμεσα, τριβές μεταξύ κοινωνικών στρωμάτων και εμπορικών εταίρων, αντιστοίχως, ενώ τα κύρια μειονεκτήματά του είναι (i) η σχετική πολυπλοκό-

τητα εφαρμογής¹ και (ii) η δυνητική εκμετάλλευση των διαφορικών τιμών συναλλαγμάτων (*arbitrage*) μέσω φευδών δηλώσεων από τους εμπορευόμενους (και, περαιτέρω, η σύσταση «μαύρης αγοράς» συναλλαγμάτων).

Όσον αφορά, πάντως, στο κατά σειρά τελευταίο μειονέκτημα, το οποίο αμβλύνεται, βεβαίως, στο βαθμό που ενισχύεται ο έλεγχος του εξωτερικού εμπορίου από την ΤτΕ, θα πρέπει να αναφερθεί ότι τα ίδια ισχύουν, κατ' αναλογία, όχι μόνο για τη φοροδιαφυγή και το εξωτερικό λαθρεμπόριο, αλλά και για κάθε είδους παρέμβαση προς επιβολή ανώτατης ή κατώτατης τιμής εμπορεύματος ή ενοικίου (π.χ. για βασικά εμπορεύματα ή για το μισθό, αντιστοίχως) ή, αλλιώς, για κάθε παρεμβολή στο «νόμο προσφοράς-ζήτησης». Και δεν μπορούμε να μην αναγνωρίσουμε ότι, όταν και όποτε (i) όντως υφίστανται «καμπύλες προσφοράς-ζήτησης» για μία αγορά,

1 Για παράδειγμα, αυτός ήταν ένας από τους λόγους που προβλήθηκαν για την μη υιοθέτηση του μεταβατικού συστήματος διπλής ισοτιμίας, το οποίο προτάθηκε από τον Κυριάκο Βαρβαρέσο κατά τις μυστικές εργασίες προετοιμασίας της «αναπροσαρμογής της δραχμής», η οποία και πραγματοποιήθηκε, τελικά, υπό τον Σπυρίδωνα Μαρκεζίνη, τον Απρίλιο του 1953 (εισαγωγή νέας δραχμής και υποτιμημένης κατά 100% ως προς το δολάριο των ΗΠΑ). Ο Βαρβαρέσος (1953) δημοσιοποίησε τις –από 5ης Ιανουαρίου 1952– προτάσεις του έναν μήνα μετά την υποτίμηση, και αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα συνοφίζονται στο ακόλουθο απόσπασμα: «Αν εντός της προσεχούς τριετίας αυξήση [αυξηθεί, υπό το προτεινόμενο διπλό σύστημα – Θ.Μ.] το εθνικόν εισόδημα κατά 15 τοις εκατόν και εξασφαλισθή δικαία συμμετοχή των διαφόρων κοινωνικών τάξεων εις την αύξησην ταύτην, η ειδική τιμή πωλήσεως συναλλαγμάτων διά τα είδη πρώτης ανάγκης θα ηδύνατο να καταργηθή χωρίς τον κίνδυνον να μειωθεί η αγοραστική δύναμις των λαϊκών τάξεων» (σελ. 25).

(ii) η ισορροπία της αγοράς είναι όχι μόνο μοναδική αλλά και οικονομικά σημαντική και ευσταθής και (iii) έπειτα από κάποια διατάραξη, η αγορά αυτο-επανέρχεται σε κατάσταση ισορροπίας με ταχείς ρυθμούς, η νεοφιλελεύθερη θέση, σύμφωνα με την οποία όλες οι προαναφερθείσες παρεμβολές δημιουργούν, τελικά, περισσότερα προβλήματα από όσα φαίνεται να επιλύουν, διακρίνεται από ορισμένη εσωτερική συνέπεια.¹ Ιδιαίτερα περίεργο είναι μόνο το να υποστηρίζεται ενθέρμως τόσο αυτή η θέση όσο και η συμμετοχή –για παράδειγμα– της Ελλάδας στην EZ. Οι μετά το έτος 2002 (στην πραγματικότητα, από τα μέσα της δεκαετίας του 1990) συναλλαγματικές ισοτιμίες του νομίσματος, το οποίο χρησιμοποιεί η ελληνική οικονομία, δεν διαμορφώνονται μέσω βουλησιαρχικής παραβίασης του «νόμου προσφοράς-ζήτησης της –κεφαλαιοκρατικής– οικονομίας»; Τουλάχιστον ως προς αυτό το ζήτημα, τόσο ο Sir Alan Arthur Walters (1990), οικονομικός σύμβουλος της Margaret Thatcher, όσο και ο Milton Friedman (1997) δεν είναι δυνατόν να χαρακτηριστούν αντιφατικοί.

1 Για το ζήτημα των ρυθμών επαναφοράς στην ισορροπία έχει αναπτυχθεί, έπειτα από τη συμβολή του Bródy (1997), μια νέα, αρκετά υποσχόμενη, γραμμή έρευνας, η οποία δεν έχει, ωστόσο, ακόμα καταλήξει σε οριστικά συμπεράσματα (βλέπε Mariolis and Tsoulfidis, 2016a, ch. 6, και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία). Η κεντρική ιδέα είναι ότι, όσο περισσότερο προσομοιάζουν, μεταξύ τους, οι τεχνικές συνθήκες παραγωγής στους διαφόρους οικονομικούς κλάδους, τόσο ταχύτερα το όλο σύστημα αυτο-επανέρχεται στην ισορροπία.

ΣΥΝΟΨΗ

Bisogna pensare profondamente e con immutabile concretezza (una volta per sempre) alla natura dell'Idea, prima di realizzarre il Componimento. [...] Καὶ στὸν ἴδρῳ τὸ δικό γίνε σύ τ' ἀφεντικό.

Η ΝΟΠ βασίζεται στη διαδοχική χρησιμοποίηση τεσσάρων «μοχλών»:

- Νομισματική υποτίμηση στη ζώνη του 30% με 50% και στοχευμένη νομισματική χρηματοδότηση και ανακατανομή δημοσίων δαπανών, υπό τη συνθήκη της επιβολής σταθεροποιητικών-αναπτυξιακά πρωθητικών φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων. Η κεντρική ιδέα για την πλευρά της παραγωγής είναι: μέσω επανάκτησης του ελέγχου των μακροοικονομικών εργαλείων, να ενισχυθούν οι μικροοικονομικές μονάδες.
- ◊ Ο μοχλός της νομισματικής υποτίμησης χρησιμοποιείται για τη μείωση του εξωτερικού ελλείμματος και τη μη επιβάρυνση του δημοσίου ελλείμματος. Δίνει ιδιαίτερη ώθηση στα εμπορεύματα υψηλών εξαγωγικών επιδόσεων-συγκριτικού πλεονεκτήματος όλων των τομέων, ενώ πρέπει να αξιοποιηθεί στον μέγιστο δυνατό βαθμό από τον βιομηχανικό τομέα.

- Ο μοχλός της νομισματικά χρηματοδοτούμενης δημοσιονομικής πολιτικής χρησιμοποιείται για τη μείωση του δημόσιου ελλείμματος και την ελαχιστοποίηση της επιβάρυνσης του εξωτερικού ελλείμματος. Δίνει ώθηση σε εκείνους τους μη εξαγγικούς κλάδους, οι οποίοι δεν είναι ισχυρά εξαρτημένοι από τις εισαγωγές και, ταυτοχρόνως, δημιουργούν ισχυρά πολλαπλασιαστικά αποτελέσματα παραγωγής και απασχόλησης. Ενισχύεται με τη φορολογική πολιτική, η οποία αντεπιδρά θετικά επί των πολιτικών εξαγωγών-εισαγωγών, ανάπτυξης και αναδιανομής του εισοδήματος.
- Δομική μεταβολή, η οποία συνίσταται στο μοχλό της υποκατάστασης εισαγωγών και ανάπτυξης της παραγωγής εμπορευμάτων υψηλής εισοδηματικής ελαστικότητας ζήτησης, και, εν συνεχείᾳ, σε εκείνον της αύξησης της παραγωγικότητας στον πρωτογενή τομέα. Η κεντρική ιδέα για την πλευρά της παραγωγής είναι: μέσω επανάκτησης του ελέγχου (και) των μικροοικονομικών εργαλείων και χρησιμοποίησης των αποτελεσμάτων της προαναφερθείσας ενίσχυσης των μικροοικονομικών μονάδων, να συγχρονιστεί η διατομεακή δομή.

Έπειτα, λοιπόν, ότι το πρόγραμμα πρέπει να περιλαμβάνει δύο σκέλη: το Μεσοχρόνιο, με χρονικό ορίζοντα τα δύο έτη, και, εν συνεχείᾳ, το Μακροχρόνιο, της τάξης των πέντε ετών. Το κατά σειρά πρώτο σκέλος οφείλει να επιλύσει τη διπλή αντίφαση ανάμεσα στην εθνικά ανεξάρτητη οικονομική πολιτική, η οποία δεσμεύεται, ωστόσο, από χρίσιμους παραμένοντες περιορισμούς, διαμορφωμένους κατά την προς και εντός

ONE περίοδο, και στην υποαπασχόληση-αποσάθρωση των παραγωγικών δυνατοτήτων της χώρας. Το δεύτερο σκέλος οφείλει να επιλύσει την αντίθεση ανάμεσα στη σχεδιομετρική διεύρυνση-εκβάθυνση-επιτάχυνση της αναπτυξιακής διαδικασίας και στην οπισθοβατούσα παραγωγική βάση.

Στο Μεσοχρόνιο σκέλος υπάγονται τα εξής:

- Παύση εξωτερικών πληρωμών και αναδιάρθρωση χρέους βάσει του κριτηρίου της «βιωσιμότητάς» του. Υιοθέτηση «ρητρών ανάπτυξης της παραγωγής και εξυπηρέτησης του χρέους».
- Σύσταση μηχανισμού φραγμών στις διεθνείς κινήσεις χρηματικών κεφαλαίων.
- Κλαδική πολιτική αύξησης της παραγωγής και της απασχόλησης εργασίας μέσω νομισματικής υποτίμησης, νομισματικά χρηματοδοτούμενης δημοσιονομικής πολιτικής και, τέλος, φορολογικής πολιτικής.
- Σύσταση αναδραστικού μηχανισμού ελέγχου της εξέλιξης των τιμών («Παρατηρητήριο Τιμών») και πρωτίστως της διάχυσης του πληθωριστικού «κύματος» της υποτίμησης, σε συμφωνία με (i) εκείνην τη διάχυση, η οποία προϋπολογίζεται βάσει των υφιστάμενων τεχνικών συνθηκών παραγωγής και (ii) την ασκούμενη εισοδηματική και φορολογική πολιτική. Απαιτείται, λοιπόν, η από την ΕΛΣΤΑΤ κατασκευή πινάκων «εισροών-εκροών» και «κοινωνικής λογιστικής» («Social Accounting Matrix») πολύ μεγάλων διαστάσεων (της κλίμακας του 10^4) και, επιπλέον, εφοδιασμένων με διακλαδικά στοιχεία αποπληθωριστών, μη-ανταγωνιστικών εισαγωγών, αποσβέσεων, χρόνων περιστροφής κεφαλαίου, παγίου κεφαλαίου

(και βαθμών απασχόλησής του), ετερογενούς εργασίας και συντελεστών έμμεσης φορολογίας και επιδοτήσεων.

- Καταγραφή και έναρξη αξιοποίησης του ορυκτού πλούτου. Επτά δεκαετίες μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και το πόνημα του Μπάτση [(1947) 1977], ο ορυκτός πλούτος της χώρας παραμένει, σύμφωνα με δημοσιεύματα ειδικών, άγνωστος στις εθνικές αρχές.
- Σε συνδυασμό με τις εξαγωγικές επιδόσεις που θα έχουν σημειωθεί, ολοκλήρωση του σχεδιασμού και απαρχές υλοποίησης του δομικού συγχρονισμού της παραγωγικής βάσης. Η ολοκλήρωση του συγχρονισμού αποτελεί το Μακροχρόνιο σκέλος του προγράμματος.

Η ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από έντονο διαφορισμό ανάμεσα στην ισχυρή εξάρτηση από εισαγωγές μεγάλου τμήματος βιομηχανικών εμπορευμάτων, από τη μια πλευρά, και στη συγκέντρωση πλεονεκτημάτων διεθνούς ανταγωνιστικότητας και ευνοϊκών πολλαπλασιαστών ενεργού ζητήσεως σε εμπορεύματα του πρωτογενούς τομέα και, κυρίως, των υπηρεσιών, από την άλλη πλευρά. Απαιτείται, συνεπώς, η εφαρμογή καλώς-διατεταγμένου, συγχρονικά και διαχρονικά, μείγματος οικονομικής πολιτικής, το οποίο θα στοχεύσει, κατ' αρχάς, στην αξιοποίηση της θετικής πλευράς του συστήματος προκειμένου να επιτύχει, τελικά, τη διόρθωση της αρνητικής πλευράς του. Ωστόσο, η πολιτικά εγγυημένη υπαγωγή της χώρας στη ζώνη της υπερ-παγκοσμιοποίησης εγγυάται, με τη σειρά της, ότι τόσο η όντως ασκούμενη πολιτική «օριζόντιας» μείωσης της

ενεργού ζητήσεως όσο και η υποθετική, βερμπαλιστικά υποστηριζόμενη από αριστερίζουσες πλευρές, ακριβώς αντίστροφη πολιτική αδυνατούν να ανακατευθύνουν την ελληνική οικονομία σε τροχιά επαρκούς, πολυκλαδικής και ευσταθούς ανάπτυξης. Διότι η μεν «αιρετική» πολιτική θα ερχόταν, όχι αργά αλλά ταχέως, αντιμέτωπη με την ασθενή διεθνή ανταγωνιστικότητα και τη στενότατη βάση παραγωγής μέσων παραγωγής της ελληνικής οικονομίας, ενώ η δε «օρθόδοξη» πολιτική συστηματικά συρρικνώνει, όχι μόνο κλιμακωτά αλλά και ανισότροπα, τις διαστάσεις αυτής της οικονομίας, μετατρέποντάς την, στην καλύτερη περίπτωση, σε προσάρτημα του ευρωπαϊκού «Βορρά». Μεταξύ, λοιπόν, παραλογισμού και μη υπηρετούσας το ίδιον συμφέρον λογικής πρέπει να προταχθεί ο πανεθνικός-δημοκρατικός σχεδιασμός.

ПАРАРТНМАТА

Παράρτημα I

Οι Βασικές Μακροοικονομικές Σχέσεις

Η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση, S , ορίζεται ως ό,τι απομένει από το Ακαθάριστο Εθνικό Διαθέσιμο Εισόδημα, Y , μετά την αφαίρεση της συνολικής (δημόσιας και ιδιωτικής) τελικής καταναλωτική δαπάνης, C , δηλαδή $S = Y - C$ (I.1). Το Ακαθάριστο Εθνικό Διαθέσιμο Εισόδημα ορίζεται ως το ΑΕΠ συν το άθροισμα των ισοζυγίων διεθνών εισοδημάτων και διεθνών μεταβιβαστικών πληρωμών. Τέλος, το ΑΕΠ ορίζεται ως το άθροισμα: $C + I + TB$, όπου I είναι οι ακαθάριστες επενδύσεις (δημόσιες και ιδιωτικές) ή, αλλιώς, ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου, $C + I$ είναι η ακαθάριστη συνολική δαπάνη της ημεδαπής οικονομίας, και TB είναι το εμπορικό ισοζύγιο (αγαθών και υπηρεσιών) αυτής. Ως εκ τούτων, ισχύει: $Y = C + I + CA$ (I.2), όπου CA είναι το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών, δηλαδή το άθροισμα του εμπορικού ισοζυγίου και των ισοζυγίων διεθνών εισοδημάτων και διεθνών μεταβιβαστικών πληρωμών.

Από τις εξισώσεις (I.1) και (I.2) προκύπτει ότι $S = I + CA$ ή $S - I = CA$ (I.3). Ο όρος $S - I$ εκφράζει το πλεόνασμα (πρόσημο συν) ή έλλειμμα (πρόσημο μείον) του Ακαθάριστου Εθνικού Διαθεσίμου Εισοδήματος της ημεδαπής οικονομίας ως προς την ακαθάριστη συνολική δαπάνη της. Εάν, για παράδειγμα, η ακαθάριστη συνολική δαπάνη υπερβαίνει το Ακαθάριστο Εθνικό Διαθέσιμο Εισόδημα, τότε οι επενδύσεις υπερβαίνουν τις αποταμιεύσεις κατά ύψος το οποίο ισούται με το έλ-

λειμμα του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (και *vice versa*). Το έλλειμμα χρηματοδοτείται με πώληση περιουσιακών στοιχείων της ημεδαπής στην αλλοδαπή. Η πώληση λαμβάνει, γενικά, τις ακόλουθες μορφές: (i) έκδοση ομολόγων, (ii) δάνειο από εμπορικές τράπεζες, (iii) δάνειο από επίσημους διεθνείς οργανισμούς, (iv) ξένες άμεσες επενδύσεις, (v) έκδοση μετοχών και (vi) πώληση συναλλαγματικών διαθεσίμων. Όλες αυτές οι μορφές καταγράφονται στο ισοζύγιο διεθνών χρηματοοικονομικών συναλλαγών, ενώ μόνο οι τρεις πρώτες συνεπάγονται την αύξηση του εξωτερικού χρέους. Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, αυτές οι τρεις μορφές κυριαρχούν ιστορικά και, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 2000-2011 οι ξένες άμεσες επενδύσεις συνέβαλαν κατά λιγότερο από 0,5% στη χρηματοδότηση του ελλείμματος.

Αν και δεν μπορούμε να επιμείνουμε περαιτέρω στην εξίσωση (I.3), η οποία εκτίθεται στα εγχειρίδια Μακροοικονομικής, οφείλουμε να σημειώσουμε ότι αυτή εξίσωση: (i). Δεν ισχύει μόνο σε όρους χρηματικών μεγεθών, όπως συνήθως εννοείται, αλλά και σε όρους υλικών μεγεθών. Στη δεύτερη περίπτωση, η οποία είναι πιο θεμελιώδης και αποκαλυπτική, η εν λόγω εξίσωση έχει διανυσματική μορφή, όπου όχι μόνο το διάνυσμα-στήλη (ή διάνυσμα-γραμμή – είναι θέμα σύμβασης) του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών, αλλά και εκείνα της αποταμίευσης και των επενδύσεων είναι δυνατόν να περιλαμβάνουν και αρνητικές συνιστώσες. (ii). Δεν θεμελώνει σχέσεις αιτιότητας. Δεν είναι δυνατόν να λεχθεί, βάσει μόνο αυτής της εξίσωσης, ότι, για παράδειγμα, το μέγεθος $S - I$ προσδιορίζει το CA ή αντιστρόφως. Η ταυτοποίηση τέτοιων σχέσεων είναι δυνατή μόνο στο

πλαίσιο ενός υποδείγματος προσδιορισμού των τιμών αυτών των τριών μεγεθών. Για παράδειγμα, στο Μαριόλης (2011, Δοκίμια 3 και 9) υποστηρίζεται, για τη γενική περίπτωση, η ύπαρξη σχέσεων «κυκλικής αιτιότητας», ενώ, για την περίπτωση της εντός-ευρώ ελληνικής οικονομίας, η ύπαρξη «βέλους αιτιότητας» από το CA προς το $S - I$. (iii). Δηλώνει ότι είναι αδύνατον να υφίσταται «παγκόσμιο πρόβλημα εξωτερικού χρέους». Διότι, σε παγκόσμια κλίμακα το συνολικό άθροισμα των αγοραπωλησιών περιουσιακών στοιχείων –προφανώς– ισούται με το μηδέν και, επομένως, κάποιες εθνικές οικονομίες είναι πιστωτές, ενώ οι λοιπές είναι οφειλέτες.

Εάν από τα δύο μέλη της εξίσωσης (I.3) αφαιρέσουμε τις αποσβέσεις παγίου κεφαλαίου, D , τότε λαμβάνουμε $S^e = I^e + CA$, όπου $S^e = S - D$, $I^e = I - D$ είναι η καθαρή εθνική αποταμίευση και οι καθαρές επενδύσεις, αντιστοίχως. Στην περίπτωση της ελληνικής οικονομίας και, για παράδειγμα, το έτος 2010, τα σχετικά μεγέθη είχαν, περίπου, ως εξής (σε δισ. ευρώ, και λαμβάνοντας υπόψη διάφορες εκτιμήσεις της ΕΛΣΤΑΤ): $S = 12$, $I = 38$, $CA = -26$, $D = 36$, $S^e = -24$, $I^e = 2$, οπότε, σε απόλυτη τιμή, ο λόγος ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών-καθαρών επενδύσεων ήταν 13 (το έτος 2000 ο λόγος ήταν, περίπου, 1, ενώ οι καθαρές αποταμίευσεις ήταν περί το μείον 0,2).

Η ακαθάριστη εθνική αποταμίευση ισούται με το άθροισμα της ακαθάριστης αποταμίευσης του δημοσίου τομέα, S_g , και του ιδιωτικού τομέα (νοικοκυριών και επιχειρήσεων), S_p , ήτοι $S = S_g + S_p$, ενώ το αντίστοιχο ισχύει για τις ακαθάριστες επενδύσεις, ήτοι $I = I_g + I_p$. Τέλος, η ακαθάριστη αποταμίευση του δημοσίου τομέα ορίζεται ως η διαφορά μεταξύ καθαρών φόρων (άμεσοι και έμμεσοι φόροι μείον το άθροισμα δημοσίων

επιδοτήσεων προς τις επιχειρήσεις και δημοσίων μεταβιβαστικών πληρωμών προς τα νοικοκυριά) και δημοσίων τελικών καταναλωτικών δαπανών. Ως εκ τούτου, η εξίσωση (I.3) γράφεται $(S_g - I_g) + (S_p - I_p) = CA$. Οι εντός παρενθέσεως όροι είναι η αντίστοιχη διαφορά μεταξύ Ακαθάριστου Διαθεσίμου Εισοδήματος του κάθε τομέα και ακαθάριστης συνολικής δαπάνης του. Αρνητικό πρόσημο όρου δηλώνει έλλειμμα τομέα, το οποίο χρηματοδοτείται με πώληση περιουσιακών στοιχείων στον άλλο τομέα ή/και στην αλλοδαπή. Προφανώς, για την παγκόσμια οικονομία ισχύει: $(S_g - I_g) + (S_p - I_p) = 0$, και έπειτα, επομένως, ότι είτε ο ιδιωτικός τομέας είναι πλεονασματικός και, άρα, δανείζει τον δημόσιο τομέα είτε, αντιστρόφως, ο δημόσιος τομέας δανείζει τον ιδιωτικό τομέα, ο οποίος είναι, επομένως, ελλειμματικός. Όσοι αναγόρευσαν (και αναγορεύουν), εκ των υστέρων, την προ-«κρίση» Ελλάδα σε «τελευταία φοιτική δημοκρατία», μάλλον προκειμένου να προπαγανδίσουν την πάση θυσία αποδοχή των «μνημονιακών πολιτικών», όχι μόνο είναι μονοσήμαντα υπέρ της κατά σειρά δεύτερης περίπτωσης ανά εθνική κεφαλαιοκρατική οικονομία (άραγε, γιατί;), αλλά και δεν φαίνεται να έχουν πληροφορηθεί ότι, κατά την περίοδο ακμής της μη-κεφαλαιοκρατικής Ένωσης Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών (και, ήδη, από τα τέλη της δεκαετίας του 1920-αρχές της δεκαετίας του 1930), ίσχυε, εκεί, αυτή η περίπτωση. Κατά τα λοιπά, βεβαίως, ούτε έχασαν χρόνο με το να παραθέσουν τα «επιτεύγματα» των πολιτικών, οι οποίες εφαρμόστηκαν προς «μεταρρύθμιση» εκείνης της Ένωσης.

Το έτος 2010 τα σχετικά μεγέθη της ελληνικής οικονομίας είχαν, περίπου, ως εξής (σε δισ. ευρώ): $S_g = -18$,

$I_g = 7$, $I_p = 31$, οπότε και οι δύο τομείς ήταν ελλειμματικοί, πράγμα το οποίο ίσχυε για όλη την περίοδο 1998-2011. Κατά την περίοδο 2006-2011, τα ελλείμματα του ελληνικού ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών (όπως και των άλλων ελλειμματικών χωρών της EZ) χρηματοδοτήθηκαν, σε μεγάλο βαθμό και υπό μορφή ιδιάζοντος-ασαφούς δανεισμού, μέσω του λογαριασμού TARGET2 του Ευρωσυστήματος. Αυτός ο λογαριασμός τηρείται στην Τράπεζα της Ελλάδας (ΤτΕ), και παρουσίασε αύξηση του χρεωστικού υπολοίπου του κατά 98 δισ. ευρώ (69 δισ. ευρώ κατά την περίοδο 2009-2011). Έτσι, στα μέσα του 2012, οι πιστώσεις της γερμανικής Κεντρικής Τράπεζας προς το Ευρωσύστημα ήταν άνω των 720 δισ. ευρώ, ενώ οι οφειλές της ΤτΕ ήταν περί τα 100 δισ. ευρώ, της ιταλικής ΚΤ περί τα 270 δισ. ευρώ και της ισπανικής ΚΤ περί τα 400 δισ. ευρώ. Τέλος, το έτος 2014 τα μεγέθη αποταμιεύσεων-επενδύσεων της ελληνικής οικονομίας είχαν, περίπου, ως εξής (σε δισ. ευρώ): $S = 13$, $I = 21$, $CA = -8$, $S_g = -2$, $S_p = 15$, $I_g = 7$, $I_p = 14$, $D = 32$, $S^n = -19$, $I^n = -11$. Έπειτα, λοιπόν, ότι η συμπίεση του ελλείμματος του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών συμβάδισε με την άσκηση ισχυρά συσταλτικής δημοσιονομικής πολιτικής (αύξηση των ακαθάριστων αποταμιεύσεων του δημοσίου τομέα κατά 89% ως προς το έτος 2010) και την εκτεταμένη μείωση των ακαθάριστων επενδύσεων του ιδιωτικού τομέα (κατά 55% ως προς το έτος 2010).

Παράρτημα II

Στατιστικά Στοιχεία και Δείκτες Δαπάνης και Εξωτερικού Τομέα

Στον Πίνακα III.1 δίνεται η ονοματολογία των 63 εμπορευμάτων του SUT της ελληνικής οικονομίας, για το έτος 2010, ο οποίος διατίθεται από την EUROSTAT (<http://epp.eurostat.ec.europa.eu>). Με το σύμβολο «*» (δηλώνονται εκείνα τα εμπορεύματα τα οποία ούτε εσάγονται ούτε εξάγονται. Σημειώνεται, ωστόσο, ότι τα εμπορεύματα 36 («Υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης») και 52 («Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και κρατήσεων και άλλες συναφείς υπηρεσίες»), τα οποία σχετίζονται με τουριστικές δραστηριότητες, εμφανίζουν μηδενικές εισαγωγές και εξαγωγές λόγω του ότι στους SUTs οι ταξιδιωτικές πληρωμές και εισπράξεις καταγράφονται αθροιστικά και, άρα, δεν κατανέμονται στα διάφορα εμπορεύματα της οικονομίας. Οι εισαγωγές-πληρωμές (εξαγωγές-εισπράξεις) που δεν κατανέμονται αποτελούν το 3,0% (το 19,5%) του συνόλου των εισαγωγών (εξαγωγών) της οικονομίας.

Πρωτογενούς παραγωγής είναι τα εμπορεύματα 1 έως και 3. Βιομηχανικά είναι τα εμπορεύματα 4 έως και 27: (i) το εμπόρευμα 4 αντιστοιχεί στα «Ορυχεία και Λατομεία», (ii) τα εμπορεύματα 5 έως και 23 ανήκουν στη «Μεταποίηση», (iii) το εμπόρευμα 24 στην «Ενέργεια», (iv) τα εμπορεύματα 25 και 26 στην «Παροχή Νερού και Διαχείριση Αποβλήτων», και (v) το εμπόρευ-

μα 27 στις «Κατασκευές». Τέλος, τα εμπορεύματα 28 έως και 63 αφορούν «Υπηρεσίες», ενώ τα εμπορεύματα 54 έως και 57 είναι εκείνα τα οποία έχουν κατ' εξοχήν σχέση με τον «Δημόσιο Τομέα». Ας σημειωθεί ότι σε αυτά τα τέσσερα τελευταία εμπορεύματα περιλαμβάνονται, αντιστοίχως, τα εξής: (i) δημόσια διοίκηση και άμυνα, υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση, κρατική διοίκηση, οικονομική και κοινωνική πολιτική και παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο, (ii) προσχολική, σχολική και ανώτερη εκπαίδευση, (iii) νοσοκομειακές δραστηριότητες και δραστηριότητες άσκησης ιατρικών και οδοντιατρικών επαγγελμάτων και (iv) δραστηριότητες νοσοκομειακής φροντίδας με παροχή καταλύματος, παροχή φροντίδας σε άτομα με νοητική υστέρηση, ψυχικές διαταραχές και χρήση ουσιών, φροντίδα σε ηλικιωμένους, άτομα με αναπηρίες κ.ά.

Πίνακας ΗΙ.1

A/A	Εμπόρευμα
1	Προϊόντα φυτικής και ζωικής παραγωγής, θήρας και συναφών δραστηριοτήτων
2	Προϊόντα δασοκομίας, υλοτομίας
3	Προϊόντα αλιείας και υδατοκαλλιέργειας
4	Προϊόντα εξορυκτικής και λατομικής δραστηριότητας
5	Τρόφιμα, ποτά και προϊόντα καπνού
6	Κλωστοϋφαντουργικά προϊόντα, είδη ένδυσης, γουναρικά και είδη δέρματος
7	Προϊόντα ξύλου (εκτός των επίπλων), είδη καλαθοποιίας και σπαρτοπλεκτικής
8	Προϊόντα χαρτιού
9	Έκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων

10	Παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου
11	Χημικές ουσίες και προϊόντα
12	Βασικά φαρμακευτικά προϊόντα και σκευάσματα
13	Προϊόντα από ελαστικό (καουτσούκ) και πλαστικές ύλες
14	Άλλα προϊόντα μη μεταλλικών ορυκτών
15	Βασικά μέταλλα
16	Μεταλλικά προϊόντα (εκτός μηχανημάτων)
17	Ηλεκτρονικό υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα
18	Ηλεκτρολογικός εξοπλισμός
19	Μηχανήματα και είδη εξοπλισμού π.δ.κ.α.
20	Μηχανοκίνητα οχήματα, ρυμουλκούμενα και ημιρυμουλκούμενα οχήματα
21	Λοιπός εξοπλισμός μεταφορών
22	Έπιπλα και προϊόντα λοιπών μεταποιητικών δραστηριοτήτων
23*	Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού
24	Ηλεκτρικό ρεύμα, φυσικό αέριο, ατμός και κλιματισμός
25*	Φυσικό νερό, υπηρεσίες επεξεργασίας και παροχής νερού
26	Υπηρεσίες συλλογής, επεξεργασίας και διάθεσης απορριμμάτων, ανάκτησης υλικών, εξυγίανσης και άλλες υπηρεσίες διαχείρισης αποβλήτων
27	Κατασκευές
28	Υπηρεσίες χονδρικού και λιανικού εμπορίου και υπηρεσίες επισκευής μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών
29	Υπηρεσίες χονδρικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών
30	Υπηρεσίες λιανικού εμπορίου εκτός των μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσικλετών
31	Υπηρεσίες χερσαίων μεταφορών και μεταφορών μέσω αγωγών
32	Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών
33	Υπηρεσίες αεροπορικών μεταφορών
34	Υπηρεσίες αποθήκευσης και υποστήριξης των μεταφορών

35	Ταχυδρομικές και ταχυμεταφορικές υπηρεσίες
36*	Υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης
37	Εκδοτικές υπηρεσίες
38	Υπηρεσίες παραγωγής κινηματογραφικών ταινιών, βίντεο, τηλεοπτικών προγραμμάτων, ηχογραφήσεων, μουσικών εκδόσεων, προγραμματισμού και τηλεοπτικών εκπομπών
39	Τηλεπικοινωνιακές υπηρεσίες
40	Υπηρεσίες προγραμματισμού ηλεκτρονικών υπολογιστών, παροχής συμβουλών και άλλων συναφών δραστηριοτήτων, και υπηρεσίες πληροφοριών
41	Χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, με εξαίρεση τις ασφαλιστικές δραστηριότητες και τα συνταξιοδοτικά προγράμματα
42	Υπηρεσίες ασφαλιστικών, αντασφαλιστικών και συνταξιοδοτικών ταμείων, εκτός από την υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση
43*	Υπηρεσίες συναφείς προς τις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες και τις ασφαλιστικές δραστηριότητες
44*	Υπηρεσίες διαχείρισης ακίνητης περιουσίας
45	Νομικές και λογιστικές υπηρεσίες και υπηρεσίες κεντρικών γραφείων και παροχής συμβουλών διαχείρισης
46	Αρχιτεκτονικές και μηχανολογικές υπηρεσίες και υπηρεσίες τεχνικών δοκιμών και αναλύσεων
47	Υπηρεσίες επιστημονικής έρευνας και ανάπτυξης
48	Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς
49	Άλλες επαγγελματικές, επιστημονικές και τεχνικές υπηρεσίες και κτηνιατρικές υπηρεσίες
50	Υπηρεσίες ενοικίασης και εκμίσθωσης
51*	Υπηρεσίες απασχόλησης
52*	Υπηρεσίες ταξιδιωτικών πρακτορείων, γραφείων οργανωμένων ταξιδιών και κρατήσεων και άλλες συναφείς υπηρεσίες
53	Υπηρεσίες προστασίας και έρευνας, υπηρεσίες σε κτίρια και εξωτερικούς χώρους, διοικητικές υπηρεσίες γραφείου, γραμματειακή υποστήριξη και άλλες υπηρεσίες υποστήριξης επιχειρήσεων

54*	Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας, υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης
55	Υπηρεσίες εκπαίδευσης
56	Υπηρεσίες ανθρώπινης υγείας
57*	Υπηρεσίες κοινωνικής μέριμνας
58	Υπηρεσίες δημιουργικές, τέχνης και διασκέδασης, υπηρεσίες βιβλιοθηκών, αρχειοφυλακείων, μουσείων και άλλων πολιτιστικών υπηρεσιών, υπηρεσίες τυχερών παιχνιδιών και στοιχημάτων
59	Αθλητικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διασκέδασης και ψυχαγωγίας
60*	Υπηρεσίες οργανώσεων
61	Υπηρεσίες επισκευής ηλεκτρονικών υπολογιστών και ειδών ατομικής ή οικιακής χρήσης
62	Άλλες προσωπικές υπηρεσίες
63*	Υπηρεσίες νοικοκυριών ως εργοδοτών, μη διακριτά αγαθά και υπηρεσίες που παράγονται από νοικοκυριά για ιδία χρήση

Όσον αφορά τα χρησιμοποιούμενα στατιστικά στοιχεία και τους δείκτες δαπάνης και εξωτερικού τομέα, αναφέρονται τα εξής:

- Το έτος 2010, όπου αρχίζει να εφαρμόζεται μια ισχυρά συσταλτική οικονομική πολιτική, τα ελλείμματα του κρατικού προϋπολογισμού και του ισοζυγίου τρεχουσών συναλλαγών ήταν στο 11,1% και 10,1% της ΑΕΠ, αντιστοίχως (σύμφωνα με στοιχεία της ΤτΕ). Το δημόσιο χρέος ήταν στο 146% του ΑΕΠ, η «καθαρή διεθνής επενδυτική θέση» στο μείον 97,9%, και η καθαρή εθνική αποταμίευση ήταν μείον 24 δισ. ευρώ ή 13% του καθαρού εθνικού διαθέσιμου εισοδήματος (σύμφωνα με στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ). Τέλος, το ποσοστό ανεργίας ήταν στο 12,7%. Επομένως,

νως, εκείνο το έτος είναι μάλλον αντιπροσωπευτικό για την ανίχνευση των διαφροών στον εξωτερικό τομέα, και σίγουρα, πάντως, δεν είναι αντιπροσωπευτικά τα έτη 2014 ή 2015, όπου η οικονομία έχει ήδη συρρικνωθεί θεαματικά, τα οποία ορισμένοι (ιδίως «εξ αριστερών!») επιθυμούν να χρησιμοποιούν, τώρα τελευταία, ως έτη αναφοράς. Από αυτό δεν έπεται, βεβαίως, ότι η έρευνα δεν θα πρέπει να επεκταθεί και προς τις δύο χρονικές διευθύνσεις (αν και, μέχρι στιγμής, ο πιο πρόσφατος, διαθέσιμος SUT είναι αυτός του έτους 2011).

- Ως φυσική μονάδα μέτρησης κάθε εμπορεύματος επιλέγεται εκείνη η ποσότητά του, της οποίας η τιμή αγοράς ισούται με μία (1) νομισματική μονάδα (1 εκατομμύριο ευρώ).
- Ως γνωστόν, για κάθε εμπόρευμα i , εκ των εξήντα τριών εμπορευμάτων του συστήματος, $i = 1, 2, \dots, 63$, ισχύει: $X_i = IC_i + C_i + I_i + EX_i - IM_i$, όπου X_i είναι η ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή, IC_i η ενδιάμεση ανάλωση, C_i η τελική καταναλωτική δαπάνη (δημόσια και ιδιωτική), I_i ο ακαθάριστος σχηματισμός κεφαλαίου (ακαθάριστος σχηματισμός παγίου κεφαλαίου και μεταβολές αποθεμάτων), EX_i οι εξαγωγές, και IM_i οι εισαγωγές σε εμπόρευμα i . Το άθροισμα $IC_i + C_i + I_i$ είναι η συνολική δαπάνη της ημεδαπής οικονομίας (νοικοκυριών, επιχειρήσεων και δημοσίου τομέα) σε εμπόρευμα i , ενώ το μέγεθος $EX_i - IM_i$ είναι η δαπάνη για καθαρές εξαγωγές (ή, αλλιώς, το εμπορικό ισοζύγιο) σε εμπόρευμα i . Τέλος, το μέγεθος $X_i - IC_i$ είναι η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία σε εμπόρευμα i . Διαιρώντας και τα δύο μέλη της ως άνω εξίσωσης με το X_i , λαμβάνουμε: $1 = \Delta EA_i + \Delta TK_i$,

- + ΔΣΚ_i + ΔΕΞ_i - ΔΕΙΣ_i, δηλαδή τους δείκτες ενδιάμεσης ανάλωσης, τελικής κατανάλωσης, ακαθάριστού σχηματισμού κεφαλαίου, εξαγωγών και εισαγωγών, αντιστοίχως, για το εμπόρευμα *i*. Όταν ο ΔΕΑ_i (%) είναι μεγαλύτερος του 100%, η ακαθάριστη προστιθέμενη αξία της οικονομίας σε εμπόρευμα *i* είναι αρνητική. Τέλος, οι ΔΕΞ_i, ΔΕΙΣ_i, δύνανται να θεωρηθούν –χονδρικοί ή προσεγγιστικοί– δείκτες εξαγωγικής επίδοσης («*export performance*») και εισαγωγικής διεύδυνσης («*import penetration*»), αντιστοίχως.
- Η σε δεδομένη χρονική στιγμή ισχύουσα τιμή των προαναφερθέντων πέντε δεικτών δαπάνης καθίσταται γνωστή στην/στον παρατηρητή μέσω ενός αριθμητικού πηλίκου, αλλά δεν εξαρτάται από τις τιμές του διαιρέτη και διαιρετέου.¹ Αυτιθέτως, εξαρτάται από χαρακτηριστικά του συστήματος και του περιβάλλοντός του, δηλαδή από παραμέτρους των ίτεχνικών συνθηκών παραγωγής και της συμπεριφοράς των οικονομικών υποκειμένων, καθώς και από την αλληλεπίδραση μεταξύ αυτών των χαρακτηριστικών. Επομένως, μεταβάλλεται μόνο συνεπεία –εκούσιων ή ακούσιων– δομικών ή/και συγχυριακών μεταβολών του συστήματος ή/και του περιβάλλοντός του. Για παράδειγμα, μία παρατηρούμενη μείωση του ΔΕΑ_i εκφράζει, σταθερών όλων των άλλων, μια αύξηση της

¹ Όπως ακριβώς, για παράδειγμα, η χωρητικότητα ενός επίπεδου πυκνωτή δεν εξαρτάται από το ηλεκτρικό φορτίο του και τη διαφορά δυναμικού μεταξύ των οπλισμών του, αν και ορίζεται ως το σταθερό πηλίκο μεταξύ των τιμών αυτών των δύο μεγεθών. Η χωρητικότητα ενός επίπεδου πυκνωτή εξαρτάται ευθέως από το εμβαδόν της επιφάνειας των οπλισμών του και αντιστρόφως από την απόσταση μεταξύ αυτών.

- «παραγωγικότητας του κεφαλαίου» στην ημεδαπή οικονομία, ενώ μια ανατίμηση του αλλοδαπού νομίσματος ενδέχεται να οδηγήσει (και υπό ορισμένους όρους πράγματι οδηγεί) σε αύξηση του μεγέθους ΔΕΞ_i-ΔΕΙΣ_i, και, άρα, σε βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου ανά μονάδα ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής. Το τελευταίο ενδέχεται να συμβεί και όταν, συνεπεία μεταβολής της ποιότητας των παραγομένων εμπορευμάτων, αυξάνεται (μειώνεται) η ελαστικότητα ζήτησης εξαγωγών (εισαγωγών) ως προς το άλλοδαπό (ημεδαπό) εισόδημα.
- Τώρα, επικεντρωνόμαστε στον εξωτερικό τομέα του συστήματος (για τις αποδείξεις των ακολούθων προτάσεων, βλέπε Μαριόλης, 2016β, Παράρτημα II). Για κάθε ένα εμπόρευμα ισχύει, επίσης, ότι (λάβε υπόψη και το Παράρτημα I του παρόντος): $S_i = I_i + EX_i - IM_i$, όπου το μέγεθος S_i εκφράζει την ακαθάριστη εγχώρια αποταμίευση σε εμπόρευμα *i*. Διαιρώντας αυτήν την εξίσωση με το X_i , λαμβάνουμε το δείκτη ακαθάριστης εγχώριας αποταμίευσης (ΔΑΑ) για αυτό το εμπόρευμα, ήτοι $\Delta AA_i = S_i/X_i$. Η εκτίμηση του αντίστοιχου δείκτη καθαρής αποταμίευσης θα είχε, προφανώς, επιπρόσθετη σημασία, αλλά δεν είναι εφικτή, διότι δεν διατίθενται στατιστικά στοιχεία για τις ανά εμπόρευμα αποσβέσεις.
 - Ως δείκτη «τυποποιημένου εμπορικού ισοζυγίου» για το εμπόρευμα *i*, εισάγουμε το μέγεθος: $\Delta EI_i = (EX_i - IM_i)/(EX_i + IM_i)$, το οποίο λαμβάνει τιμές μεταξύ -100% (όταν $EX_i = 0$, δηλαδή το εμπόρευμα δεν εξάγεται) και +100% (όταν $IM_i = 0$, δηλαδή το εμπόρευμα δεν εισάγεται).
 - Για τον προσδιορισμό του «αποκαλυπτόμενου

πλεονεκτήματος ή μειονεκτήματος» δεν χρησιμοποιούμε τον συνήθη «δείκτη Balassa», αλλά ορισμένη παραλλαγή εκείνων των δεικτών οι οποίοι έχουν προταθεί από το *Centre d'études prospectives et d'informations internationales (CEPII)* και συνυπολογίζουν τις εξαγωγές-εισαγωγές για κάθε εμπόρευμα σε σχέση με εκείνες της συνολικής οικονομίας (σχετικά, βλέπε Lautsen, 1998). Συγκεκριμένα, χρησιμοποιούμε το δείκτη: $\Delta\text{ASPI}_i = \alpha_i (\Delta\text{EI}_i - \Delta\text{EI}_{\Sigma})$, όπου $\alpha_i = 2(\text{EX}_i + \text{IM}_i)/(\text{EX} + \text{IM})$ είναι ένας καθαρά συμβατικός συντελεστής στάθμισης, το EX (το IM) παριστά το ευθύ άθροισμα όλων των EX_i (όλων των IM_i), και $\Delta\text{EI}_{\Sigma} = (\text{EX} - \text{IM})/(\text{EX} + \text{IM})$ είναι ο δείκτης τυποποιημένου εμπορικού ισοζυγίου του δύο συστήματος. Εκ κατασκευής, ο ΔASPI_i (%) λαμβάνει τιμές μεταξύ -100% και +100%, ενώ το ευθύ άθροισμα των τιμών όλων των ΔASPI_i ισούται με το μηδέν. Ειδικότερα, το περιεχόμενο του ΔASPI_i είναι το εξής: έστω ότι οι εξαγωγές σε όλα τα παραγόμενα εμπορεύματα αυξάνονται κατά το ίδιο ποσοστό, ενώ οι εισαγωγές παραμένουν αμετάβλητες (ή, εναλλακτικά, ότι όλες οι εισαγωγές μειώνονται κατά το ίδιο ποσοστό, ενώ οι εξαγωγές παραμένουν αμετάβλητες). Εάν το εμπορικό ισοζύγιο ενός εμπορεύματος βελτιωθεί λιγότερο (περισσότερο) από ότι το εμπορικό ισοζύγιο της συνολικής οικονομίας, τότε η τιμή του δείκτη είναι θετική (αρνητική) και, έτσι, λέγεται ότι αυτό το εμπόρευμα εμφανίζει «αποκαλυπτόμενο συγκριτικό πλεονέκτημα (μειονέκτημα)». Για μια πρόσφατη, αναλυτική μελέτη της ελληνικής οικονομίας (2000-2014) βάσει του «δείκτη Balassa» (και παραλλαγών του) καθώς και διαφορετικής, από ότι εδώ, φύσης

- πρωτογενών στατιστικών δεδομένων, βλέπε Κωνσταντανακοπόύλου (2015, κεφ. 4). Τα γενικά, συμπεράσματα εκείνης της μελέτης δεν φαίνεται, ωστόσο, να έχουν ουσιώδεις διαφορές με τα δικά μας.
- Ο χρησιμοποιούμενος «δείκτης ενδοεμπορευματικού εμπορίου» (ΔENE) είναι ο συνήθης «δείκτης Grubel-Lloyd», ήτοι $\Delta\text{ENE}_i = 1 - \text{Απόλυτη Τιμή του } \Delta\text{EI}_i$. Έκ κατασκευής, ο ΔENE_i (%) λαμβάνει τιμές μεταξύ 0% (όταν $\text{EX}_i = 0$ ή $\text{IM}_i = 0$, δηλαδή το εμπόριο είναι πλήρως διαεμπορευματικό) και 100% (όταν $\text{EX}_i = \text{IM}_i$, δηλαδή το εμπόριο είναι πλήρως ενδοεμπορευματικό).
 - Ο «δείκτης αυτάρκειας» (ΔA) ενός εμπορεύματος ορίζεται ως ο λόγος της ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής σε αυτό το εμπόρευμα προς τη συνολική δαπάνη της οικονομίας στο ίδιο εμπόρευμα, ήτοι $X_i / (IC_i + C_i + I_i) = X_i / (X_i + \text{IM}_i - \text{EX}_i)$ ή, διαιρώντας αριθμητή και παρονομαστή με το X_i , $1/(1 + \Delta\text{EI}_i - \Delta\text{EE}_i)$. Εκφράζει, επομένως, το βαθμό στον οποίο η συνολική δαπάνη καλύπτεται από την ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή. Η αριθμητική τιμή του δείκτη δηλώνει κατά πόσον μεταβάλλεται η ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή σε ένα εμπόρευμα συνεπεία μεταβολής της συνολικής δαπάνης της ημεδαπής οικονομίας στο ίδιο εμπόρευμα κατά μία μονάδα. Άρα, όταν η τιμή του ΔA (%) είναι μεταξύ 0% και 100%, η εν λόγω αύξηση είναι μικρότερη της μίας μονάδας.
 - Ο «δείκτης συνολικής εξάρτησης από εισαγωγές» (ΔSE) ενός εμπορεύματος ορίζεται ως ο λόγος των εισαγωγών της οικονομίας σε αυτό το εμπόρευμα προς τη συνολική δαπάνη της οικονομίας στο ίδιο εμπόρευμα, ήτοι $\text{IM}_i / (X_i + \text{IM}_i - \text{EX}_i)$ ή $\Delta\text{EI}_i / (1 +$

- ΔΕΙΣ_i – ΔΕΞ_i). Με –υποθετικά– αμετάβλητες τις εξαγωγές της οικονομίας σε ένα εμπόρευμα, η επίπτωση που έχει στην ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή αυτού του εμπορεύματος μια μεταβολή της συνολικής δαπάνης της οικονομίας στο ίδιο εμπόρευμα είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μικρότερη είναι η ισχύουσα τιμή του δείκτη. Συγκεκριμένα, η επίπτωση ισούται με: 100 – ΔΣΕ (%) .
- Ο «δείκτης εξάρτησης των μέσων παραγωγής από εισαγωγές» (ΔΕΜΠ) ενός εμπορεύματος ορίζεται ως ο λόγος των εισαγωγών της οικονομίας σε αυτό το εμπόρευμα προς τη δαπάνη της οικονομίας για ενδιάμεση ανάλωση και ακαθάριστο σχηματισμό κεφαλαίου (δηλαδή, για μέσα παραγωγής) στο ίδιο εμπόρευμα, ήτοι $IM_i/(X_i + IM_i - EX_i - C_i)$ ή $\Delta EIS_i/(1 + \Delta EIS_i - \Delta EE_i - \Delta TK_i)$. Με –υποθετικά– αμετάβλητες την συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη και τις εξαγωγές της οικονομίας σε ένα εμπόρευμα, η επίπτωση που έχει στην ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή αυτού του εμπορεύματος μια μεταβολή της δαπάνης της οικονομίας σε μέσα παραγωγής στο ίδιο εμπόρευμα είναι τόσο μεγαλύτερη όσο μικρότερη είναι η ισχύουσα τιμή του δείκτη. Συγκεκριμένα, η επίπτωση ισούται με: 100 – ΔΕΜΠ (%).
 - Όταν (αλλά όχι μόνο όταν) οι εξαγωγές σε ένα εμπόρευμα είναι μικρότερες της ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής του, δηλαδή όταν ο ΔΕΞ_i (%) είναι μικρότερος του 100%, τότε: (i) Ο ΔΑ_i (%) είναι θετικός και λαμβάνει τιμές μικρότερες ή μεγαλύτερες του 100% αναλόγως του εάν το εμπορικό ισοζύγιο αυτού του εμπορεύματος είναι ελλειμματικό ή πλεονασματικό, αντιστοίχως. (ii). Ο ΔΣΕ_i (%) λαμβάνει τιμές

μικρότερες του 100%. (iii). Ο ΔΣΕ_i είναι μικρότερος ή ίσος του ΔΕΜΠ.

- Η παρούσα μελέτη των δαπανών και του εξωτερικού τομέα μπορεί και πρέπει να συμπληρωθεί, ούτως ώστε να γίνει εμπορευματολογικά πιο λεπτομερής, διά της χρήσης πρωτογενών στοιχείων της *Standard International Trade Classification* της *UNCTAD*.

Τέλος, οι αριθμητικές τιμές (%) των πέντε δεικτών των δαπανών δίνονται στον Πίνακα ΗΙΙ.2, ενώ εκείνες των επτά δεικτών του εξωτερικού τομέα δίνονται στον Πίνακα ΗΙΙ.3. Όταν δεν απαιτήθηκε μεγαλύτερη ακρίβεια, οι στρογγυλοποιήσεις έγιναν στο πρώτο δεκαδικό φηφίο και αυτό συνεπάγεται ορισμένες αποκλίσεις από τις εξισώσεις, οι οποίες διέπουν τις σχέσεις ανάμεσα στους δείκτες.

Πίνακας ΗΙΙ.2

Οι δείκτες (%) των συστατικών στοιχείων της ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής – έτος 2010

i	Δαπανών ημεδαπής οικονομίας			Δαπανών εξωτερικού τομέα	
	ΔΕΑi	ΔΤΚi	ΔΣΚi	ΔΕΞi	ΔΕΙΣi
1	58,7	41,6	1,8 [0,9]	12,9	15,0
2	38,7	75,9	-0,1 [1,4]	4,7	19,1
3	28,3	50,2	1,3 [0]	28,1	7,8
4	714,3	0	-3,7 [0]	12,3	622,9
5	23,8	96,8	0,3 [0]	9,4	30,3
6	39,4	207,9	-24,5 [0]	36,8	159,6
7	113,6	3,4	0,9 [0,6]	3,0	20,9
8	106,5	57,9	19,2 [0]	10,7	94,4
9	93,0	2,5	5,1 [0]	0,2	0,8

10	52,7	59,5	1,7 [0]	24,5	38,4
11	168,1	104,2	1,8 [0]	41,8	215,9
12	102,8	194,3	-11,1 [0]	40,7	226,7
13	117,7	23,5	-0,1 [0]	23,9	64,9
14	101,1	10,1	-0,6 [0]	10,8	21,4
15	98,3	0,1	-1,6 [0]	43,3	40,1
16	102,0	18,4	15,9 [4,0]	6,1	42,4
17	373,3	227,3	1178,0 [1145,8]	0	1678,7
18	79,2	49,8	31,7 [31,0]	64,6	125,3
19	25,0	3,0	226,4 [225,7]	42,2	196,6
20	81,6	364,7	215,0 [194,3]	11,8	573,0
21	62,4	159,9	1231,7 [1213,6]	252,0	1606,0
22	72,0	98,8	45,0 [42,7]	10,0	125,8
23	93,8	1,5	4,7 [7,8]	0	0
24	56,0	57,3	0 [0]	2,1	15,4
25	54,6	45,4	0 [0]	0	0
26	76,2	35,7	0 [0]	9,2	21,1
27	13,6	4,7	80,6 [84,6]	2,3	1,1
28	32,3	54,1	6,9 [6,6]	6,6	0
29	39,9	40,7	9,9 [9,4]	9,5	0
30	40,2	40,5	9,9 [9,4]	9,4	0
31	27,6	71,8	0 [0]	2,8	2,2
32	2,2	2,0	0 [0]	96,2	0,4
33	37,1	57,9	0 [0]	17,8	12,9
34	280,7	13,6	0 [0]	27,4	221,8
35	96,5	4,3	0 [0]	1,1	1,8
36	11,8	88,2	0 [0]	0	0
37	36,5	54,3	19,2 [19,2]	3,9	14,0
38	54,6	42,1	12,3 [12,4]	4,9	13,9
39	46,4	54,7	0 [0]	3,1	4,3
40	62,3	1,1	39,3 [39,3]	16,9	19,6
41	83,2	27,2	0 [0]	3,1	13,5
42	60,3	66,5	0 [0]	15,5	42,3

43	96,3	3,7	0 [0]	0	0
44	22,5	77,0	0,5 [0,5]	0	0
45	89,9	6,3	5,9 [5,9]	3,9	6,0
46	88,7	12,0	0 [0]	2,2	2,9
47	54,5	51,6	0 [0]	12,2	18,3
48	99,5	0	0 [0]	4,3	3,8
49	87,0	15,0	0 [0]	6,7	8,7
50	86,8	22,4	0 [0]	3,3	12,5
51	99,6	0,7	0 [0]	0	0
52	42,9	57,1	0 [0]	0	0
53	93,4	6,9	0 [0]	1,2	1,5
54	0,0	100	0 [0]	0	0
55	1,9	98,0	0 [0]	0,2	0,1
56	2,2	97,7	0 [0]	0,3	0,2
57	4,3	95,7	0 [0]	0	0
58	32,0	70,3	0 [0]	0,6	3,0
59	58,4	42,0	0 [0]	0,2	0,6
60	6,1	93,9	0 [0]	0	0
61	39,8	61,3	0 [0]	4,4	5,5
62	1,4	98,6	0 [0]	0	0,0003
63	0,1	99,9	0 [0]	0	0
AM	77,2	59,1	49,6 [48,5]	15,3	101,2
	(42,0)	(56,3)	(10,2 [10,3])	(10,7)	(19,3)
SD	101,6	64,0	214,8 [210,2]	35,0	304,2
CV	1,3	1,1	4,3 [4,3]	2,3	3,0

Σημειώσεις: (i). Οι έντονες και διακεκομμένες οριζόντιες γραμμές δηλώνουν τους τομείς, υποτομείς και κλάδους της οικονομίας, όπως αυτοί ορίστηκαν στα προαναφερθέντα. (ii). Στην τέταρτη στήλη του πίνακα, οι εντός αγχυλών αριθμοί αντιστοιχούν στον ακαθάριστο σχηματισμό παγίου κεφαλαίου. (iii). Τα AM, SD και $CV = SD/AM$ δηλώνουν τη μέση τιμή, την τυπική απόκλιση και το συντελεστή διακύμανσης του εκάστοτε δείκτη, αντιστοίχως. Η εντός παρενθέσεως τιμή δηλώνει τη σε δρους χρηματικής αξίας.

ας εκφρασμένη τιμή του δείκτη για το σύνολο της οικονομίας. Με την εξαίρεση του συντελεστή διακύμανσης του ΔΤΚ, οι υπόλοιποι συντελεστές διακύμανσης είναι αισθητά μεγαλύτεροι του 1 και, άρα, δηλώνουν την ύπαρξη υψηλής διασποράς. (iv). Το μοναδικό εμπόρευμα με ΔΕΞ μεγαλύτερο του 100% είναι το εμπόρευμα 21 («Λοιπός εξοπλισμός μεταιφορών»), το οποίο εμφανίζει και ορισμένα άλλα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, όπως θα δούμε στη συνέχεια του παρόντος. Γενικά μιλώντας, ακόμα και η χρηματική αξία του συνόλου των εξαγωγών μιας χώρας είναι δυνατόν να υπερβαίνει εκείνη του ΑΕΠ της ή, έστω, να αποτελεί μεγάλο (άνω του 70-80%) ποσοστό της. Σε αυτή την περίπτωση υφίστανται εκτεταμένες επανεξαγωγές, και τα παραδείγματα της Σιγκαπούρης (188% το 2014) και του Βελγίου (84% το 2014) είναι χαρακτηριστικά.

Πίνακας III.3

Οι δείκτες (%) των εξωτερικού τομέα - έτος 2010

Αποταμί- ευσης	Διαεμπορευματικοί		Ενδοεμπ/ κός	Αυτάρ- κειας	Εξάρτησης		
	ΔΔΑι	ΔΕΙ			ΔΔΑΣΠi	ΔΕΝΕΙ	ΔΔΕΜΠi
1	-0,3	-7,6	1,06	92,4	97,9	14,6	24,7
2	-14,6	-60,8	-0,02	39,2	87,4	16,7	49,6
3	21,5	56,3	0,69	43,7	125,4	9,8	26,5
4	-614,3	-96,1	-10,31	3,9	14,1	87,7	87,7
5	-20,6	-52,6	-3,08	47,4	82,7	25,1	125,8
6	-147,3	-62,5	-3,09	37,5	44,9	71,7	1071,1
7	-17,0	-74,6	-0,31	25,4	84,8	17,7	18,3
8	-64,4	-79,6	-1,16	20,4	54,4	51,4	75,0
9	4,5	-54,0	-0,01	46,0	99,4	0,8	0,8
10	-12,2	-22,1	1,01	77,9	87,8	33,7	70,5
11	-172,3	-67,5	-3,60	32,5	36,5	78,8	127,1
12	-197,1	-69,5	-3,41	30,5	35,0	79,3	247,3
13	-41,2	-46,2	-0,46	53,8	70,9	46,0	55,2

14	-11,2	-32,7	-0,07	67,3	90,5	19,3	21,3
15	1,6	3,9	2,4	96,1	103,4	41,4	41,4
16	-20,4	-75,0	-1,79	25,0	73,3	31,1	36,0
17	-500,6	-100	-4,06	0	5,6	94,4	108,2
18	-29,0	-32,0	-0,15	68,0	62,2	78,0	113,0
19	72,0	-64,6	-1,91	35,4	39,3	77,3	78,2
20	-346,3	-96,0	-2,58	4,0	15,1	86,7	193,2
21	-122,3	-72,9	-5,16	27,1	6,9	110,5	124,1
22	-70,8	-85,3	-2,34	14,7	46,3	58,3	107,5
23	4,7	---	---	---	100	0	0
24	-13,3	-75,8	-1,29	24,2	88,3	13,6	27,5
25	0	---	---	---	100	0	0
26	-11,9	-39,3	-0,15	60,7	89,4	18,8	27,6
27	81,7	33,5	0,89	66,5	101,1	1,1	1,2
28	13,6	100	1,09	0	107,1	0	0
29	19,4	100	5,85	0	110,5	0	0
30	19,3	100	3,03	0	110,4	0	0
31	0,6	11,5	0,26	88,5	100,6	2,2	8,0
32	95,8	99,1	35,47	0,9	2385,0	10,1	19,3
33	5,0	16,2	0,57	83,8	105,2	13,5	34,6
34	-194,3	-78,0	-6,25	22,0	34,0	75,3	79,0
35	-0,8	-26,2	0,002	73,8	99,2	1,8	1,9
36	0	---	---	---	100	0	0
37	9,2	-56,3	-0,39	43,7	90,9	12,7	25,0
38	3,3	-48,2	-0,15	51,8	91,7	12,8	20,8
39	-1,1	-15,2	0,15	84,8	98,9	4,2	9,2
40	36,6	-7,6	0,27	92,4	97,3	19,1	19,3
41	-10,4	-62,2	-1,09	37,8	90,6	12,3	16,3
42	-26,8	-46,4	-0,35	53,6	78,9	33,4	70,1
43	0	---	---	---	100	0	0
44	0,5	---	---	---	100	0	0
45	3,8	-20,7	0,1	79,3	98,0	5,9	6,3
46	-0,7	-13,7	0,07	86,3	99,3	2,9	3,3

47	-6,1	-20,1	0,04	79,9	94,2	17,2	33,5
48	0,5	5,6	0,20	94,4	100,5	3,9	3,9
49	-2,0	-13,0	0,09	87,0	98,0	8,6	10,0
50	-9,2	-58,4	-0,12	41,6	91,5	11,5	14,4
51	0	---	---	---	100	0	0
52	0	---	---	---	100	0	0
53	-0,3	-11,1	0,06	88,9	99,7	1,5	1,6
54	0	---	---	---	100	0	---
55	0,1	27,0	0,04	73,0	100,1	0,1	6,0
56	0,1	27,0	0,07	73,0	100,1	0,2	7,8
57	0	---	---	---	100	0	0
58	-2,3	-64,9	-0,1	35,1	97,7	2,9	9,3
59	-0,3	-42,5	-0,001	57,5	99,7	0,6	1,0
60	0	---	---	---	100	0	0
61	-1,1	-10,6	0,03	89,4	99,0	5,4	13,8
62	-0,0004	-100	-10-5	0	99,99	0,0004	0,03
63	0	---	---	---	100	0	0
AM	-36,3 (1,6)	-28,2 (-28,5)	0	49,2 (71,5)	121,0 [84,4] (92,1)	22,6 (17,8)	52,8 (37,0)
SD	116,8	52,7	5,6	30,9	291,2 [27,9]	30,3	140,8
CV	-3,2	-1,9	---	0,6	2,4 [0,3]	1,3	2,7

Σημειώσεις: (i). Οι έντονες και διακεκομμένες οριζόντιες γραμμές δηλώνουν τους τομείς, υποτομείς και κλάδους της οικονομίας, όπως αυτοί ορίστηκαν στα προαναφερθέντα. (ii). Για τα εμπορεύματα, τα οποία ούτε εισάγονται ούτε εξάγονται, ισχύει ΔΑ = 100%, ΔΣΕ = ΔΕΜΠΙ = 0%, με την εξαίρεση του εμπορεύματος 54 («Υπηρεσίες δημόσιας διοίκησης και άμυνας, υπηρεσίες υποχρεωτικής κοινωνικής ασφάλισης»). Η ακαθάριστη εγχώρια παραγωγή σε εμπόρευμα 54 ισούται με τη συνολική τελική καταναλωτική δαπάνη σε αυτό το εμπόρευμα. Επομένως, ο ΔΕΜΠΙ δεν ορίζεται. (iii). Στην τρίτη από το τέλος γραμμή, η εντός πα-

ρενθέσεως τιμή δηλώνει τη σε όρους χρηματικής αξίας εκφρασμένη τιμή του δείκτη για το σύνολο της οικονομίας. Στην τρίτη από το τέλος στήλη, οι εντός αγκυλών αριθμοί προκύπτουν μετά την απόσπαση του εμπορεύματος 32 («Υπηρεσίες πλωτών μεταφορών»), το οποίο εμφανίζει αισθητά υψηλότερο δείκτη. Έτσι, επίσης, ο συντελεστής διακύμανσης μειώνεται κατά πολύ, ενώ οι υπόλοιποι συντελεστές δηλώνουν την ύπαρξη μάλλον υψηλής διασποράς, με την εξαίρεση εκείνου για το δείκτη ενδοεμπορευματικού εμπορίου.

Παράτημα III

Ο Θεμελιώδης Οικονομικός Νόμος της Ευρωζώνης

Ως «Θεμελιώδης Οικονομικός Νόμος» (ΘΟΝ) ενός συστήματος ορίζεται, εδώ, ο οικονομικός συσχετισμός διά του οποίου εκφράζεται η ειδοποιός διαφορά αυτού του συστήματος. Ως «νόμος» ορίζεται ο αναγκαίος (μη-συμπτωματικός) και εσωτερικός (εγγενής) συσχετισμός, ο οποίος προσιδιάζει στην κατάσταση ύπαρξης ευθείας αντιστοιχίας ανάμεσα στο σύστημα και στην έννοιά του.

Ακολούθως, εκχινούμε από ορισμούς βασικών μακροοικονομικών μεγεθών, υποθέτοντας πλήρη απασχόληση του επενδεδυμένου κεφαλαίου, κάνοντας, δηλαδή, αφαίρεση του «κυκλικού ή, αλλιώς, συγχυριακού παράγοντα». Εν συνεχείᾳ, προσδιορίζουμε, εν συντομίᾳ, (i) το ΘΟΝ της EZ, και (ii) την άμεση συνέπεια αυτού, ήτοι το «νόμο διαφορισμού των εθνικών ωρομισθίων» στην EZ (για αναλυτική έκθεση, βλέπε Μαριόλης, 2012, 2016α, Δοκίμιο 30).

- Έστω M οι ετήσιοι συνολικοί μισθοί σε μία εθνική οικονομία, και K τα κέρδη. Ισχύει, εξ ορισμού, $\Pi = M + K$ (III.1), όπου Π είναι το καθαρό προϊόν. Άρα, για το μερίδιο των κερδών, MK , στο καθαρό προϊόν μπορούμε, βάσει της ως άνω εξίσωσης (III.1), να γράψουμε: $MK = K/\Pi = 1 - MM$ (III.2), όπου $MM = M/\Pi$ είναι το μερίδιο των μισθών στο καθαρό προ-

ϊόν. Εάν ω είναι ο μισθός ανά μονάδα απασχολούμενης εργασίας, ή «ωρομίσθιο», A η απασχολούμενη ποσότητα εργασίας και $PE = \Pi/A$ η μέση παραγωγικότητα της εργασίας, τότε $M = \omega A$ και, άρα, $MM = (\omega A)/\Pi = \omega/\Pi E$ (III.3).

- Το ποσοστό κέρδους, κ , ισούται, εξ ορισμού, με το λόγο κερδών-προκαταβεβλημένου κεφαλαίου, C , ή $\kappa = K/C$ (III.4). Λαμβάνοντας υπόψη την εξίσωση (III.2), μπορούμε να γράψουμε την εξίσωση (III.4) ως: $\kappa = (K/\Pi)(\Pi/C)$ ή $\kappa = (MK)(PK)$ (III.5) όπου $PK = \Pi/C$ είναι η λεγόμενη μέση παραγωγικότητα του κεφαλαίου.
- Εάν A και B είναι δύο εθνικές οικονομίες της EZ, τότε έχουμε: $\kappa^A = \kappa^B = \kappa^*$ (III.6), όπου κ^* είναι η διεθνικά ενιαία τιμή του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους. Οπότε, λαμβάνοντας υπόψη την εξίσωση (III.5), προκύπτει: $MK^A/MK^B = PK^B/PK^A$. Αυτός είναι ο ΘΟΝ της EZ, ο οποίος απεικονίζεται διά του Σχήματος 5 του κυρίως κειμένου. Κάθε μία από τις καμπύλες εκείνου του σχήματος ορίζεται από την εξίσωση: $MK = \sigma/PK$, όπου σ είναι μία θετική, πραγματική σταθερά, η τιμή της οποίας ισούται με την τιμή του διεθνικά ενιαίου επιτοκίου-ποσοστού κέρδους. Με άλλα λόγια, σε κατάσταση ισορροπίας, οι εθνικές οικονομίες της EZ, βρίσκονται κάπου πάνω σε μία, και την αυτή, καμπύλη, σε αντιστοιχία με το ύψος της PK τους.
- Ο ΘΟΝ της EZ χαρακτηρίζεται από ορισμένη ομοιοφάνεια με τον γνωστό μας Νόμο Boyle-Mariotte, ο οποίος αφορά «ιδανικά ή, αλλιώς, τέλεια αέρια». Σύμφωνα με εκείνον το νόμο: υπό σταθερή θερμοκρασία, Θ , η πίεση, P , ορισμένης μάζας «ιδανικού

αερίου» είναι αντιστρόφως ανάλογη του όγκου της, Γ , ή, με σύμβολα, $PG = \alpha\Theta / \Gamma$, όπου α είναι μία θετική, πραγματική σταθερά, η αριθμητική τιμή της οποίας εξαρτάται από τις φυσικές μονάδες μέτρησης. Έτσι, θα μπορούσε να λεχθεί ότι το επιτόκιο-ποσοστό κέρδους αντιστοιχεί στη θερμοκρασία, το μερίδιο των κερδών στην πίεση και, τέλος, η παραγωγικότητα του κεφαλαίου στον όγκο.

- Εισάγοντας τις εξισώσεις (III.2), (III.3) και (III.5) στην εξίσωση (III.6), και λύνοντας, εν συνεχείᾳ, ως προς το λόγο των εθνικών ωρομισθίων, προκύπτει: $\omega^A/\omega^B = \lambda \mu \geq \lambda$, όπου $\lambda = PE^A/PE^B$, $\mu = (\Pi K^A - x^*)/(\Pi K^A - \nu x^*) \geq 1$, το μ τείνει στο 1 του x^* τείνοντος στο μηδέν, και $\nu = \Pi K^A/\Pi K^B (> 1)$. Αυτός είναι ο «νόμος διαφορισμού των εθνικών ωρομισθίων» στην EZ. Δείχνει πώς ο διαφορισμός των ωρομισθίων καθορίζεται από το διαφορισμό των μέσων παραγωγικοτήτων και το ύψος του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους. Όσο μικρότερη είναι η τιμή του επιτοκίου-ποσοστού κέρδους, τόσο περισσότερο ο λόγος των ωρομισθίων καθορίζεται από το λόγο των παραγωγικοτήτων εργασίας.
- Το ακόλουθο αριθμητικό παράδειγμα είναι ενδεικτικό: Έστω ότι στην εθνική οικονομία A τόσο η παραγωγικότητα εργασίας όσο και η παραγωγικότητα κεφαλαίου είναι 2 φορές υψηλότερες από ότι στην εθνική οικονομία B, δηλαδή $\lambda = \nu = 2$. Έστω, επίσης, ότι $\Pi K^A = 1/4$ ή $1/3$. Τότε, εάν $x^* = 5\%$, το ωρομίσθιο στην A είναι 2,67 ή, αντιστοίχως, 2,43 φορές υψηλότερο από ότι στη B. Εάν $x^* = 10\%$, τότε το ωρομίσθιο στην A είναι 6 ή, αντιστοίχως, 3,5 φορές υψηλότερο από ότι στη B.

- Ο ΘΟΝ δεν δύναται να αναιρεθεί βάσει εμπειρικών ευρημάτων. Αντιθέτως, το μόνο που είναι σε θέση να δείξουν τα όποια εμπειρικά ευρήματα είναι κατά πόσον η –σε δεδομένη χρονική στιγμή– εκτιμώμενη κατάσταση του συστήματος αποκλίνει από την «ιδανική ή τέλεια» κατάστασή του. Μάλιστα, διαφαίνεται ότι, αναπτυσσομένης της «παγκοσμιοποίησης», η ισχύς του ΘΟΝ τείνει να επεκταθεί στο διεθνές σύστημα: σύμφωνα με ορισμένες εκτιμήσεις, οι διεθνικές διαφορές παραγωγικοτήτων ερμηνεύουν το 80%-90% των διεθνικών διαφορών στους μισθούς (Rodrik, 2012, σελ. 276), ενώ για εμπειρικά ευρήματα σχετικά με εθνικά ποσοστά κέρδους, μερίδια κερδών και παραγωγικότητες κεφαλαίου, βλέπε Chou *et al.* (2016).

Παράτημα IV

Εκτιμήσεις Πολλαπλασιαστών Αυτόνομης Ζήτησης

Στον Πίνακα ΙΙ.ΙV.1 εκτίθενται οι εκτιμήσεις των σραφφαίανών εμπορευματικών πολλαπλασιαστών αυτόνομης ζήτησης (δηλαδή, ζήτησης για δημόσιες καταναλωτικές δαπάνες, επενδύσεις και εξαγωγές) της ελληνικής οικονομίας, για το έτος 2010, οι οποίες πραγματοποιήθηκαν στη μελέτη Mariolis and Soklis (2015), βάσει των αναφερθέντων στο Παράτημα I του παρόντος στατιστικών δεδομένων. Οι αριθμητικές τιμές αυτών των πολλαπλασιαστών συνιστούν πολύπλοκες συναρτήσεις (i) των τεχνικών συνθηκών παραγωγής, (ii) των εισαγωγών ανά μονάδα ακαθάριστης εγχώριας παραγωγής, (iii) των μεταβλητών διαταξικής κατανομής του εισοδήματος, (iv) των ποσοστών αποταμίευσης από τους μισθίους και τα κέρδη, (v) της σύνθεσης της τελικής κατανάλωσης από μισθίους και κέρδη, και (vi) της σύνθεσης της αυτόνομης ζήτησης. Οι στον Πίνακα ΙΙ.ΙV.1 εκτιθέμενες τιμές αντιστοιχούν στην περίπτωση όπου το σύνολο των κερδών αποταμιεύεται και, ταυτοχρόνως, το σύνολο των μισθών καταναλώνεται. Η ανάλυση ευαισθησίας, η οποία βρίσκεται στην ως άνω μελέτη, δείχνει ότι αυτές οι τιμές μπορούν να θεωρούνται επαρκώς αντιπροσωπευτικές.

Ειδικότερα, στον Πίνακα ΙΙ.ΙV.1 παρουσιάζονται οι τιμές για τους πολλαπλασιαστές επί του προϊόντος, ΙΙΙ, των εισαγωγών, ΙΙΕ, και της απασχόλησης εργασί-

ας, ΙΑ; οι πρώτες δύο δηλώνουν κατά πόσες μονάδες μεταβάλλονται το προϊόν και οι εισαγωγές, αντιστοίχως, της ίδιας οικονομίας συνεπεία μεταβολής της αυτόνομης ζήτησης του εμπορεύματος i ($= 1, 2, \dots, 63$) κατά μία μονάδα (1 εκατομμύριο ευρώ), ενώ η τελευταία τιμή δηλώνει κατά πόσο μεταβάλλεται η απασχόληση της εργασίας (μετρούμενη σε εργαζομένους) συνεπεία μεταβολής της αυτόνομης ζήτησης του εμπορεύματος i κατά μία μονάδα. Οι εντός παρενθέσεως αριθμητικές τιμές αντιστοιχούν στην υποθετική ή, καλύτερα, ευρετική κατάσταση όπου, *ceteris paribus*, το σύστημα δεν χρησιμοποιεί εισαγόμενες εισροές. Έτσι, σχηματίζεται ένα μέτρο του βαθμού μεταβολής των τιμών των πολλαπλασιαστών προϊόντος και απασχόλησης συνεπεία των όντων πραγματοποιούμενων εισαγωγών: όπως διαπιστώνεται, για τη συντριπτική πλειονότητα των εμπορευμάτων η ευρετική απόσπαση των εισαγωγών οδηγεί σε σημαντική βελτίωση των τιμών αυτών των δύο πολλαπλασιαστών, ιδίως, μάλιστα, στον τομέα της βιομηχανίας. Έντονη εξαίρεση αποτελούν τα εμπορεύματα 21 («Λοιπός εξοπλισμός μεταφορών») και 23 («Υπηρεσίες επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού»), για τα οποία εμφανίζονται αρνητικές τιμές ορισμένων πολλαπλασιαστών. Αυτή η αρνητικότητα δεν είναι, ωστόσο, παράδοξη, αλλά υποδηλώνει ότι μια αύξηση της αυτόνομης ζήτησης για το εμπόρευμα 21 (για το εμπόρευμα 23), και μόνο για αυτό, δύναται να ικανοποιηθεί μόνο διά της λειτουργίας ορισμένων κλάδων της οικονομίας σε χαμηλότερη κλίμακα, πράγμα που συνεπάγεται, με τη σειρά του, τη μείωση του συνολικά παραγόμενου προϊόντος και της απασχόλησης εργασίας (τη μείωση των συνολικών εισαγωγών) της οικονομίας.

Τα γραφήματα του Σχήματος Η.ΙV.1 απεικονίζουν τη γραμμική συσχέτιση ανάμεσα στους πολλαπλασιαστές προϊόντος και εισαγωγών για τους τρεις βασικούς τομείς της οικονομίας και για το σύνολο αυτής (το ΣΣ δηλώνει τον συντελεστή συσχέτισης). Όπως διαπιστώνεται, η συσχέτιση για τον πρωτογενή τομέα και για τις υπηρεσίες είναι από σχεδόν ανύπαρκτη έως χαμηλή και με αντίθετα πρόσημα, ενώ εκείνη για τον τομέα της βιομηχανίας δεν είναι μόνο πολύ υψηλή, αλλά και προσομοιάζει με τη συσχέτιση για το σύνολο της οικονομίας.

Τέλος, τα γραφήματα του Σχήματος Η.ΙV.2 αποτελούν χαρακτηριστικό δείγμα από την προαναφερθείσα ανάλυση ευαισθησίας: αφορούν την περίπτωση όπου το σύνολο των μισθών καταναλώνεται, και απεικονίζουν τις μέσες τιμές των τριών πολλαπλασιαστών συναρτήσει του ποσοστού αποταμίευσης από τα κέρδη, s_k . Σύμφωνα με εμπειρικές μελέτες για διάφορες οικονομίες, το ποσοστό αποταμίευσης από τους μισθούς (από τα κέρδη) κυμαίνεται, συνήθως, μεταξύ 0,02 και 0,06 (μεταξύ 0,5 και 0,8).

Πρόσθετα, συμπληρωματικά και χρήσιμα, ευρήματα για ομόλογους εμπορευματικούς πολλαπλασιαστές της ελληνικής (περίοδος 2000-2010) και της ευρωζωνής (έτος 2011) οικονομίας εξάγονται στα Ntemiroglou (2015) και Ntemiroglou (2016).

Πίνακας Η.ΙV.1.

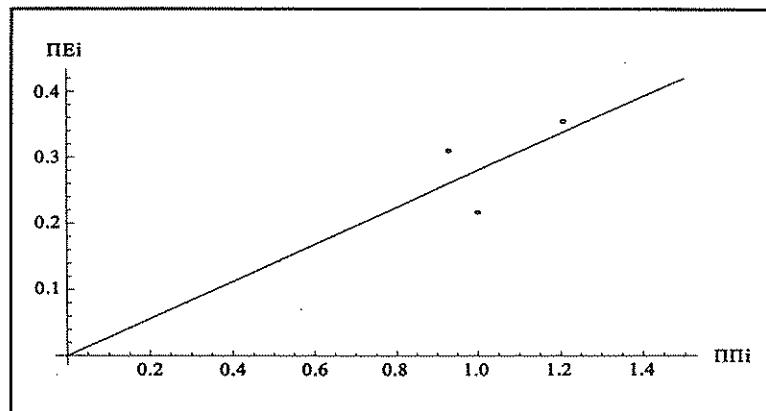
Οι πολλαπλασιαστές προϊόντος, εισαγωγών
και απασχόλησης - έτος 2010

i	ΠΠi	ΠΕi	ΠΑi
1	0,93 (1,42)	0,31	62,3 (79,9)
2	1,21 (1,84)	0,35	85,9 (114,8)
3	1,00 (1,35)	0,22	21,4 (29,0)
4	0,18 (1,84)	0,90	3,6 (36,8)
5	0,89 (1,55)	0,41	25,1 (42,8)
6	0,45 (1,74)	0,74	12,9 (47,2)
7	0,98 (1,73)	0,43	32,6 (52,8)
8	0,57 (1,83)	0,70	11,8 (38,2)
9	1,17 (1,76)	0,34	37,6 (49,9)
10	0,38 (1,71)	0,75	5,7 (31,8)
11	0,32 (1,74)	0,82	6,0 (33,5)
12	0,37 (1,59)	0,76	6,6 (29,3)
13	0,54 (1,82)	0,72	14,1 (42,2)
14	0,94 (1,68)	0,43	17,1 (31,6)
15	0,71 (1,72)	0,58	13,0 (32,6)
16	0,70 (1,65)	0,57	18,0 (39,2)
17	0,07 (1,81)	0,96	1,4 (37,1)
18	0,43 (1,60)	0,72	6,7 (28,0)
19	0,43 (1,90)	0,79	6,5 (32,5)
20	0,18 (1,77)	0,90	3,0 (32,1)
21	-0,01 (1,52)	1,00	-4,3 (-42,9)
22	0,54 (1,84)	0,72	20,5 (60,5)
23	3,46 (2,53)	-0,53	160,0 (141,4)
24	0,90 (1,49)	0,36	8,6 (18,9)
25	1,40 (1,88)	0,28	27,0 (36,8)
26	1,07 (1,73)	0,38	19,9 (33,0)
27	1,12 (1,64)	0,30	32,2 (43,1)

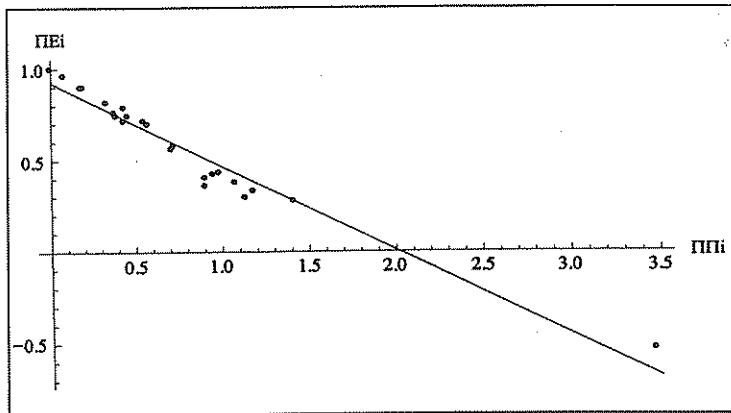
28	1,23 (1,49)	0,15	22,6 (27,8)
29	1,31 (1,73)	0,24	20,0 (29,0)
30	1,43 (1,85)	0,25	60,2 (69,3)
31	1,05 (1,66)	0,35	28,2 (41,2)
32	0,85 (1,46)	0,33	9,0 (22,4)
33	0,81 (1,66)	0,48	14,2 (31,1)
34	0,41 (1,89)	0,79	9,9 (45,3)
35	1,51 (2,13)	0,35	38,3 (51,6)
36	1,13 (1,38)	0,15	25,8 (31,8)
37	1,02 (1,42)	0,26	12,9 (20,0)
38	1,13 (1,73)	0,35	24,3 (36,9)
39	1,09 (1,37)	0,17	8,1 (13,1)
40	1,08 (1,61)	0,32	20,0 (30,4)
41	1,33 (1,88)	0,31	20,3 (30,9)
42	0,91 (1,53)	0,39	14,5 (25,6)
43	1,25 (1,46)	0,12	19,3 (23,6)
44	1,01 (1,01)	0,005	0,6 (0,8)
45	1,12 (1,42)	0,19	24,9 (31,4)
46	1,16 (1,54)	0,22	28,3 (36,4)
47	1,26 (2,12)	0,46	30,6 (49,6)
48	1,13 (1,64)	0,30	25,6 (36,3)
49	1,09 (1,58)	0,29	23,2 (33,7)
50	1,02 (1,39)	0,24	14,8 (21,6)
51	1,33 (1,53)	0,12	22,7 (27,1)
52	1,26 (1,66)	0,23	25,8 (34,1)
53	1,43 (1,87)	0,26	28,5 (37,8)
54	1,66 (2,12)	0,27	35,4 (45,6)
55	1,73 (2,14)	0,24	43,0 (51,9)
56	1,23 (1,68)	0,26	27,4 (37,1)
57	1,58 (2,19)	0,36	56,5 (69,7)
58	1,08 (1,20)	0,08	12,7 (14,9)
59	1,46 (2,00)	0,32	55,6 (67,2)
60	1,37 (1,83)	0,27	26,5 (36,3)

61	1,04 (1,25)	0,14	17,8 (22,0)
62	1,57 (1,92)	0,21	35,1 (43,0)
63	2,01 (2,53)	0,30	86,9 (98,2)
AM	1,03 (1,71)	0,39	25,8 (39,3)
SD	0,53 (0,28)	0,27	25,0 (24,9)
CV	0,51 (0,16)	0,69	0,97 (0,63)

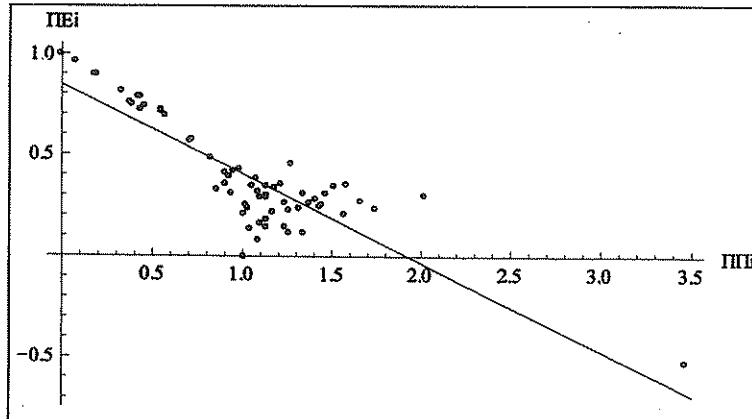
Σημειώσεις: (i). Οι έντονες και διακεκομμένες οριζόντιες γραμμές δηλώνουν τους τομείς, υποτομείς και κλάδους της οικονομίας, όπως αυτοί ορίστηκαν στο Παράρτημα II του παρόντος. (ii). Τα AM και SD δηλώνουν τη μέση τιμή και την τυπική απόκλιση των πολλαπλασιαστών. Η ευρετική απόσπαση των εισαγομένων εισροών οδηγεί στην αισθητή μείωση του συντελεστή διακύμανσης, CV, των πολλαπλασιαστών προϊόντος και απασχόλησης.

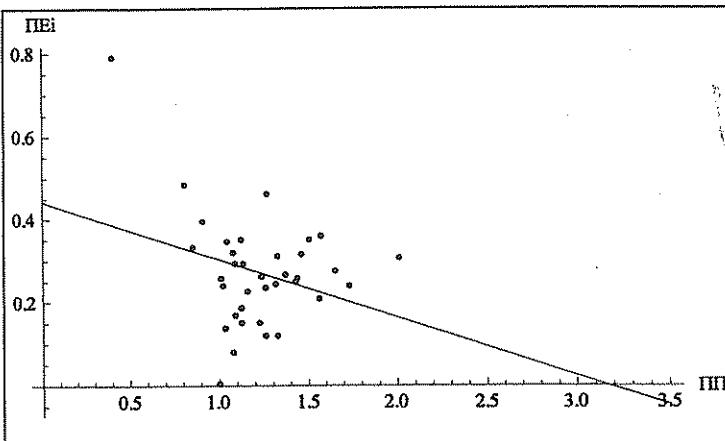
Πρωτογενής Τομέας: $\Pi Ei = 0.0002 + 0.28 \Pi Pi$, $\Sigma \Sigma = 0.32$

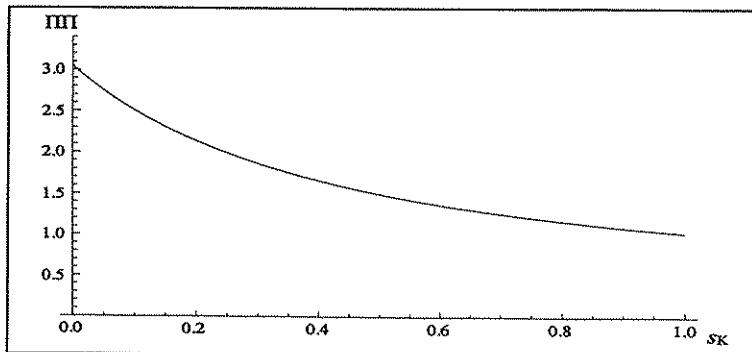
Βιομηχανία: $\text{PE}_i = 0.93 - 0.46 \text{ PPI}_i$, $\Sigma\Sigma = 0.96$

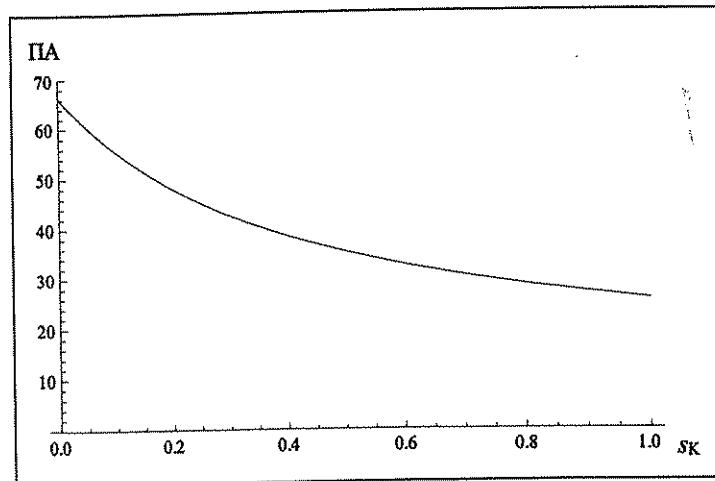
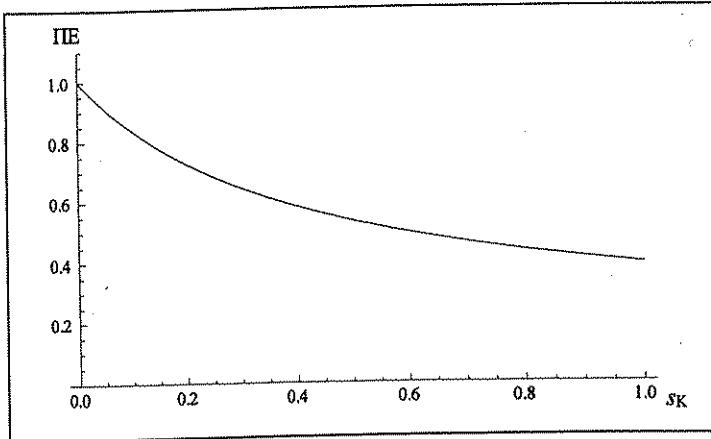

Συνολική Οικονομία: $\text{PE}_i = 0.85 - 0.44 \text{ PPI}_i$, $\Sigma\Sigma = 0.74$

Υπηρεσίες: $\text{PE}_i = 0.44 - 0.14 \text{ PPI}_i$, $\Sigma\Sigma = 0.09$

Σχήμα Π.IV.2. Οι μέσες τιμές των πολλαπλασιαστών προϊόντος, εισαγωγών και απασχόλησης συναρτήσει του ποσοστού αποταμίευσης από τα κέρδη

Παράρτημα V

Περί «Δευτέρου Νομίσματοφ και «Κρυπτο-χρήματοφ»

Η εισαγωγή «δευτέρου νομίσματοφ» στην ελληνική οικονομία έχει συζητηθεί ή, ακόμα, προταθεί από διάφορες πλευρές. Μία από τις πιο σαφείς διατυπώσεις βρίσκεται στο άρθρο του καθηγητή Οικονομικών Hillinger (2015), και συνίσταται στα εξής: Έκδοση-εισαγωγή, από την ελληνική κυβέρνηση, δευτέρου νομίσματοφ, της «δραχμής», σε ισοτιμία 1:1 ως προς το ευρώ, το οποίο θα χρησιμοποιείται, χωρίς ιδιαίτερους περιορισμούς, μόνο για (i) εγχώριες πληρωμές-εισπράξεις, τόσο στον δημόσιο τομέα (μισθοί, συντάξεις, φόροι κ.λπ.) όσο και στον ιδιωτικό τομέα, και (ii) κρατικές δαπάνες, αλλά όχι (i) με υποχρέωση των τραπεζών να ανταλλάσσουν ευρώ με «δραχμές», ούτε (ii) για τραπεζικό δανεισμό, ούτως «ώστε να μην προκληθεί πρόσθετη αστάθεια λόγω της πιθανής μη εξυπηρέτησης των δανείων σε δραχμές» (σ. 162). Κατά τον Hillinger (2015), η συμβολή αυτής της «δραχμής» συνίσταται στην τόνωση της ενεργού ζητήσεως, με «αιχμή» τη νομισματική χρηματοδότηση δημοσίων δαπανών, ενώ, παράλληλα, η πρόταση-υπόδειγμά του θα μπορούσε να επεκταθεί, βαθμιαία, σε όλες τις χώρες της EZ: «Βάσει της πρότασής μου, η ελληνική κυβέρνηση θα μπορούσε γρήγορα και πολύ ουσιαστικά να αυξήσει την εγχώρια ζήτηση, κάτι που αποτελούσε μία από τις βασικές προεκλογικές της υποσχέσεις, και θα το έκανε χωρίς να χρειάζεται καμιά συμφωνία εκ

μέρους κάποιας εξωτερικής αρχής. Μπορώ να διακρίνω περαιτέρω μακροπρόθεσμα οφέλη από ένα τέτοιο σύστημα, όχι μόνο για την Ελλάδα, αλλά για όλες τις χώρες της Ευρωζώνης. Η δημιουργία του ευρώ ήταν λάθος, αλλά η εγκατάλειψή του σήμερα θα είχε μεγάλο κόστος τόσο στο πραγματικό όσο και στο φυχολογικό επίπεδο [ο συγγραφέας δεν αποδεικνύει, πάντως, ούτε το πρώτο ούτε τα δεύτερα – Θ.Μ.]. Με την πρότασή μου, το ευρώ θα μπορούσε να διατηρηθεί, ενώ ταυτόχρονα θα δινόταν στις μεμονωμένες χώρες η δυνατότητα μιας ευέλικτης αντικυκλικής δημοσιονομικής πολιτικής, μια δυνατότητα που τώρα τη στέροινται» (σ. 162).

Ακόμα και αν αγνοήσουμε το πρώτο ζήτημα, το οποίο συνήθως προκύπτει κατά την «παράλληλη» κυκλοφορία νομισμάτων, δηλαδή ότι «το κακό χρήμα εκτοπίζει το καλό» (γνωστό ως «νόμος των Αριστοφάνη-Gresham»), παραμένει το εξής: εάν η «δραχμή» αποκτήσει αξιοπιστία, ως μέσο συναλλαγών, και, επιπλέον, η ισοτιμία της ως προς το ευρώ παραμένει σταθερή, τότε θα είναι ως εάν να υπάρχει ένα, και μοναδικό, νόμισμα (το ευρώ) και όχι δύο (ευρώ-«δραχμή»). Ταυτοχρόνως, ποσοστό της συνολικά κυκλοφορούσας ποσότητας αυτού του μοναδικού νομίσματος όχι μόνο θα ρυθμίζεται από τις ελληνικές αρχές, αλλά και θα χρησιμοποιείται από αυτές (και) για τη χρηματοδότηση δημοσίων δαπανών. Αυτά, όμως, αντιβαίνουν στις διατάξεις της ΟΝΕ.

Το συμπέρασμα είναι, λοιπόν, ότι η ως άνω πρόταση είναι αντιφατική υπό την έννοια ότι, εάν η εισαγωγή του δευτέρου νομίσματος αποδειχθεί λειτουργική, τότε θα είναι έκνομη, ενώ εάν αποδειχθεί μη λειτουργική, τότε θα έχει μόνο αρνητικές επιπτώσεις. Τέλος, σε κάθε περίπτωση, η πρόταση δεν αγγίζει τα θεμελιώδη (όπως

υποστηρίζαμε) προβλήματα της διεθνούς ανταγωνιστικότητας και των εμπορευματικών διαρροών στον εξωτερικό τομέα της ελληνικής οικονομίας, τα οποία και θα ενέτεινε παρά θα διόρθωνε.

Παραλλαγή της πρότασης έχει διατυπωθεί παλαιότερα από τον καθηγητή Συστημάτων Ελέγχου-Κυβερνητικής Andresen (2010, 2012). Η κύρια διαφορά είναι ότι το δεύτερο νόμισμα («Νόμισμα Έκτακτης Ανάγκης», όπως το αποκαλεί ο εισηγητής) είναι μόνο ηλεκτρονικό και τίθεται σε κυκλοφορία μέσω αντιστοίχου συστήματος σύνδεσης εγχώριας Κεντρικής Τράπεζας-κινητών τηλεφώνων/SMS. Επίσης, ο εισηγητής τονίζει και τα πλεονεκτήματα αυτού του νομίσματος αναφορικά με την αντιμετώπιση της παραοικονομίας-φοροδιαφυγής, πράγμα που είναι, βεβαίως, άσχετο με το κεντρικό ζήτημα της πρότασης, δηλαδή δεν προϋποθέτει την εισαγωγή δεύτερου νομίσματος αλλά μόνο την αναφερθείσα ηλεκτρονική δικτύωση. Προσθέτουμε, ωστόσο, ότι η πιο πρόσφατη διατύπωση αυτής της πρότασης κλείνει ως ακολούθως: «[Το Νόμισμα Έκτακτης Ανάγκης] επιτρέπει μια σταδιακή και ελεγχόμενη μετάβαση στο εθνικό νόμισμα, εάν αυτή καταστεί επιθυμητή. Δίνει στην Εθνοσυνέλευση μιας ευρισκόμενης σε κρίση χώρας την ελευθερία να μελετήσει προσεκτικά και να υλοποιήσει μια τόσο σοβαρή απόφαση, σε οποιαδήποτε επιλεγείσα χρονική στιγμή, καθώς επίσης και να την βασίσει στην εμπειρία του πώς δούλεψαν η οικονομία και το παράλληλο νόμισμα» (Andersen, 2012, σ. 17).

Τέλος, κάθε άλλο παρά είναι σαφές πώς και γιατί όλη αυτή η συζήτηση επιμόνως συνδυάζεται, από ορισμένους, με εκείνη περί ιδιωτικού «ψηφιακού χρήματος» ή, καλύτερα, κρυπτο-χρήματος», τύπου «bitcoin».

Και θα πρέπει να αναφερθεί εξαρχής ότι, αρκετά πριν από τη δημιουργία του *bitcoin*, το έτος 2009, της οποίας οι συνθήκες δεν είναι, έως σήμερα, πλήρως γνωστές (γιατί;), δηλαδή ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, έχουν υπάρξει τουλάχιστον τέσσερις εκδοχές ιδιωτικού φυγιακού χρήματος, τριών εκ των οποίων η «τύχη αγνοείται», ενώ, μάλιστα, μία από τις ιδέες που εμπνέουν την ανάπτυξη αυτού του είδους χρήματος είναι η άμβλωνη φορολογικών περιορισμών, πέραν βεβαίως, άλλων οραματισμών, των οποίων οι ρίζες εντοπίζονται –κυρίως– στον ατομικιστικό αναρχισμό και στην αυστριακή οικονομική θεωρία. Πάντως, η τύχη του *«Enten»*, το οποίο λανσαρίστηκε, το έτος 2004, από τη γιαπωνέζικη εταιρεία *Ladies & Gentlemen*, κρίθηκε στις αίθουσες των δικαστηρίων, μετά τη σύλληψη του πρόεδρου της *Kazutsugij Nami*, το 2009, ο οποίος δήλωνε ότι: «Λόγω της οικονομικής κρίσης, οι χώρες θα υιοθετήσουν το *Enten* εντός τριών ετών».

Εάν κάποια/ος ζωγραφίζει, σε χαρτί ή σε ηλεκτρονικό υπολογιστή, χ «ανθρωπάκια» ανά έτος και κατορθώνει να πωλεί το κάθε ένα από αυτά προς ρ νομισματικές μονάδες, τότε συμβάλλει στο ονομαστικό ΑΕΠ κατά ρχ νομισματικές μονάδες. Εάν, επιπλέον, κάποιοι άλλοι τα αποθηκεύουν και κατορθώνουν να τα μεταπωλούν, τότε δημιουργείται και μια δευτερογενής αγορά, ενώ όλες αυτές οι πράξεις προβλέπονται από ήδη υφιστάμενους νόμους. Από ότι φαίνεται, πάντως, το «υλικό ή άυλο» αγαθό «ανθρωπάκι» ενέχει ελάχιστες πιθανότητες να καθιερωθεί σε σημαντικά εκτεταμένο μέσο (i) μέτρησης των απόλυτων οικονομικών αξιών, (ii) κυκλοφορίας, (iii) πληρωμής και (iv) συσσώρευσης πλούτου, ήτοι να αποκτήσει τις λειτουργίες του χρήματος. Ακόμα, όμως, και

εάν συμβεί, συνεπεία διεθνούς παράκρουσης, το αντίθετο, για να είναι τα «ανθρωπάκια» χρήμα της ίδιας τάξης με π.χ. τα δολάρια ή τα ρουβλια ή τις –πρώην– δραχμές, θα πρέπει επιπλέον, σύμφωνα με ό,τι ισχύει έως σήμερα, αυτά να εκδίδονται, διά νόμου, από το κράτος ή, συνηθέστερα, από την Κεντρική Τράπεζα βάσει συμβάσεως μεταξύ αυτής και του κράτους (ή κρατών). Αυτή δε η αρμοδιότητα έκδοσης νομίσματος, ή εκδοτικό προνόμιο (*jus cūdenda monetae*), είναι συνυφασμένη με εκείνη της άσκησης νομισματικής πολιτικής.

Για παράδειγμα, το Άρθρο 128 της Συνθήκης για τη Λειτουργία της ΟΝΕ ορίζει ότι «1. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα έχει το αποκλειστικό δικαίωμα να επιτρέπει την έκδοση τραπεζογραμμάτων σε ευρώ μέσα στην Ένωση. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και οι εθνικές κεντρικές τράπεζες μπορούν να εκδίδουν τέτοια τραπεζογραμμάτια. Τα τραπεζογραμμάτια που εκδίδονται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και τις εθνικές κεντρικές τράπεζες είναι τα μόνα τραπεζογραμμάτια που αποτελούν νόμιμο χρήμα μέσα στην Ένωση. 2. Τα κράτη μέλη μπορούν να εκδίδουν κέρματα σε ευρώ, η ποσότητα των οποίων τελεί υπό την έγκριση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας. Το Συμβούλιο, προτάσει της Επιτροπής και μετά από διαβούλευση με το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, μπορεί να θεσπίζει μέτρα για την εναρμόνιση της ονομαστικής αξίας και των τεχνικών προδιαγραφών όλων των κερμάτων που πρόκειται να κυκλοφορήσουν, στο βαθμό που είναι απαραίτητο για την ομαλή κυκλοφορία τους μέσα στην Ένωση». Το ευρώ δεν είναι το μοναδικό υπερεθνικό νόμισμα, το

οποίο έχει υπάρξει έως σήμερα. Για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1964-1991 υπήρχε το «μεταβιβάσιμο (ή ανταλλάξιμο) ρούβλι», το οποίο χρησιμοποιείτο από τις χώρες μέλη του «Συμβούλου Αμοιβαίας Οικονομικής Βοήθειας» μέσω της υπερεθνικής «Τράπεζας Διεθνούς Οικονομικής Συνεργασίας» και, το έτος 1970, της «Διεθνούς Επενδυτικής Τράπεζας», και ήταν μέσο μέτρησης αξιών, κυκλοφορίας, πληρωμών και συσσώρευσης. Τέλος, από το έτος 2010 και μετά, τα κράτη μέλη της «Μπολιβαριανής Συμμαχίας για τους Λαούς της Αμερικής μας» χρησιμοποιούν, βάσει διασύνδεσης των Κεντρικών Τραπεζών τους και σε ορισμένες μεταξύ τους ανταλλαγές κλήρων, μία λογιστική χρηματική μονάδα, η οποία καλείται «*Sucre*».

Άρα, εκκινώντας από τα -ψηφιακά ή μη- «άνθρωπάκια», και διερχόμενοι νοητικά διαφόρων ιδανικών, κάτ’ εμάς, Πολιτειών, επιστρέφουμε, απλούστατα, στο σημείο από το οποίο εκκινήσαμε: στο ταπεινό ευρώ, το οποίο είναι, όμως, σιδερένιο, για μισθωτούς και ορισμένες χώρες, αλλά και θα παραμείνει τέτοιο, ακόμα και εάν κάποτε μετατραπεί σε πλήρως ψηφιακό. Η μόνη, αλλά όχι ασήμαντη, διαφορά είναι ότι κατέστη σαφές το βαθύτερο «πώς και γιατί» της -υποτιθέμενης- σύνδεσης των δύο συζητήσεων, ενώ, σε κάθε περίπτωση, διαθέτουμε και τα γεγονότα στην Ελλάδα, τα οποία απέδειξαν πού οδηγούν οι φευδο-πειραματισμοί.

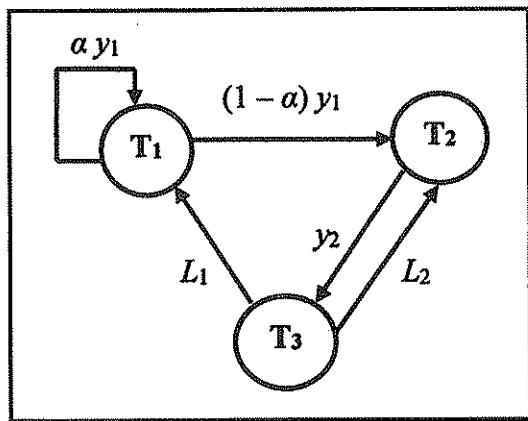
Ας λεχθεί, τέλος, ότι τα πράγματα έχουν τελείως διαφορετικά με άλλα, μετα-κεφαλαιοκρατικά, συστήματα αυτοματοποίησης των διαδικασιών παραγωγής, ανταλλαγής, κατανομής και, ταυτοχρόνως, διεύθυνσης της όλης εθνικής οικονομίας, όπως εκείνο, ιδίως, που προ-

τάθηκε, κατά τις δεκαετίες 1960-1970, από τον πρωτόπορο της Κυβερνητικής Victor M. Glushkov, και το οποίο δεν φαίνεται να έχει διερευνηθεί όσο θα έπρεπε. Το μόνο σίγουρο είναι, ωστόσο, ότι η εισαγωγή τους προϋποθέτει ορισμένο, πολύ υψηλό, επίπεδο ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων, «κάθετη ολοκλήρωση» της εθνικής παραγωγής και, παραλλήλως, αντίστοιχη μεταβολή των σχέσεων παραγωγής. Η «κάθετη ολοκλήρωση» πρέπει, βεβαίως, να συμπεριλαμβάνει τον αγροτικό τομέα, ο οποίος –κατά την άποψή μου– ήταν, αντικειμενικά και υποκειμενικά, πρωτεύουσα εστία ενδεχόμενης αποσύνθεσης του τρόπου παραγωγής των πρώην μετακεφαλαιοκρατικών οικονομιών. Ειδικά στην Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, αυτό το γεγονός εκδηλώθηκε καθαρά, εκτιμώ, με τη συνειδητή διάλυση των «Μηχανοτρακτερικών Σταθμών» και την πώλησή τους στα «κολχόζ», κατά τα έτη 1958-9. Έτσι, αναδιευρύνθηκε αξιόλογα, ποσοτικά και ποιοτικά, η σφαίρα ενέργειας της εμπορευματικής κυκλοφορίας και, εν συνεχεία, εμφανίστηκαν ως αναγκαίες άλλες μεταρρυθμίσεις, με τελική συνέπεια την αυτι-ολοκλήρωση του συστήματος και όχι, όπως υποστήριζαν οι εισηγητές της διάλυσης, «τη μείωση των διαφορών μεταξύ των δύο βασικών μορφών ιδιοκτησίας (κρατικής και συνεταιριστικής) και την περαιτέρω ανάπτυξη των σοσιαλιστικών σχέσεων παραγωγής».

Παράτημα VI

Η «Άμεση Μέθοδος» Μεταβολής της Διατομεακής Δομής

Η «Άμεση Μέθοδος» μεταβολής της διατομεακής δομής μπορεί να αποδοθεί κατ' αρχάς, δηλαδή, υπό ορισμένες απλουστεύσεις, μέσω του Σχήματος Π.Β.1, το οποίο απεικονίζει την οικονομία ως σύστημα τριών τομέων.

Σχήμα Π.Β.1. Το διάγραμμα δομής και λειτουργίας της «Άμεσης Μεθόδου»

Με T_1 δηλώνεται ο τομέας παραγωγής μέσων παραγωγής, με T_2 ο τομέας παραγωγής μέσων κατανάλωσης, και με T_3 ο τομέας αναπαραγωγής της εργασιακής δύναμης ή, αλλιώς, ο τομέας των νοικοκυριών. Το καθαρό προϊόν του T_1 , το οποίο συμβολίζουμε με y_1 , και ισούται με τις καθαρές επενδύσεις του όλου συστήματος, χρη-

σιμοποιείται εν μέρει από τον ίδιο αυτόν τομέα, κατά ποσοστό $\alpha\%$, και κατά το υπόλοιπο, ήτοι $(1 - \alpha)\%$, από τον τομέα T_2 . Το προϊόν του T_2 , το οποίο συμβολίζουμε με y_2 , και ισούται με την κατανάλωση του όλου συστήματος, χρησιμοποιείται από τον T_3 . Τέλος, τα L_1 , L_2 δηλώνουν την εκροή του T_3 , δηλαδή τις ποσότητες εργασιακής δύναμης, οι οποίες χρησιμοποιούνται από τους T_1 και T_2 , αντιστοίχως. Αποδεικνύεται ότι ο T_1 μεγεθύνεται εξαρχής με ποσοστιαίο ρυθμό ίσο με το γινόμενο του $\alpha\%$ και της παραγωγικότητας κεφαλαίου του, ενώ σε αυτό το ύψος τείνουν, μακροχρονίως, και οι ποσοστιαίοι ρυθμοί μεγέθυνσης των T_2 και T_3 .

Το ποσοστό-κλάσμα του εθνικού εισοδήματος που αποταμιεύεται προσδιορίζεται ενδογενώς και μεταβάλλεται διαχρονικά. Ειδικότερα, καθορίζεται, βασικά, από το ύψος της παραμέτρου κατανομής των επενδύσεων, α , του οποίου αποτελεί αύξουσα συνάρτηση, και από το λόγο των παραγωγικότητων κεφαλαίου στους T_1 και T_2 . Έπειτα, επομένως, ότι η αποταμίευση-επένδυση υφηλού ποσοστού του εθνικού εισοδήματος προϋποθέτει την ύπαρξη αναπτυγμένου T_1 , ανάπτυξη η οποία εξαρτάται, με τη σειρά της, από το ύψος της παραμέτρου α . Με άλλα λόγια, οι πραγματοποιηθείσες (*ex post*) αποταμιεύσεις-επενδύσεις του συστήματος είναι αδύνατον να υπερβούν το δυνητικό προϊόν του τομέα T_1 , όπου και εάν είναι το ύψος των επιθυμητών (*ex ante*) αποταμιεύσεων ή επενδύσεων και όποια μακροοικονομική πολιτική (κεϋνσιανού ή άλλου τύπου) εφαρμοστεί. Από την άλλη πλευρά, τέλος, θα πρέπει, επίσης, να ληφθεί υπόψη ότι, όσο υψηλότερο είναι το ποσοστό του εθνικού εισοδήματος που αποταμιεύεται, τόσο πιθανότερη είναι η αύξηση της κατανάλωσης ανά μονάδα απασχολού-

μενης εργασίας συνεπεία ελευθέρου διεθνούς εμπορίου (βλέπε ότι ελέχθη, σχετικά, στην αρχή της Παραγράφου II.2, καθώς και την εκεί παρατιθέμενη βιβλιογραφία). Άρα, ένα εθνικό σύστημα, το οποίο έχει πρώτα εφαρμόσει επαρκώς την «Άμεση Μέθοδο», είναι πιθανότερο να αντλήσει καταναλωτικά οφέλη από την εν συνεχεία συμμετοχή του στο πλήρως ελευθερο διεθνές εμπόριο, από ότι εάν δεν την είχε εφαρμόσει (ή, γενικά, δεν είχε βρει τρόπους αύξησης του ποσοστού αποταμίευσής του).

Όπως με λακωνική ευστοχία επεσήμανε ο –μετέπειτα– νομπελίστας Sir William Arthur Lewis (1954): «Εάν ρωτήσουμε: “γιατί οι λιγότερο αναπτυγμένες χώρες αποταμιεύουν τόσο λίγο;”, η αφευδής απάντηση δεν είναι: “επειδή είναι φτωχές”, αλλά: “επειδή ο βιομηχανικός τομέας τους είναι τόσο μικρός»» (σ. 159). Στο πλαίσιο, ωστόσο, της ευδοκιμούσας στη χώρα μας αριστερής θεουργίας, έγιναν, προσφάτως, κάποιες επικλήσεις στο –υποτιθέμενο– «υπόδειγμα του [Yevgeni Alekseyevich] Preobrazhensky», σύμφωνα με το οποίο, ή, για να είμαστε ακριβείς, σύμφωνα με τις επικλήσεις, αλλά για αδιόρατους λόγους, ο σοσιαλιστικός τομέας (*sic!*) της οικονομίας θα επικρατήσει, τελικά, επί του κεφαλαιοκρατικού τομέα. Συγκριτικά πιο ορθολογικό και απολύτως πιο αμεσοδημοκρατικό, ενώ δεν έχουν περάσει παρά μόνο τρεις δεκαετίες από τη δημοσιοποίησή του, είναι το ακόλουθο, προταθέν από Έλληνα συνάδελφο, υπόδειγμα: διαμερίζουμε την Ελλάδα σε δύο τιμήματα, στο σοσιαλιστικό και στο κεφαλαιοκρατικό, τα αφήνουμε, εν συνεχεία, να αναπτυχθούν και, τέλος, αποφασίζουμε εκ των αποτελεσμάτων ποιο σύστημα θα υιοθετήσουμε.

Δίνοντας, ωστόσο, προτεραιότητα στην επισώρευση κεφαλαίου στον T_1 , και αυξάνοντας βαθμαία την τιμή της παραμέτρου α , αυξάνονται, αντιστοίχως, οι παραγωγικότητες εργασίας και κεφαλαίου αυτού του τομέα, και, συνεπώς, τα αντίστοιχα μεγέθη του T_2 . Αυτό συμβαίνει ακριβώς επειδή, αφ' ενός, ο T_2 χρησιμοποιεί την εκροή του T_1 , ως υλική-παραγωγική εισροή και, αφ' ετέρου, η επισώρευση κεφαλαίου καθίσταται, από ένα χρονικό σημείο και μετά, υψηλή και στον T_2 . Επιπλέον, μετά την επαρκή ανάπτυξη και του T_2 , λαμβάνει χώρα νέος «κύκλος» αύξησης όλων των παραγωγικοτήτων, επειδή η εκροή του T_2 χρησιμοποιείται, πάντοτε, ως μισθιακή καταναλωτική εισροή και στους δύο τομείς, μέσω της διαδικασίας αναπαραγγής της εργασιακής δύναμης, ήτοι με τη μεσολάβηση του T_3 . Στην πραγματικότητα, ενεργοποιείται, συν τω χρόνω, διαδικασία παραγωγής εργασιακής δύναμης (-εων) διαφορετικού είδους, ως προς το αρχικό, η οποία χαρακτηρίζεται όχι μόνο από υψηλότερη παραγωγικότητα, αλλά και από νέες ποιότητες. Το σύστημα οδηγείται, λοιπόν, σε τροχιά αυτοσυντηρούμενης ή, αλλιώς, ενδογενούς και συνεχώς διευρυνόμενης αναπαραγγής. Βεβαίως, η σύνολη διαδικασία περιορίζεται, από ένα σημείο και μετά, από το ύψος των διαθεσίμων –οικονομικών ή φυσικών– μη αναπαραγόμενων εισροών («πόρων»), αλλά αυτός ο περιορισμός αμβλύνεται (ή δύναται να αμβλυνθεί) μέσω της ταχείας αύξησης όλων των παραγωγικοτήτων, της βαθμαίας υποκατάστασης των μη αναπαραγόμενων εισροών με αναπαραγόμενες και, τέλος, της παραγωγικής αναχρησιμοποίησης των αποβλήτων της παραγωγής. Αυτές οι θετικές αναδράσεις δεν είναι παρά προϊόντα της τεχνολογικής προόδου, η οποία δεν εμφανίζεται ως «μάνια

εξ ουρανού» αλλά, αντιθέτως, παράγεται συνεπεία της εντατικής επισώρευσης κεφαλαίου στον T_1 .

Ο Μπάτσης ([1947] 1977), κατά τη διερεύνηση υλοποίησης του σχεδίου εκβιομηχάνισης της ελληνικής οικονομίας, το οποίο πρότεινε και βασιζόταν, πρωτίστως, στην –εδώ ονομαζόμενη– «Άμεση Μέθοδο», διέκρινε με σαρή γνεια μεταξύ (i) του δυνητικού προϊόντος του T_1 , το οποίο αποκάλεσε «οικονομικό δυναμικό», και (ii) των σε χρήμα εκφρασμένων αποταμιεύσεων του συστήματος, τις οποίες αποκάλεσε «χρηματοδότηση ή ικανότητα χρηματοδότησης ενός παραγωγικού σχεδίου»: «Το οικονομικό δυναμικό δείχνει τις δυνατότητες αποθέματος και συσσώρευσης οικονομικών μέσων, που έχει μία δοσμένη οικονομία από την εσωτερική οργανική της ανάπτυξη, μέσα σε μία καθορισμένη χρονική περίοδο. Από το βαθμό της συσσώρευσης και το μέγεθος του αποθέματος των οικονομικών μέσων εξαρτάται και ο βαθμός της δυνατότητας που έχει η οικονομία αυτή για καινούργιες παραγωγικές τοποθετήσεις. [...] Χρηματοδότηση ή ικανότητα χρηματοδότησης για την εκτέλεση ενός παραγωγικού σχεδίου σημαίνει η εξασφάλιση των, ποσοτικά, απαραίτητων διαθέσιμων κεφαλαίων, σε ρευστή ή γενικότερα άμεσα καταναλώσιμη μορφή, για την προμήθεια των απαραίτητων οικονομικών μέσων και την πληρωμή της εργασίας. [...] Έτσι η δυνατότητα χρηματοδότησης βλέπουμε πως είναι έννοια πολύ στενότερη από την έννοια του οικονομικού δυναμικού, γιατί, ενώ η δεύτερη αφορά τη δυνατότητα για τη δημιουργία διαθεσίμων κεφαλαίων, η πρώτη περιορίζεται στην ταμειακή, θα λέγαμε, ευχέρεια για την άμεση χρησιμοποίηση των διαθεσίμων κεφαλαίων σε μία δοσμένη περίοδο». (σελ. 461 – πρόσθετη έμφαση).

Η υιοθετούμενη από τους Fel'dman και Mahalanobis μαρξική, διτομεακή αναπαράσταση (T_1 , T_2) του πραγματικού οικονομικού συστήματος δεν είναι τόσο απλουστευτική όσο θα μπορούσε, εκ πρώτης όψεως, να υποθέσει κανείς ή, σε κάθε περίπτωση, υπάρχει βάση χρήσης της για ευρετικούς σκοπούς. Διότι, σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες, οι οικονομίες του πραγματικού κόσμου, καίτοι περιέχουν πολύ μεγάλο πλήθος κλάδων παραγωγής-εμπορευμάτων, τείνουν να συμπεριφέρονται (από ορισμένες, βασικές, απόφεις) ως συστήματα με δύο ή, το πολύ, τρεις κλάδους ή, ακόμα, με έναν κλάδο παραγωγής μέσων παραγωγής και $n - 1$ κλάδους παραγωγής μέσων κατανάλωσης, όπου n είναι το πλήθος των συνολικά παραγομένων εμπορευμάτων (Mariolis and Tsoulfidis, 2016a, ch. 5, 2016b).

Αναφορές

Ελληνόγλωσσες

- Antonopoulos, R. Adam, S., Kim, K., Masterson, T. and Papadimitriou, D. B. (2014b) «Μετά τη λιτότητα – Οι επιπτώσεις της πρότασης της εγγυημένης απασχόλησης για την Ελλάδα», Levy Economics Institute, Κείμενο Δημόσιας Πολιτικής No. 138, Οκτώβριος 2014.
http://www.levyinstitute.org/pubs/ppb_138GR.pdf.
- Βαθούρας, Ι.Σ. (2013) *Οικονομική Πολιτική*, Αθήνα, Παπαζήσης.
- Βαρβαρέσσος, Κ. (1953) *Η Αναπροσαρμογή της Δραχμής*, Αθήναι, Μάιος 1953.
- Βατικιώτης, Λ. (2013) «ΕΑΣ, ΕΛΒΟ, ΛΑΡΚΟ: Ομαδική εκτέλεση, με συνοπτικές διαδικασίες».
<https://leonidasvatikiotis.wordpress.com/>.
- Γεωργικόπουλος, Ν. (2016) «Συνθήκες ανταγωνισμού και εξελίξεις στον τραπεζικό κλάδο», *Οικονομικές Εξελίξεις, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ*, 30, σσ. 61-73.
- Ελληνική Ένωση Τραπεζών (2013) *Το ελληνικό τραπεζικό σύστημα το 2011 και το 2012*, Αθήνα, Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- Ζαργάνης, Β. και Φιλόπουλος, Θ. (2016a) «Το ενεργειακό δυναμικό και η ενεργειακή βάση», στο: Θ. Μαριόλης (επιμ.) *Μελέτες στο Έργο του Δημήτρη Μπάτση «Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα»*. Σχεδιασμένη Καθυπόταξη ή Σχεδιασμένη Ανάπτυξη; Αθήνα, ΕΛΤΑ (υπό έκδοση).
- Ζαργάνης, Β. και Φιλόπουλος, Θ. (2016b) «Η βαρειά μεταλλουργική βιομηχανία», στο: Θ. Μαριόλης (επιμ.) *Μελέτες στο Έργο του Δημήτρη Μπάτση «Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα»*. Σχεδιασμένη Καθυπόταξη ή Σχεδιασμένη Ανάπτυξη; Αθήνα, ΕΛΤΑ (υπό έκδοση).
- Θεοδοσίου, Ι. (2015a) «Η λιτότητα στην Ελλάδα είναι πόλεμος εναντίον των φτωχών».

- http://www.sxedio-b.gr/index.php/repub/item/1266-litotitarptoxoi.
- Θεοδοσίου, Ι. (2015β) «Είναι η λιτότητα ο μόνος δρόμος ανάκαμψης για την Ελλάδα; Μαθήματα από την Ισλανδία». <http://www.sxedio-b.gr/index.php/articles1/item/1326-litotitatheonlyway>.
- Θεοδοσίου, Ι. (2015γ) «Υφεση χωρίς τέλος ή οικονομική πολιτική για την ευημερία. Το διλημμα των Ελλήνων», Εισήγηση στο συνέδριο: «Παραγωγική Ανασυγκρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το Παρελθόν, Σχεδιάζουμε το Μέλλον», ΑΠΘ και ΠΑΜΑΚ, 27-28 Νοεμβρίου 2015. Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης, Σειρά Δημοσιεύσεων Οικονομικού Τμήματος, Αρ. 41, Νοέμβριος 2015.
<http://www.ikempatsis.gr>.
- I.K.E. Δημήτρης Μπάτσης (2016) «Ο τομέας του τουρισμού της ελληνικής οικονομίας», στο: Θ. Μαριόλης (Επιμ.) *Μελέτες στο Έργο του Δημήτρη Μπάτση «Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα»*. Σχεδιασμένη Καθυπόταξη ή Σχεδιασμένη Ανάπτυξη; Αθήνα, ΕΛΤΑ (υπό έκδοση).
- Κανελλόπουλος, Ν. Κ. (2016) «Εξελίξεις σε βασικά μεγέθη της ελληνικής αγοράς εργασίας», *Οικονομικές Εξελίξεις, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ*, 30, σσ. 24-32.
- Καστοριάδης, Κ. (1991) «Η Δύση και ο Τρίτος Κόσμος», στο Κ. Καστοριάδης (1992) *Ο Θρυμματισμένος Κόσμος*, Αθήνα, Ύψιλον.
- Κωνσταντακοπούλου, Ι. (2015) *Ανάλυση του Ελληνικού Εξωτερικού Εμπορίου: Κλαδική Ανάλυση, Συγκριτικά Πλεονεκτήματα, Εξαγωγές και Οικονομική Ανάπτυξη, 2000-2014*, Αθήνα, ΚΕΠΕ.
- Λαπαβίτσας, Κ. (2014) *Ένα Ριζοσπαστικό Πρόγραμμα για την Ελλάδα και την Περιφέρεια της Ευρωζώνης*, Αθήνα, Εκδοτικός Οργανισμός Λιβάνη.
- Λαπαβίτσας, Κ. (2015) «Η ευθύνη για τις τράπεζες», 28 Νοεμβρίου 2015.
<http://costaslapavitsas.blogspot.gr/>.

- Λαπαβίτσας, Κ. και Φλάσμπεκ, Χ. (2015) *Σχέδιο Κοινωνικής Αλλαγής και Εθνικής Ανασυγκρότησης για την Ελλάδα*. <http://costaslapavitsas.blogspot.gr/>.
- Μαριόλης, Θ. (1997) «Σχετικά με το ζήτημα της ανεργίας», στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999) *ONE και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. (1999α) «Ο νέος διεθνής καταμερισμός εργασίας», στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (2000) *Η Εντός ONE Εποχή. Παγκοσμιοποίηση, ONE, Δραχμή, Χρηματιστήριο*, Αθήνα, Στάχυ.
- Μαριόλης, Θ. (1999β) «Ευρωπαϊκή Οικονομική και Νομισματική Ένωση», στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (1999) *ONE και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. (2000) «Μεταφορά υπεραξίας και διεθνής καταμερισμός εργασίας», στο: Θ. Μαριόλης και Γ. Σταμάτης (2000) *Η Εντός ONE Εποχή. Παγκοσμιοποίηση, ONE, Δραχμή, Χρηματιστήριο*, Αθήνα, Στάχυ.
- Μαριόλης, Θ. (2010) *Δοκίμια στη Λογική Ιστορία της Πολιτικής Οικονομίας*, Αθήνα, Matura.
- Μαριόλης, Θ. (2011) *Ελλάδα, Ευρωπαϊκή Ένωση και Οικονομική Κρίση*, Αθήνα, Matura.
- Μαριόλης, Θ. (2012) «Εγκώμιο στο Ευρώ», στο: Μέτωπο Αλληλεγγύης και Ανατροπής (2013) *Ο Μόνος Δρόμος είναι ο Δεύτερος Δρόμος. Ευρώ ή Δραχμή; Σχέδιο B, Επιμέλεια έκδοσης*: Α. Αλαβάνου, Αθήνα, Δ. Κοροντζής.
- Μαριόλης, Θ. (2014) «Η θεωρία οικονομικών κρίσεων του Karl Marx», Εισήγηση στο 16ο Συνέδριο των Ελλήνων Ιστορικών της Οικονομικής Σκέψης, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 6-7 Ιουνίου 2014.
https://mpra.ub.uni-muenchen.de/56831/1/MPRA_paper_56831.pdf.
- Μαριόλης, Θ. (επιμ.) (2016α) *Μελέτες στο Έργο του Δημήτρη Μπάτση «Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα»*. Σχεδιασμένη Καθυπόταξη ή Σχεδιασμένη Ανάπτυξη; Αθήνα, ΕΛΤΑ (υπό έκδοση).

- Μαριόλης, Θ. (2016β) «Οι δομικές ανισορροπίες του εξωτερικού τομέα της ελληνικής οικονομίας», Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης, Σειρά Δημοσιεύσεων Οικονομικού Τμήματος, Αρ. 43, Απρίλιος 2016. <http://www.ikempatsis.gr>.
- Μαριόλης, Θ., Οικονομίδης, Χ., Σταμάτης, Γ. και Φουστέρης, Ν. (1997) *Ποσοτική Εκτίμηση των Επιπτώσεων της Υποτίμησης στο «Κόστος» Παραγωγής*, Αθήνα, Κριτική.
- Μαριόλης, Θ. και Παντζαρτζίδου, Μ. (2015) «Οι καμπύλες μισθών-κερδών της ελληνικής οικονομίας 1995-2009: Διαταξική κατανομή εισοδήματος και τεχνική μεταβολή», Εισήγηση στο συνέδριο: «Παραγωγική Ανασυγκρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το Παρελθόν, Σχεδιάζουμε το Μέλλον», ΑΠΘ και ΠΑΜΑΚ, 27-28 Νοεμβρίου 2015.
- Μαριόλης, Θ. και Σταμάτης, Γ. (1999) *ONE και Νεοφιλελεύθερη Πολιτική*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα.
- Μαριόλης, Θ. και Σταμάτης, Γ. (2000) *Η Εντός ONE Εποχή. Παγκοσμιοποίηση, ONE, Δραχμή, Χρηματιστήριο*, Αθήνα, Στάχυ.
- Μαριόλης, Θ. και Σώκλης, Γ. (2015) «Για την περίπτωση της «Μεγάλης Στροφής»: Γράμματα από μακριά», Ινστιτούτο Κοινωνικών Ερευνών Δημήτρης Μπάτσης, Σειρά Δημοσιεύσεων Οικονομικού Τμήματος, Αρ. 37, Αύγουστος 2015. <http://www.ikempatsis.gr>.
- Μηλιαράκης, Π. (2015) «Η νομική διάσταση της εξόδου της Ελλάδας από την ONE», στο: Κ. Λαπαβίτσας και Χ. Φλάσμπεκ (2015).
- Μηλιαράκης, Π. (2016) «Νομικά ζητήματα μετάβασης στο εθνικό νόμισμα εντός της Ευρωπαϊκής Ένωσης», Εισήγηση στο συνέδριο: «Ευρωζώνη, Λαϊκή Κυριαρχία και Εθνικό Νόμισμα» του «Μαρξιστικού Χώρου Μελέτης και Έρευνας», Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 15-17 Ιανουαρίου 2016. <http://www.maxome.gr>.

- Μπάτσης, Δ. ([1947] 1977) *Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα*, 3η έκδοση, Αθήνα, Κέδρος.
- Ντεμίρογλου, Ν. (2015) «Ο σραφφαϊανός πολλαπλασιαστής της ελληνικής οικονομίας: Ευρήματα από τους πίνακες προσφοράς-χρήσης της περιόδου 2000-2010», Εισήγηση στο συνέδριο: «Παραγωγική Ανασυγχρότηση στην Ελλάδα: Μελετώντας το Παρελθόν, Σχεδιάζομε το Μέλλον», ΑΠΘ και ΠΑΜΑΚ, 27-28 Νοεμβρίου 2015 (νέα εκδοχή στο: *Bulletin of Political Economy*, 10, pp. 1-24, June 2016).
- Οικονόμου, Γ., Σαμπεθάνη, Ι. και Συμιγιάννης, Γ. (επιμ.) (2010) *Ισοζύγιο Τρεχουσών Συναλλαγών της Ελλάδος: Αιτίες Ανισορροπιών και Προτάσεις Πολιτικής*, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Οικονόμου, Φ., Παναγόπουλος, Γ. και Πελετίδης, Ι. (2016) «Οι προσδιοριστικοί παράγοντες των μη εξυπηρετούμενων δανείων την περίοδο της κρίσης: μια διαστρωματική προσέγγιση», *Οικονομικές Εξελίξεις*, Τετραμηνιαία έκδοση του ΚΕΠΕ, 30, σο. 54-60.
- Παϊταρίδης, Δ. (2015) *Η Εξέλιξη της Παραγωγικότητας και οι Επιπτώσεις στην Ανταγωνιστικότητα της Ελληνικής Οικονομίας*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Μελέτες / 42, Νοέμβριος 2015, Αθήνα, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ.
- Παϊταρίδης, Δ.Β. (2016) «Το ποσοστό υπεραξίας ως δείκτης παραγωγικότητας: Μία κλαδική ανάλυση για την ελληνική οικονομία», στο: Θ. Μαριόλης (επιμ.) *Μελέτες στο Έργο του Δημήτρη Μπάτση «Η Βαρειά Βιομηχανία στην Ελλάδα»*. Σχεδιασμένη Καθυπόταξη ή Σχεδιασμένη Ανάπτυξη;, Αθήνα, ΕΛΤΑ (υπό έκδοση).
- Παπάζογλου Χ. (2009) «Είναι πράγματι χαμηλή η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδος;», *Οικονομικό Δελτίο*, 32, σο. 31-42, Αθήνα, Τράπεζα της Ελλάδος.
- Παπάζογλου Χ. (2014) «Ελληνική εξαγωγική επίδοση: Ανταγωνιστικότητα και ξένες άμεσες επενδύσεις», στο: Μ. Μασουράκης και Χ. Βλ. Γκόρτος (επιμ.) *Ανταγωνιστι-*

- κότητα για Ανάπτυξη: Προτάσεις Πολιτικής, Αθήνα, Ελληνική Ένωση Τραπεζών.
- Ρέμερ, Τ.Ε. (1995) *Ένα Μέλλον για το Σοσιαλισμό*, Αθήνα, Στάχυ.
- Rodrik, D. (2012) *To Παράδοξο της Παγκοσμιοποίησης*, Αθήνα, Κριτική.
- Σώκλης, Γ. (2012) *Εργασιακές Αξίες, Εμπορευματικές Αξίες, Τιμές και Κατανομή του Εισοδήματος*. Διερεύνηση βάσει Εμπειρικών Πινάκων Εισροών-Εκροών, Διδακτορική Διατριβή, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Τμήμα Δημόσιας Διοίκησης, Τομέας Οικονομίας, Αθήνα, Μάιος 2012.
- Sorman, G. (1988) *Ο Νέος Πλούτος των Εθνών*, Αθήνα, Ροές.
- Willke, H. (1996) *Εισαγωγή στη Συστηματική Θεωρία*, Αθήνα, Κριτική.

Ξενόγλωσσες

- Abdelal, R. (2007) *Capital Rules. The Construction of Global Finance*, Cambridge MA, Harvard University Press.
- Adam, A. and Moutos, T. (2012) “Capital importers pay more for their imports”, CESifo Working Paper Series No 3723, CESifo Group Munich.
- Akyüz, Y. (2007) “Debt sustainability in emerging markets: a critical appraisal”, DESA Working Paper No. 61.
- Aliber, R.Z. (2010) “The devaluation of the Greek euro”, *International Political Economy*, Special Report, pp. 1-3, February 17, 2010.
- Aliber, R.Z. (2011) “Fascinating times”, *Rigorous Thinking*, August 16, 2011.
- Andresen, T. (2010), “What if the Irish, Baltics, Spaniards, Greeks did this?: High-tech parallel monetary system for the underdogs”, Proceedings of the 9th Society of Heterodox Economists Conference, UNSW, Sydney, 6-7 December 2010. http://www.itk.ntnu.no/ansatte/Andresen_Trond/econ/greece-etc-2.pdf.

- Andresen, T. (2012) "A parallel emergency currency via the mobile phone network", in: *Die Parallelwährung: Optionen, Chancen, Risiken*, Berlin, Bundesverband mittelständische Wirtschaft.
http://www.itk.ntnu.no/ansatte/Andresen_Trond/articles/sammelpublikation_parallelw%C3%A4hrung.pdf.
- Antonopoulos, R., Adam, S., Kim, K., Masterson, T. and Papadimitriou, D.B. (2014a) "Responding to the Unemployment Challenge: A Job Guarantee Proposal for Greece", Research Project Report, Levy Economics Institute, April 2014.
http://www.levyinstitute.org/pubs/rpr_apr_14.pdf.
- Artus, P. (2011) « Quels pays seraient les gagnants d'un fort recul de l'euro? », *Flash Économie, Recherche Économique*, Natixis, n° 245, 1er avril 2011.
- Bhaduri, A. and Marglin S. (1990) "Unemployment and the real wage rate: The economic basis for contesting political ideologies", *Cambridge Journal of Economics*, 14, pp. 375-393.
- Bródy, A. (1997) "The second eigenvalue of the Leontief matrix", *Economic Systems Research*, 9, pp. 253-258.
- Chou, N.-T., Izynov, A. and Vahaly, J. (2016) "Rates of return on capital across the world: Are they converging?", *Cambridge Journal of Economics*, 40, pp. 1149-1166.
- De Clementi, M., Morciano, M., Orlandi, A. and Perrella, R. (1988) "Cumulative inflation and dynamic input-output modelling", in: M. Ciaschini (Ed.) *Input-Output Analysis. Current Developments*, London, Chapman and Hall.
- Degasperi, M. and Fredholm, T. (2010) "Productivity accounting based on production prices", *Metroeconomica*, 61, pp. 267-281.
- Drakopoulos, S.A. and Theodosiou, I. (1991) "Kaldorian approach to Greek economic growth", *Applied Economics*, 23, pp. 1683-1689.
- Economakis, G., Markaki, M. and Androulakis, G. (2014) "Extraversion and crisis of the Greek economy: A study", *Bulletin of Political Economy*, 8, pp. 175-204.

- Engels, F. (1883) *Dialectics of Nature*.
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1883/don/index.htm>.
- European Commission (2014) For a European Industrial Renaissance.
<http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/NOT/?uri=CELEX:52014DC0014>.
- Fel'dman, G.A. (1928) "On the theory of growth rates of national income", in: N. Spulber (Ed.) (1964) *Foundations of Soviet Strategy for Economic Growth: Selected Soviet Essays, 1924-1930*, Bloomington, Indiana University Press.
- Flassbeck, H. (2010) "The Greek tragedy and the European crisis, made in Germany", *MRZine.org* (ελληνική μετάφραση: *Monthly Review* (2010), No. 64 (129), σσ. 56-58).
<http://mrzine.monthlyreview.org/2010/flassbeck130310.html>.
- Flassbeck H. and Speecker, F. (2011) "The euro. A story of misunderstanding", *Intereconomics. Review of European Economic Policy*, 46, pp. 180-187.
- Felipe, J., Kumar, U., Abdon, A. and Bacate, M. (2012) "Product complexity and economic development", *Structural Change and Economic Dynamics*, 23, pp. 36- 68.
- Friedman, M. (1997) "The Euro: Monetary Unity To Political Disunity?", *Project Syndicate*, 28 August 1997.
- Hillinger, C. (2015) "From TREXIT to GREXIT? – Quo vadis Hellas?", *Real-World Economics Review*, 70, pp. 161-163.
- Kaldor, N. (1964) "Dual exchange rates and economic development", *Bulletin for Latin America*, 9, pp. 215-223.
- Kaldor, N. (1966) *Causes of the Slow Rate of Economic Growth of the United Kingdom: An Inaugural Lecture*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Kaldor, N. (1967) *Strategic Factors in Economic Development*, Ithaca, Cornell University Press.
- Katrakilidis, C., Tsaliki, P. and Tsiakis, T. (2013) "The Greek economy in a Kaldorian developmental framework", *Acta Oeconomica*, 63, pp. 61-75.

- Katsimi, M. and Moutos, T. (2010) "EMU and the Greek crisis: The political-economy perspective", *European Journal of Political Economy*, 26, pp. 568-576.
- Katsinos, A. and Mariolis, T. (2012) "Switch to devalued drachma and cost-push inflation: A simple input-output approach to the Greek case", *Modern Economy*, 3, pp. 164-170.
- Kurz, H.D. (1985) "Effective demand in a 'classical' model of value and distribution: The multiplier in a Sraffian framework", *The Manchester School*, 53, pp. 121-137.
- Lapavitsas, K. et al. (2011) *Breaking Up? A Route out of the Eurozone*, Research on Money and Finance, Occasional Report 3, November 2011.
- Laursen, K. (1998) "Revealed comparative advantage and the alternatives as measures of international specialization", Danish Research Unit for Industrial Dynamics, Working paper 98-30, December 1998.
<http://www3.druid.dk/wp/19980030.pdf>.
- Lewis, W. A. (1954) "Economic development with unlimited supplies of labour", *The Manchester School*, 22, pp. 139-191.
- Mahalanobis, P.C. (1953) "Some observations on the process of growth of national income", *Sankhyā, The Indian Journal of Statistics*, 12, pp. 307-312.
- Mahalanobis, P.C. (1955) "The approach of operational research to planning in India", *Sankhyā, The Indian Journal of Statistics*, 16, pp. 3-130.
- Mainwaring, L. (1976) "The correction of the neo-Ricardian trade losses", *Economia Internazionale/International Economics*, 29, pp. 92-99.
- Mainwaring, L. (1979) "The wage-profit relation without constant returns", *Metroeconomica*, 31, pp. 335-348.
- Mariolis, T. (2001) "The division of labour in EMU: absolute versus comparative advantage", *European Research Studies*, 3, pp. 79-90.
- Mariolis, T. (2008a) "Pure joint production, income distribu-

- tion, employment and the exchange rate", *Metroeconomica*, 59, pp. 656-665.
- Mariolis, T. (2008b) "Heterogeneous capital goods and the Harrod-Balassa-Samuelson effect", *Metroeconomica*, 59, pp. 238-248.
- Mariolis, T. (2014) "Falling rate of profit and mass of profits: A note", *Review of Political Economy*, 26, pp. 549-556.
- Mariolis, T. (2016a) "The foreign-trade leakages in the Greek economy", Paper presented at the workshop: "What is the future for Europe?" of the European Research Network on Social and Economic Policy, AUTH., 26-27 April 2016.
- Mariolis, T. (2016b) "A Sraffian (no) trade-off between autonomous demand and transfer payments", Mimeo.
- Mariolis, T., Rodousakis, N. and Christodoulaki, A. (2015) "Input-output evidence on the relative price effects of total productivity shift", *International Review of Applied Economics*, 29, pp. 150-163.
- Mariolis, T. and Soklis, G. (2015) "The Sraffian multiplier for the Greek economy: Evidence from the supply and use table for the year 2010", *Κέντρο Προγραμματισμού και Οικονομικών Ερευνών*, Discussion Paper No. 142, Αθήνα, Ιούνιος 2015 (διευρυμένη εκδοχή: *Review of Keynesian Economics* (forthcoming)).
http://www.kepe.gr/index.php/el/erevna/dimosieyseis/ergasies-gia-sizitise-el/item/2735-dp_142.
- Mariolis, T. and Tsoulfidis, L. (2016a) *Modern Classical Economics and Reality: A Spectral Analysis of the Theory of Value and Distribution*, Tokyo, Springer Verlag.
- Mariolis, T. and Tsoulfidis, L. (2016b) "Capital theory 'paradoxes' and paradoxical results: resolved or continued?", *Evolutionary and Institutional Economics Review* (forthcoming).
- Marzi, G. (1994) "Vertically integrated sectors and the empirics of structural change", *Structural Change and Economic Dynamics*, 5, pp. 155-175.

- McCausland, W.D. and Theodossiou, I. (2016) "The consequences of fiscal stimulus on public debt: A historical perspective", *Cambridge Journal of Economics*, 40, pp. 1103-1116.
- Metcalfe, J.S. and Steedman, I. (1981) "Some long-run theory of employment, income distribution and the exchange rate", *The Manchester School*, 49, pp. 1-20.
- Mundell, R.A. (1961) "A theory of optimum currency areas", *The American Economic Review*, 51, pp. 657-665.
- Mundell, R.A. (1963) "Capital mobility and stabilization policy under fixed and flexible exchange rates", *Canadian Journal of Economic and Political Science*, 29, pp. 475-485.
- Mundell, R.A. (1965) "Growth, stability, and inflationary finance", *Journal of Political Economy*, 73, pp. 97-109.
- Ntemiroglou, N. (2016) "The static Sraffian multiplier for the Greek economy and Eurozone: Evidence from the Supply and Use Table for the year 2011", Paper presented at the workshop: "What is the future for Europe?" of the European Research Network on Social and Economic Policy, AUTH., 26-27 April 2016.
- Olenev, N. (2015) "Economy of Greece: An evaluation of real sector", Paper presented at the conference: "Reconstruction of Production in Greece: Study the Past, Plan for the Future", AUTH. and UoM, 27-28 November 2015 (journal version in: *Bulletin of Political Economy*, 10, pp. 25-37, June 2016).
- Papadimitriou, D. B., Nikiforos, M. and Zizza, G. (2014) "Prospects and policies for the Greek economy", Strategic Analysis, Levy Economics Institute of Bard College, February 2014.
- Pasinetti, L. (1993) *Structural Economic Dynamics. A Theory of the Economic Consequences of Human Learning*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rodrik, D. (1998) "Why do more open economies have bigger governments?", *The Journal of Political Economy*, 106, pp. 997-1032.

- Schoenmaker, D. (2011) "The financial trilemma", *Economic Letters*, 111, pp. 57-59.
- Seers, D. (1962) "A model of comparative rates of growth in the world economy", *The Economic Journal*, 72, pp. 45-78.
- Simonazzi, A., Ginzburg, A. and Nocella, G. (2013) "Economic relations between Germany and southern Europe", *Cambridge Journal of Economics*, 37, pp. 653-675.
- Soklis, G. (2011) "Shape of wage-profit curves in joint production systems: evidence from the supply and use tables of the Finnish economy", *Metroeconomica*, 62, pp. 548-560.
- Solow, R.M. (1959) "Competitive valuation in a dynamic input-output system", *Econometrica*, 27, pp. 30-53.
- Sraffa, P. (1960) *Production of Commodities by Means of Commodities. Prelude to a Critique of Economic Theory*, Cambridge, Cambridge University Press (ελληνική έκδοση (1985): Θεσσαλονίκη, Σύγχρονα Θέματα, Προλογικό Σημείωμα: Γ. Κριτικός, Μετάφραση: Σ. Βασιλάκης).
- Steedman, I. (1979a) *Trade Amongst Growing Economies*, Cambridge, Cambridge University Press (ελληνική μετάφραση (1993) ως: Διεθνές Εμπόριο, Αθήνα, Κριτική).
- Steedman, I. (Ed.) (1979b) *Fundamental Issues in Trade Theory*, London, Macmillan
- Stockhammer, E. and Onaran, Ö. (2012) "Rethinking wage policy in the face of the Euro crisis. Implications of the wage-led demand regime", *International Review of Applied Economics*, 26, pp. 191-203.
- Thirlwall, A.P. (1979) "The balance of payments constraint as an explanation of international growth rate differences", *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*, 32, pp. 45-53.
- Thirlwall, A.P. (2011) "Balance of payments constrained growth models: History and overview", *PSL Quarterly Review*, 64, pp. 307-351.
- Val'tukh, K.K. (1994) "Theorems of the impossible", *Problems of Economic Transition*, 37, pp. 80-96.

- Val'tukh, K.K. (2005) "The theory of value: statistical verification, generalization of information, and topical conclusions", *Herald of the Russian Academy of Sciences*, 75, pp. 516-528.
- Verdoorn, P.J. (1949) "On the factors determining the growth of labor productivity", in: L. Pasinetti (Ed.) (1993) *Italian Economic Papers*, Vol. II, Oxford, Oxford University Press.
- Walter, A.A. (1990) *Sterling in Danger: The Economic Consequences of Pegged Exchange Rates*, London, Fontana/Collins.
- Widodo, T. (2008) "'Products Mapping' and dynamic shift in the patterns of comparative advantage: Could India catch up China?", *Hiroshima University of Economics Journal Economics and Business*, 31, pp. 51-78.